

SOSIAALISTEN ONGELMIEN YLISUKUPOLVINEN SIIRTYMINEN

Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulma

EVA-MARIA KORHONEN
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KORHONEN, EVA-MARIA: Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen –
Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulma
Pro gradu -tutkielma, 98 s., 2 liites.
Sosiaalityö
Ohjaaja: Kyösti Raunio
Maaliskuu 2013

Tämä tutkimus kuvaa sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä kahdeksan lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, millaisia näkemyksiä lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöillä on sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä. Millaiseksi sosiaalityöntekijät määrittelevät ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen, ja minkälaiset sosiaaliset ongelmat siirtyvät? Millaisia ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä sosiaalityöntekijät näkevät olevan olemassa? Tutkimusaineisto muodostuu vuosina 2011–2012 teemahaastattelun menetelmällä kerätyistä kahdeksan lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän haastatteluista.

Tutkimukseni tausta-ajatuksena on, että ne ongelmat, jotka nähdään, joista ollaan huolissaan ja joihin puututaan, ovat tietyn sosiaalisen ja kielellisen prosessin tulos. Tutkimuksen tausta-ajatuksessa nojaututaan kevyesti sosiaalisen konstruktionismin näkemykseen, jossa todellisuuden nähdään rakentuvan kielen kautta. Tällöin kieli nähdään olennaisena osana sosiaalisessa kanssakäymisessä ja samalla yhteisen tietoisuuden rakentamisessa. Tutkimuksessa työntekijöiden näkemysten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä katsotaan ohjaavan sitä, miten he siihen reagoivat ja miten sen kanssa työskentelevät ja sen ehkäisemiseksi toimivat. Sosiaalityöntekijöiden tuottamat näkemykset on järjestelty sisällönanalyysiä aineiston analyysimenetelmänä käyttäen erilaisiin aihepiireihin, ja on valittu kyseisiin aiheisiin liittyvää tieteellistä kirjallisuutta keskustelemaan aineiston kanssa ja tuomaan erilaista näkökulmaa aiheeseen.

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluista piirretty kuva sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä moniaineksisena prosessina, joka rakentuu ja vaikuttaa useilla eri tasoilla samanaikaisesti. Haastatellut sosiaalityöntekijät nimesivät tutkimuksessa useita erilaisia ylisukupolvisesti siirtyviä sosiaalisia ongelmia. Näistä vahvimmin nousivat esille perheväkivalta, päihteet ja mielenterveyden ongelmat. Aineistosta löytyi erilaisia sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä. Vaikuttavat tekijät jaettiin tutkimuksessa selittäviin ja suojaaviin tekijöihin. Nämä kaksi tekijäryhmää vaikuttavat eri suuntaan ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Niillä on myös kosketuspintaa toisiinsa, ja ne sisältävät osittain samoja asioita. Molemmista ryhmistä löytyi yhteiskunnan, yhteisöjen, vuorovaikutuksen ja yksilön tasoilla vaikuttavia tekijöitä.

Asiasanat: ylisukupolvinen siirtyminen, sosiaalinen ongelma, lastensuojelu, sosiaalinen konstruktionismi, vaikuttavat tekijät, selittävät tekijät, suojaavat tekijät

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

KORHONEN, EVA-MARIA: Intergenerational transmission of social problems –
The perspective of child welfare social workers working in open care
Master's Thesis, 98 pages., 2 appendix pages
Social Work
Supervisor: Kyösti Raunio
March 2013

This study investigates the intergenerational transmission of social problems from the perspective of child welfare social workers working in open care. The purpose of the study is to explore how the intergenerational transmission of social problems is seen by these social workers. How do they define the phenomenon? What kinds of problems are being transmitted from generation to generation? What kinds of contributing factors to the phenomenon do the social workers see exist? The research material consists of thematic interviews of eight child welfare social workers collected between 2011 and 2012.

My research is based on the idea that the problems identified, the problems causing concern and the problems intervened result from a social and linguistic process. The study is based on a social-constructionist view according to which reality is being constructed through language. Language is considered integral in social interaction and the construction of a shared consciousness. What the social workers think of and what assumptions they make of intergenerational transmission of social problems is seen to guide how they react to it, how they work with it and how they try to prevent it. The views and conceptions of the social workers interviewed have been content analyzed into different categories, and the findings have been contemplated in relation to relevant academic and research literature to enable the interpretation of the results from different perspectives.

The interviews draw a picture of the intergenerational transmission of social problems as a multi-dimensional process which is being constructed and which influences in several levels simultaneously. The social workers interviewed identified a number of social problems being transmitted from one generation to another, the most important being domestic violence, intoxicant abuse and mental problems. The research data also revealed a number of contributing factors the intergenerational transmission of social problems. These contributing factors were divided into risk and protective factors in this study. These two groups work in different directions when it comes to the intergenerational transfer. The factors are also interrelated, including partially similar elements. In both groups, there were factors influencing in different levels, both in the levels of society, community, interaction and individual.

Key words: intergenerational transmission, social problem, child welfare, social-constructionism, contributing factors, risk factors, protective factors

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖ.....	4
2.1 Sosiaalityön lähtökohdat.....	4
2.2 Lastensuojelun avohuollon toimenpiteet	6
3 SOSIAALISET ONGELMAT JA YLISUKUPOLVINEN SIIRTYMINEN	9
3.1 Sosiaalisten ongelmien konstruoiminen	9
3.2 Näkökulmat ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä.....	12
3.3 Ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavat tekijät	14
3.3.1 Äidin lapsuudenaikaiset kokemukset ja vanhemmuus	16
3.3.2 Vuorovaikutus- ja kiintymyssuhde	19
3.3.3 Parisuhteen, perheen ja suvun merkitys.....	23
3.3.4 Yhteisöjen merkitys	25
3.3.5 Perheen yhteiskunnallisen aseman vaikutus.....	26
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	29
4.1 Tutkimuskysymykset	29
4.2 Tutkimuksen metodologinen lähtökohta	30
4.3 Tutkimusaineiston keruu.....	33
4.3.1 Teemahaastattelu	33
4.3.2 Haastattelun teemojen muodostaminen	36
4.3.3 Tutkimuksessa haastatellut	38
4.3.4 Haastattelujen toteutuminen	41
4.4 Aineiston analysointi	42
4.4.1 Sisällönanalyysi analyysimenetelmänä	42
4.4.2 Kuvauksesta tulkintaan.....	44
4.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	46
5 SOSIAALISTEN ONGELMIEN JA YLISUKUPOLVISEN SIIRTYMISEN MÄÄRITTELYT.....	51
5.1 Sosiaalisia ongelmia määrittävät tekijät	51
5.2 Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen määrittelyt ja esiintyvyys.....	54
6 SOSIAALISTEN ONGELMIEN YLISUKUPOLVISTA SIIRTYMISTÄ SELITTÄVÄT TEKIJÄT.....	57
6.1 Vanhemman toiminta ja vanhemmuus	57
6.1.1 Vanhemman lapsuuden ongelmien ja kokemusten vaikutus.....	57
6.1.2 Vanhemman ongelmat sekä vanhemmuuden mallien siirtyminen	60
6.2 Lapsen kehitys ja vuorovaikutussuhde	63

6.2.1 Lapsen kehitys ja yksilölliset piirteet	63
6.2.2 Lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutussuhde.....	65
6.3 Suku, yhteisö ja muut ihmissuhteet	66
6.4 Viranomaisten tukiverkon puutteet.....	69
6.4.1 Avun saamisen pitkittyminen	69
6.4.2 Tottuminen tukeen	71
6.5 Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät	72
7 SOSIAALISTEN ONGELMIEN YLISUKUPOLVISELTA SIIRTYMISELTÄ SUOJAAVAT TEKIJÄT.....	74
7.1 Vanhemmuus ja asioiden työstäminen	74
7.2 Lapsen ominaisuudet ja vuorovaikutus.....	76
7.3 Läheisverkosto	78
7.3.1 Lapsen hyvät ihmiskontaktit.....	78
7.3.2 Vanhempien läheisverkostolta saama tuki ja apu.....	80
7.4 Tuet ja palvelut	81
7.5 Rakenteelliset tekijät.....	83
8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	85
8.1 Ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen ja siihen vaikuttavat tekijät	85
8.2 Ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen prosessina.....	87
8.3 Ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen puuttuminen.....	89
8.4 Tutkimuksen arviointi ja jatkotutkimusaiheita	91
LÄHTEET.....	93
LIITE 1: HAASTATTELUN TEEMAT.....	99
LIITE 2: TUTKIMUKSEN ESITTELY	100

1 JOHDANTO

Elämäkokemusten heijastuminen erilaisten prosessien kautta vanhemmuuteen ja tätä kautta lapsiin on ilmiö, jota näkee lastensuojelussa. Esimerkiksi vanhempien tekemät tulkinnat lapsen tunteista ja kokemuksista saattavat pohjautua johonkin muuhun kuin kyseiseen tilanteeseen ja kyseisen lapsen kokemusmaailmaan. Tämä herättääkin kysymyksen siitä, mitä sosiaalityöntekijä voisi tehdä tällaisissa tilanteissa, kun vanhemman ajatukset lapsesta ja tulkinnat lapsen käytöksestä näyttävät tulevan jostain kauempaa kuin lapsesta itsestään. Tutkimuksessani keskityn sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen, jossa muun muassa vanhempien lapsuudenkokemukset vaikuttavat heidän lapsiensa lapsuuteen ja tätä kautta aikuisuuteen. Tällöin lapsuudenkokemukset vaikuttavat paitsi yksilön aikuisuuteen myös yksilön vanhemmuuteen ja tätä myötä hänen lapsiinsa.

Lapsuuden ja erityisesti pikkulapsivaiheen merkitystä ihmisen kehitykseen on nostettu esiin eri tieteenaloilla. Lapsuudenkokemusten vaikutus yksilöiden aikuisuuteen on sekä laajasti myönnetty että kiistelty ilmiö. Sekä monien tutkimusten lähtökohtana että myös arkinäkemyksessä on vahvasti läsnä ajatus lapsuudesta aikuisen identiteetin, itsetunnon ja persoonan rakentumisen perustana. Toisaalta on tuotu esille myös sitä, etteivät kokemukset yleensä siirry sellaisinaan määrittämään aikuisuutta. Hyvinkin “heikoista” olosuhteista lähtöisin olevat ihmiset saattavat pärjätä hyvin elämässä, ja toisaalta taas “hyvistä perheistä” lähtöisin olevien ihmisten elämänpolku ei välttämättä ole odotusten mukaisesti menestyksekkäs.

Tutkimuksessani perehdyn lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkemyksiin ongelmien varjostaman lapsuuden eläneiden vanhempien ongelmien siirtymisestä lapsille, toiseen sukupolveen. Käsittelen tutkimuksessani ongelmien ylisukupolvista siirtymistä sekä yksilöllisenä, yhteisöllisenä että yhteiskunnallisena ilmiönä. Tutkimukseni näkökulma on konstrukttiivinen, eli näen työntekijöiden ajatusten ja heidän tuottamansa puheen olevan merkityksellisiä todellisuutta rakennettaessa. Tutkimuksessani katson tämän koskevan erityisesti sitä, millä tavalla työntekijä näkee asiakkaan tilanteen ja ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen. Konstruktiiivisesta näkökulmasta puhe itsessään on jo teko, jolla asetamme vastapuolen, hänen elämänsä ja kokemusmaailmansa johonkin asemaan. Sosiaalityössä työntekijän tapa käsittää asiakkaan elämää ja ihmissuhteita vaikuttaa tutkimukseen omaksumani näkökulman mukaan siihen, miten työntekijä kohtaa asiakkaan, miten hän tälle puhuu, millaisia vaihtoehtoja ja ratkaisumahdollisuuksia tuottaa sekä millaisia toimenpiteitä asiakkaalle ehdottaa.

Tutkimukseni paikantuu lastensuojelun tutkimuksen kentälle, vaikka itse tutkittava aihe, ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen, näyttää koskevan laajalti koko yhteiskunnallista toimintakenttää. Pekkarinen (2011, 12) näkee, että useilla tieteenaloilla käsitellään lastensuojelussa kohdattavia ilmiöitä, mutta sosiaalityön kenttään paikantuu lastensuojelun kova ydin. Tutkimuksen kohteena lastensuojelu voi käsittää laaja-alaisesti eritasoisia ilmiöitä yhteiskuntajärjestelmään ja sen historiaan saakka (Pekkarinen 2011, 13). Pekkarinen (mt., 12) näkee, että lastensuojelututkimuksessa on aina läsnä lapsen tai lapsuuden ilmiö. Tällöin tutkijalla tulee olla käsitys lapsuudesta biologisesti ja kulttuurisesti rakentuneena erityisenä elämänvaiheena. Lasten erityisasema onkin länsimaissa tunnustettu jo useamman vuosisadan ajan, kun taas institutionaalisen lastensuojelun juuret jäävät melko lyhyiksi. (Mt., 12.) Lasten ja nuorten hyvinvointiin ja sen riskitekijöihin liittyvää tutkimusta tuotetaan eri tieteenaloilla ja täten myös erilaisista teoriaperinteistä lähtien. Tällöin myös tutkimusten käytännön sovellukset voivat muodostua hyvin erilaisiksi. (Eronen 2007, 10.)

Tutkimukseni käsittelee välillisesti, sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta, ongelmallisissa tilanteissa eläviä perheitä ja lapsia. Eronen (2007, 6) mukaan lastensuojelun asiakkaina olevista lapsista ja nuorista saadaan hyvin vähän tietoa (esimerkiksi siitä, miten he elävät ja millaista tukea saavat) tutkimuksista, jotka tutkivat yleisesti lasten elämänoloja. Tieto niistä 1-4 prosentista alaikäisiä, jotka tarvitsevat lastensuojelua, on aukkoista. Lisäksi tieto lastensuojelun asiakaslapsista näyttää yhä helpommin katoavan nuoria yleisesti käsitteleviin tutkimuksiin. Valtakunnallisesti tuotettu säännöllinen tieto lastensuojelun asiakkaina olevista lapsista koostuu Stakesin lastensuojelun tilastosta, joka julkaistaan vuosittain. Kyseisessä tilastossa eritellään lastensuojelun avohuollon asiakkaiden ja huostaan otettujen lasten määrät. Tällaisen tilaston käyttö lasten hyvinvoinnin (tai pahoinvoinnin) mittarina on karkea ja osin kiistanalainen. (Mt., 6.) Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten elinoloista, turvallisuudesta ja turvattomuudesta ei ole erillistä tutkimustietoa, vaikka kyseisiä aiheita on tutkittu lapsien ja nuorten kohdalla yleisesti (mt., 32). Myöskään huostaan otettujen lasten läheissuhteista ei Pekkarisen (2011, 62) mukaan juurikaan löydy suomalaisen tutkimuksen kentällä tietoa niiden merkityksellisyydestä huolimatta.

Kiinnostuin sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä ollessani töissä puoli vuotta opiskelujen ohessa lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä. Tällöin kohtasin muutamia vanhempia, joiden kohdalla jäin pohtimaan heidän omien lapsuudenkokemusten vaikutusta perheen sen hetkiseen tilanteeseen, koska kyseisten vanhempien toiminta ei näyttänyt johtuvan suoraan mistään sen hetkiseen tilanteeseen liittyvästä asiasta.

Tutkimusongelmanani on se, millaisena sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttäytyy lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Luvussa 2 käsittelen tutkimukseni toimintakenttää eli lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä. Luvussa 3 esittelen tutkimukseni pääkäsitteet ja luon katsauksen aiheesta aikaisemmin tehtyyn tutkimukseen. Käyn lävitse myös tarkemmin kirjallisuudessa esitettyjä ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä. Luvussa 4 esittelen tutkimusasetelman ja -ongelman, hahmotan tutkimukseni näkökulmaa ja syvennyn tutkimuksessani käytettäviin metodeihin: teemahaastatteluun aineistonkeruumenetelmänä ja sisällönanalyysiin tutkimukseni aineiston analyysimenetelmänä. Luvuissa 5, 6 ja 7 käsittelen tutkimustuloksia. Luvussa 8 teen yhteenvedon keskeisistä tutkimustuloksista ja esittelen johtopäätökset.

2 LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖ

Lastensuojelun avohuollon sosiaalityö toimii tutkimukseni toimintakenttänä. Luvussa 2.1 avaen tämän toimintakentän perustuksia eli tarkastelen sosiaalityön lähtökohtia. Luvun alussa käsittelen sosiaalityön roolia tuen ja kontrollin tuottajana sekä sosiaalityön toimintakenttää. Tämän jälkeen tarkastelen sosiaalityön yksilö- ja ongelmakeskeisyyttä. Luvussa 2.2 käyn lävitse lastensuojelun avohuoltoa ja sen toimenpiteitä. Luvun alussa tarkastelen lastensuojelun määritelmää ja sen lakisääteisyttä. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan lastensuojelun avohuoltoa ja palvelujärjestelmää.

2.1 Sosiaalityön lähtökohdat

Sosiaalityö voi olla sekä osa yhteiskunnallista kontrollia suhteessa yksilöihin ja ryhmiin että taistelua ”epätasa-arvoa, syrjäytymistä ja niiden vaikutuksia vastaan”. Haavoittuvan ja syrjäytyneen väestön tyydyttämättömät tarpeet ovat sosiaalityön toimintakenttää. (Rose 2003, 194-195.) Lisäksi on huomioitava, että sosiaalityön tehtäviin on sisältynyt ja sisältyy edelleen vahvasti sekä taloudellisten resurssien jakaminen että sosiaalisen kontrollin toteuttaminen (Raunio 2006, 51). Nämä vaikuttavat osaltaan vahvasti sosiaalityön tekemiseen ja myös sen orientaatioon. Yhteiskunnalta tulevassa tuessa näyttääkin olevan aina kontrollin mahdollisuus: jotta saisi yhteiskunnalta tiettyä tukea, tulee asettua tietyn kontrollin alaiseksi. Kyseessä on aikuisten sekä lasten ja nuorten itsemääräämisoikeuteen ja itsenäisyyteen puuttuminen, joka saattaa aiheuttaa pelkoa kertoa avoimesti asioista ja mahdollisesta tuen tarpeesta. Yksilöllä voi olla hyvinkin erilainen kuva ja ajatus omasta tilanteestaan kuin ympäröivällä yhteisöllä ja yhteiskunnalla. Tällöin tähdelliseksi kysymykseksi ongelmien ratkaisussa nouseekin se, kuka määrittelee ongelmat. Onko määrittelijänä asiakas, joka tuntee tilanteensa parhaiten ja jonka elämää tuki ja päätökset koskevat, mutta joka voi kieltää kaikkien ongelmien olemassaolon, vai asiantuntijat, jotka voivat koulutuksensa kautta nähdä asiakkaan tilanteen eri näkökulmasta kuin asiakas itse.

Sosiaalityötä tehdään ”ihmisten, rakenteiden ja tapahtumisen verkostossa”. Elämäntilanteisiin suhteutettuna tosiasiat saavat erilaisen merkityksen kuin pelkästään yksin tarkasteltuina, koska asioiden sisällöt tulevat suhteista. Tämän vuoksi pelkkä havainto ei selitä tilannetta. Omien tekojen toistuva suhteuttaminen toimimisen tarpeisiin ohjaa toivottuun ratkaisuun. (Eskola 2003, 110.) Avun tarve määrittää sosiaalityöntekijän toiminnan laadun, määrän ja ajan. Jos sosiaalityön tekemisen lähtökohtana ei olisi avun tarve, sosiaalityö muuttuisi ”käsittelyksi, manipulaatioksi,

huollosi, hoidoksi ja hallinnaksi, psykoterapiaksi tai yleiseksi sosiaalipoliittiseksi toiminnaksi”. Sosiaalityön kohde löytyy vasta selvittämällä, mihin tilanteeseen “autettava oman elämänsä subjektina tarvitsee apua” sekä mitkä ovat “juuri hänen avuntarpeensa taustatekijät”. Aika ja paikka vaikuttavat sekä avun tarpeen tulkintaan että auttamisen toimenpiteisiin. Ne ohjaavat asiakaslähtöisen ja järjestelmälähtöisen työtteen keskinäisen suhteen muodostumista sosiaalityön käytännöissä. Avun tarve auttamisen perustana on sosiaalityössä tärkeä lähtökohta, koska muuten sosiaalityö on vaarassa vinoutua. (Mt., 112–113.) Näin tarkasteltuna sosiaalityön kohde ja annettava apu näyttäisivät riippuvan avun tarpeen määrittelijästä: kuka tämä määrittelijä on ja millaisiin asioihin hän perustaa arvionsa avun tarpeesta? Katson, että esimerkiksi lastensuojelussa sosiaalityöntekijällä on velvollisuus toimia tilanteen arvioijana ja osaltaan myös määrittelijänä valvoessaan lapsen etua. Tällöin sosiaalityöntekijän arvio avun tarpeesta ei voi perustua vain vanhemman avun tarpeen arvioon.

Sosiaalityön on Rosen (2003, 199) mielestä arvioitava toimintaansa yksilö- ja perhetasolla sekä vaikutustaan koko väestöön. Sillä on oltava siihen ammatillinen velvoite. Köyhyyden, epätasaisen tulonjaon tai syrjäytymisen uhka, joita ei voi käsitellä ja poistaa yhteisöjen tuottamalla tuella, ovat sellaisia tilanteita, jolloin sosiaalityö tulee arkielämän tueksi. (Mt., 199.) Sellaisten yhteiskunnallisten tekijöiden ja kulttuuristen olosuhteiden, jotka aiheuttavat kärsimystä ja syrjäytymistä, poisto ja seurauksien lievittäminen voidaan nähdä sosiaalityön tehtävänä. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityön on keskitettävä huomio sosiaalipolitiikkaan ja koko väestöön. (Mt., 198.) Erilaisissa yhteiskunnan tuottamissa palveluissa, kuten sosiaalipalveluissa, on tyypillistä tarkastella yksilöä erillisenä yhteiskunnallisesta kontekstistaan. Tällöin yksilöt voidaan nähdä vajavaisina ja heidän ongelmansa sisäsyntyisinä. (Mt., 201.) Sosiaalityön asema osana hyvinvointivaltiota luo osaltaan poliittisia ja ohjelmallisia mahdollisuuksia ja rajoituksia. Hyvinvointivaltion olemassaolo osoittaa, että yhteiskunnalliset voimavarat ovat jakautuneet epätasa-arvoisesti. (Mt., 193.) Tutkimuksessani pyrin tarkastelemaan sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä mahdollisimman laajalla perspektiivillä (yksilö, vuorovaikutus, yhteisö ja yhteiskunta), koska näen sosiaalityön tutkimuksen tekijänä velvollisuudekseni ottaa huomioon ja tuoda esille osaltaan myös koko sosiaalityön kenttää, missä sosiaalityötä harjoitetaan. Tällöin näen tärkeäksi tuoda myös esille monipuolisesti sitä tieto- ja käsityspohjaa, jolle sosiaalityöntekijät perustavat oman työskentelynsä lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä.

Ongelmakeskeisyys on ollut tyypillistä suomalaiselle sosiaalityölle. Tällöin on pyritty tunnistamaan ja reagoimaan erilaisiin ja erikokoisiin sosiaalisiin ongelmiin. Epäkohtien korjaamisen ja lievittämisen lisäksi perinteisen sosiaalityön perustoiminnoiksi voidaan katsoa elämänlaadun parantamisen ja pienien hyvinvointia edistävien tavoitteiden edistäminen konkreettisesti. (Karjalainen, Karisto, Seppänen 2003, 240–241.) Toisaalta kansalaisten elämänongelmien käsittely antaa sosiaalitoimelle erityisen lähituntuman siitä, mitä asioita pitäisi pyrkiä ehkäisemään (Rauhala 1998, 36–37). Sosiaalityölle tyypillisinä piirteinä voidaankin pitää ongelmaakeskeisyyden lisäksi huomion kiinnittämistä elämänhallinnan ja selviytymisen ongelmiin sekä yksilökeskeisyyttä näiden ongelmien tarkastelussa. Raunio näkeekin vaarana sen, että perheiden omat voimavarat ja vahvuudet sivuutetaan työskenneltäessä perheen kanssa. Syynä tähän hän näkee sosiaalityössä käytetyn negatiivissävyyteisen ja ongelmaakeskeisen kielen, jonka kautta asiakkaat ja heidän tilanteensa määritellään. (Raunio 2006, 47.) Katsonkin, että ongelmaakeskeinen ja negatiivinen kieli avun tarpeen määrittelyssä voi osaltaan ohjata sosiaalityöntekijän käsitystä paitsi tilanteesta, myös perheestä ja yksittäisistä perheenjäsenistä. Näen vaarana, että tämä voi pahimmillaan osaltaan yksipuolistaa ja kapeuttaa sosiaalityöntekijän näkemiä vaihtoehtoja ja tarjoamia toimenpiteitä kyseisen tilanteen parantamiseksi.

2.2 Lastensuojelun avohuollon toimenpiteet

Erosen (2007, 5) mukaan lastensuojelulla määritteenä voidaan tarkoittaa kahta erilaajuista asiaa. Sillä voidaan joko viitata laajemmin tekijöihin, jotka liittyvät lasten hyvinvointiin, sen uhkiin ja riskitekijöihin, ja kaikkiin palveluihin, jotka ovat kohdistuneet lapsiin. Toisaalta sillä voidaan myös viitata hallinnolliseen lastensuojelun sosiaalityön prosessiin. Tällöin lastensuojeluksi käsitetään vain viranomaistoimet, päätökset ja näiden kautta palvelut, jotka kuntien lastensuojelun sosiaalityöntekijät kohdistavat asiakaslapsiin ja perheisiin. (Eronen 2007, 5, ks. Pekkarinen 2011, 12.) Myös Pekkarisen (2011, 72) mukaan lastensuojelu läpäisee periaatteena koko yhteiskunnallisen ja inhimillisen toiminnan. Lastensuojelu rajoittuu kuitenkin tiettyjen professioiden erityisalueeksi, kun se ymmärretään lakisääteisenä käytäntönä. (Mt., 72.) Tutkimukseni kohdistuu pääasiassa tähän kapeampaan lastensuojelun määrittelyyn, lastensuojeluun hallinnollisena sosiaalityön prosessina, koska tutkimukseni informantteina toimivat lastensuojelun sosiaalityöntekijät, ja näen heidän näkemystensä osaltaan ohjaavan heidän työskentelyään lastensuojelunprosessissa. Näen kuitenkin, että tutkimusaiheeni, sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen, koskettaa koko yhteiskuntaa laajemmin kuin vain lastensuojelun ytimen osalta.

Lastensuojelun sosiaalityö perustuu erityiselle, lakisääteiselle rakenteelle (Pekkarinen 2011, 13). Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kohtaavat erilaisissa elämäntilanteissa ja vaikeuksissa olevia ihmisiä. Lastensuojelun viranomaisena työskentely ohjaa kuitenkin sosiaalityöntekijää arvioimaan perheen tilannetta lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta. Lastensuojelulaissa ei puhuta suoraan ongelmista tai huolista, vaan lapsen oikeudesta ”turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun” (Lastensuojelulaki 1§). Lastensuojelulain 34§ mukaan avohuollon toimenpiteisiin on ryhdyttävä viipymättä, ” 1) jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä; taikka 2) jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään.” Ongelmien, joihin lastensuojelun sosiaalityöntekijät puuttuvat, on arvioitu näin ollen vaarantavan lapsen terveyttä tai kehitystä. Lastensuojelun ominaispiirteitä Pekkarisen (2011, 34) mukaan ovat vaikeasti määriteltävissä ja rajattavissa oleminen, herkästi lastensuojelutyön kautta määrittäminen, monialaisuus ja eettinen haastavuus. Ristiriitaisuus ja inhimilliseen päätöksentekoon liittyvä epävarmuus ovat Pekkarisen mukaan luonteenomaisia lastensuojeluasioille. Pekkarinen (2011, 10-11) näkee lastensuojelun kentän olevan toimintakonteksti, joka on eettisesti herkkä ja arvoiltaan jännitteinen, koska se koskee heikoimmassa asemassa olevia ihmisiä, vaurioituneita elämäntilanteita ja vaikeita ihmissuhteita. Hän näkee lastensuojelun kentän olevan myös jännitteinen, sirpaleinen ja monialainen.

Sosiaalityö ja tarvittavat palvelut muodostavat lastensuojelun avohuollon, jonka toteuttamisessa sosiaalityöntekijät asiantuntijuutensa tarjoamisen lisäksi järjestävät ja koordinoivat perheille tarjottavia lastensuojelun palveluja. Tämä mahdollisuus tuen tarjoamiseen näyttää kuitenkin heikentyneen tuen tarvitsijoiden määrän lisääntyttyä, minkä vuoksi lastensuojelun avohuolto näyttää jäävän yhä enemmän sosiaalityön varaan. Lastensuojelullisten toimien tarve onkin ollut lisääntyvä 1990-luvun alusta alkaen. Tämä kehitys näyttäisi olevan seurausta sekä perheiden arjen ongelmien kasvusta että syrjäytymisen riskin lisääntymisestä lasten ja nuorten parissa. Toisaalta se kertoo myös siitä, että lastensuojelu on alkanut enemmän painottua avohuollollisiin toimenpiteisiin, joilla pyritään tukemaan lasta ja perhettä kotona. Vaikka kehitys on ollut pääpiirteissään tämän suuntaista, myös lapsen ongelmiin välittömästi puuttuvat toimenpiteet ovat kasvaneet samanaikaisesti. (Raunio 2006, 99–100.) Olen ottanut lastensuojelun sosiaalityön tuen tarjoajana tutkimuksessani tarkemman tarkastelun kohteeksi, koska näen lastensuojelun yhtenä kenttänä, missä ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttäytyy lähes päivittäisenä haasteena. Olen kuitenkin rajannut lastensuojelun laajuuden vuoksi näkökulman avohuollon sosiaalityöntekijän toteuttamaan lastensuojeluun.

Suomalainen lastensuojelu näyttääkin perustuvan kokonaisvaltaiseen näkemykseen, jossa pääosassa on lapsen kohdistuva uhka, vaikka tiettyjä yksittäisiä ongelmia, esimerkiksi päihderiippuvuus tai mielenterveysongelmat, hoidetaan niille suunnatuin tukitoimin eli erityispalveluilla. Tutkimuksessani en keskity yhteen yksittäiseen ”spesifiin” ongelmaan, koska näen sosiaalisessa todellisuudessa ongelmien esiintyvän harvoin yksin, selkeärajaisena ilmiönä, vaan pikemminkin ongelmavyöhytinä. Kun sosiaalinen todellisuus on harvoin selkeä ja yksiselitteinen, miksi keskittyä tutkimuksessakaan vain johonkin yksittäiseen ongelmaan?

Palvelujärjestelmä on ollut jatkuvassa muutoksen tilassa 1990-luvun lamasta ja sitä seuranneista palvelujen supistamisista lähtien. Palvelujärjestelmän kuormitus on Stakesin tutkimusprofessorin Matti Rimpelän (2008, 62, 66–67) mukaan kasvanut koko ajan lastensuojelun, lasten ja nuorten psykiatrisen hoidon ja erityisopetuksen osalta. Hänen mukaansa näyttääkin siltä, että sekä lasten ja nuorten keskimääräinen hyvinvointi että häiriösuuntautuneiden palvelujen kuormitus ovat Suomessa lisääntyneet samanaikaisesti. Palvelujärjestelmässä peruspalveluiden tila on lähes ennallaan, mutta erityispalvelut, jotka samalla ovat myös peruspalveluja raskaampia, ovat nopeasti kasvaneet 1990-luvun alkuun verrattuna. Erikoistuneiden palvelujen asiakkaiksi tulee tällöin yhä kasvava osuus lapsista. Syyksi tähän Rimpelä (Mt., 68, 63) näkee muun muassa lasten pahoinvoinnin tehostuneen varhaisen diagnostiikan, häiriöiden tunnistamisen ja hoidon palkitsemisen sekä peruspalvelujen ennallaan pysyneen tai jopa osittain heikentyneen tilanteen. Rimpelä pohtiikin syitä tähän palvelukuormituksen nopeaan kasvuun ja sitä, tuottavatko investoinnit häiriöpalveluihin hyvinvointia lapsille.

Vanhemmuuden tukemisessa ja vanhempien huolen vähentämisessä Lammi-Taskula ja Salmi (2008, 57) näkevät perheille suunnatun palvelujärjestelmän olevan rajallinen, koska siltä näyttää puuttuvan kyky tarjota väsyneille ja alakuloisille vanhemmille kokonaisvaltaista, maanläheistä apua. Vanhemmat kokevat saavansa Lammi-Taskulan ja Salmin tutkimuksen mukaan vanhemmuuteensa harvoin tarpeellisena pitämänsä määrän käytännön apua tai henkistä tukea. Vanhempien tuen tarve ja lähiverkoston tuen tarjonta eivät näytä kohtaavan tarpeeksi vanhemmuutta tukevalla tavalla. Vanhempien kokemasta huolesta riippumatta vanhemmat eivät juurikaan käänny huolineen ammattilaisten puoleen. Lammi-Taskula ja Salmi näkevätkin tähän syyksi sen, etteivät vanhemmuuden haasteet ole vanhemmista sen tyyppisiä, että niitä täytyisi käydä läpi ammattilaisten kanssa. (Mt., 52–53.) Muurin (2008, 193) mukaan näyttää siltä, ettei palvelujärjestelmä kykene vastaamaan kansalaisten ongelmiin, vaan esimerkiksi kirkko ja järjestöt joutuvat paikkaamaan järjestelmän aukkoja.

3 SOSIAALISET ONGELMAT JA YLISUKUPOLVINEN SIIRTYMINEN

Luvussa 3.1 avaan tutkimukseni näkökulmaa ongelmiin, huoliin ja niiden sosiaaliseen, konstruktionistiseen rakentumiseen. Luvun alussa käsittelen sosiaalisten ongelmien määritelmiä ja kirjallisuudessa määriteltyjä ylisukupolvisesti siirtyviä ongelmia. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan ongelmien konstruktionistista rakentumista. Luvussa 3.2 määrittelen, mitä tutkimuksessani tarkoitetaan sukupolvilla, ylisukupolvisuudella ja ylisukupolvisella siirtymisellä. Lopuksi teen yhteenvedon ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä tehdyistä aikaisemmista tutkimuksista. Luvussa 3.3 käyn lävitse aikaisemmissa tutkimuksissa ja kirjallisuudessa esitettyjä ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä.

3.1 Sosiaalisten ongelmien konstruoiminen

Sosiaalinen ongelma on tila, jossa ihminen tarvitsee apua, koska hänen selviytymismahdollisuutensa ovat heikentyneet jostakin syystä. Sosiaalinen ongelma on sosiaalityön käynnistäjä. (Eskola 2003, 109.) Sosiaalisilla ongelmilla tarkoitetaan yleensä sitä, että jokin on vialla, se on laajalle levinnyttä ja että sitä voi ja se tulisi muuttaa. Laajalla levinneisyydellä tarkoitetaan sitä, että sen tulisi koskea useampaa kuin paria henkilöä. Käsitteeseen sisältyvä muutoksen mahdollisuuden näkeminen tuo puolestaan määritelmään annoksen optimismia. Toisaalta sosiaalisiksi ongelmiksi nimetään sellaisia asioita, joista ajatellaan, että niiden tulisi muuttua. Tällöin sosiaalisiksi ongelmiksi nimeäminen on kannan ottamista siihen, että kyseessä oleville asioille pitää tehdä jotain. (Loseke 2003, 6-7.) Tutkimuksessani viitataan ongelmien käsitteellä johonkin olemassa olevaan tilaan, jossa asiat eivät ole menneet niin kuin olisi toivottu tai niin kuin niiden olisi ongelman määrittelijän mukaan pitänyt mennä.

Kirjallisuudessa mainitaan nimeltä erilaisia sosiaalisia ongelmia, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle. Esimerkiksi lapsuudessa koetun vakavan väkivallan nähdään voivan siirtyä sukupolvelta toiselle (Suokas-Cunliffe 2005, 78). Lammi-Taskula ja Salmi (2008, 50) näkevätkin selvän yhteyden lapsuudenperheen tunnemaailman ja vanhemmuuden välillä. Vanhempien huoli omasta jaksamisesta kasvaa, jos he ovat lapsuudenperheessä joutuneet kokemaan pelkoa ja väkivaltaa. Lammi-Taskula ja Salmi näkevätkin vanhemmuuden ongelmien siirtyvän tietysti määrin sukupolvelta toiselle. Vanhempien lapsuudenperheiden ongelmat vaikuttavat Lammi-Taskulan ja Salmen (2008, 49) lapsiperhekyselyn mukaan vanhempien näkemykseen vanhemmuudestaan ja siihen liittyvistä huolista. Naisilla vaikuttavat erityisesti lapsuuden kodin riitaisuus ja lapsena nähty ja koettu väkivalta ja miehillä lapsuuden kodin toimeentulo-ongelmat. (Mt., 49.) Myös

päihderiippuvuus (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 328–329), masennus (Sarkkinen 2003, 297; Nousiainen 2004, 128) ja osa mielenterveyden ongelmista nähtiin tällaisina siirtyvinä ongelmina. Esimerkiksi kehityshäiriöitä ja rajatiloja esiintyy tavallista enemmän skitsofreniapotilaiden lapsilla. Lisäksi heidän riskinsä sairastua psykoosiin on kymmenkertainen keskivertolapsiin verrattuna. On myös havaittu, että heillä on keskivertolasta enemmän neuroottisia ja psykosomaattisia oireita. He voivat myös joutua muiden lasten hylkimisen kohteeksi. (Mäkelä 2003, 320-321.) Myös äidin lapsuudenaikaisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä johtuvan trauman siirtyminen seuraavaan sukupolveen on ollut Suokas-Cunliffen (2005, 76) mukaan arka ja vähän käsitelty aihe, ja tilanne on haluttu perinteisesti nähdä ennemminkin “vääristyneenä hoivana”.

Sosiaalisten ongelmien nimeäminen ei ole itsestään selvä ja ongelmaton prosessi. Se minkä ajattelemme sosiaalisesti ongelmaksi, ei ole muuttumatonta eikä selkeää. Sosiaaliset ongelmat vaihtelevat ajan mukana sekä myös ihmisten mielipiteestä toiseen. Toisin sanoen sosiaalisissa ongelmissa on kyse erimielisyyksistä. Sosiaalisista ongelmista puhuttaessa puhumme olosuhteista ja ihmisistä niissä olosuhteissa. Jokainen sosiaalinen ongelma paikantuu tiettyyn aikaan ja paikkaan. Esimerkiksi yhteiskunnasta riippuu, tulkitaanko ongelmat yksilöstä vai yhteiskunnasta johtuviksi. Se, mikä on ja mikä ei ole sosiaalinen ongelma, riippuu siitä, koska ja missä olosuhteet ovat. (Loseke 2003, 4-5.)

Konstruktionistisessa näkökulmassa kiinnitetään huomiota siihen, miten todellisuutta tuotetaan kielellä. Jonkin asian tai olosuhteen nimeäminen ongelmaksi tuo samalla tälle tiettyjä ajatussisältöjä ja odotuksia (Loseke 2003). Konstruktionistisesta näkökulmasta sosiaaliset ongelmat voidaan nähdä kategoriana. Tällöin termi ‘sosiaaliset ongelmat’ on kategorian nimi, joka sisältää ne olosuhteet, joiden yleisesti katsotaan olevan laajalle levinneitä, väärin, muutettavissa ja muutoksen tarpeessa. (Mt., 15.) Loseken mukaan mikään objektiivinen olosuhde ei ole sosiaalinen ongelma, kunnes se on nimetty sellaiseksi ja sille on annettu merkitys. Tällöin voidaan tehdä sellainen johtopäätös, että sosiaalinen ongelma ei ole olemassa, ennen kuin se on määritelty sellaiseksi. Olosuhde voi esiintyä, ihmiset voivat vahingoittua sen takia, mutta olosuhteet eivät ole sosiaalisia ongelmia, ennen kuin ihmiset kategorisoivat ne ongelmallisiksi ja korjausta tarvitseviksi. (Mt., 14.) Konstruktionististen perspektiivien sydämessä on uskomus, että meidän kategoriamme ovat tärkeitä, koska ne vaikuttavat käyttäytymiseemme. Myös se, miten yksilöt on kategorisoitu, voi merkitä paljon. Ihmisiä kategorisoivat sanat voivat kantaa mukanaan joukon assosiaatioita. Kun me kategorisoimme olosuhteita tai ihmisiä tiettyntyyppisiksi, meidän kategorisaatiomme voi tuoda niihin erilaisia assosiaatioita, sosiaalisia arvioita ja reaktioita. (Mt., 15–16.) Toisin sanoen

reagoimme asioihin sen kautta, mihin kategorioihin ne liitämme, ja voimme reagoida samaan asiaan eri tavalla riippuen siitä, mihin kategoriaan sen sijoitamme.

Konstruktionistisesta näkökulmasta tarkasteltuna voidaan tarkastella prosessia, jossa sosiaaliset ongelmat tuotetaan ja nimetään. Loseke (2003) erottaa toisistaan objektiiviset olosuhteet ja subjektiivisen huolen. Objektiiviset olosuhteet hän näkee fyysisessä maailmassa olevina asiantiloina. Tällöin sosiaaliset ongelmat ovat asioita, joita voimme nähdä. Ne ovat mitattavissa olevia ja laajalle levinneitä olosuhteita ympäristössä. Ne ovat myös eläviä, hengittäviä ihmisiä, jotka kärsivät olosuhteiden vuoksi (uhrit). Lisäksi sosiaaliset ongelmat ovat sosiaalisia struktuureja, sosiaalisia voimia tai ihmisiä, jotka luovat näitä olosuhteita (rikolliset). (Mt., 7.) Loseke ei kuitenkaan näe pelkkien objektiivisten olosuhteiden kertovan sitä, mitä ihmiset pitävät sosiaalisina ongelmina. Hänen mukaansa sosiaalisten ongelmien tarkasteleminen objektiivisina olosuhteina ei ole riittävää, koska ei ole olemassa välttämätöntä suhdetta sen välillä, mistä olemme huolissamme ja mitä esiintyy objektiivisessa ympäristössä. Objektiivisten olosuhteiden lisäksi hän näkee subjektiivisen huolen sosiaalisten ongelmien perustavana tekijänä. (Mt., 10.)

Loseken mukaan sosiaaliset ongelmat ovat asioita ja ihmisiä, joista olemme huolissamme, ja kun puhumme "huolesta", menemme objektiivisuuden ohi subjektiivisiin määrittelyihin. Huoli ja ongelmalliset (objektiiviset) olosuhteet eivät kuitenkaan aina kohtaa, vaan ihmiset voivat olla huolissaan myös sellaisista asioista, joista objektiivisten indikaattorien (tilastot, testien tulokset) mukaan ei tarvitsisi olla huolissaan tai joiden tila on parantumassa. Toisaalta ongelmalliset olosuhteet voivat esiintyä myös ilman, että niistä ollaan yleisesti huolissaan. Toisin sanoen ihmisten ajatukset riskeistä merkitsevät enemmän kuin varsinaiset riskit, jotka on mitattu objektiivisin indikaattorein. (Loseke 2003, 8-9.) Tutkimuksessani näenkin huolet subjektin arviona ongelmallisesta asiantilasta. Huolet eivät ole aina välttämättä kiinni "tässä ajassa", riippuvaisia objektiivisesti määritellyistä ongelmallisista olosuhteista, vaan huolta voi esiintyä myös ilman sitä vaativia olosuhteita. Näen huolella myös ennakoivan merkityksen. Asioiden ei ole tarvinnut vielä mennä todella huonosti, mutta subjektilla on huoli asioiden menosta ei-toivottuun suuntaan.

Sosiaaliset ongelmat ovat Loseken (2003, 10) mukaan moraalisia arvioita, koska minkä tahansa olosuhteen nimeäminen sosiaaliseksi ongelmaksi on sen arvioimista, että kyseinen olosuhde on väärin. Tällöin tärkeäksi kysymykseksi nouseekin se, kenellä on valta määrittellä yksi tai toinen olosuhde vääräksi. Objektivistisen näkökulman puolestapuhujat argumentoivat, että ekspertit

tietävät, milloin sosiaalinen ongelma esiintyy. Tästä näkökulmasta käytännön toimijat voivat olla välittämättä tai harhaanjohtettuja ja ekspertit ovat niitä, joille on annettu etuoikeus määrittellä, mikä on – ja mikä ei ole – sosiaalinen ongelma. Konstruktionistisen näkökulman mukaan ekspertit voivat tietää paljon olemassa olevista asioista maailmassa ja tiede voi kertoa meille, mikä “on”, mutta ei sitä, mikä “pitäisi olla”. Tämä johtuu poliittisesta, sosiaalisesta ja moraalista sirpaleisuudesta maailmassamme.

3.2 Näkökulmat ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä

Tutkimaani ilmiökenttään ei ole vakiintunut vain yhtä käsitettä, vaan käytettävät käsitteet vaihtelevat tutkimuksesta toiseen. Tutkimastani ilmiöstä tehdyissä tutkimuksissa on käytetty eri nimityksiä, kuten ongelmien sukupolvinen ketju, sosiaalinen periytyminen ja sukupolvelta toiselle siirtyminen. Käsitteet viitoittavat ja antavat suuntaa niille oletuksille ja tulkinnoille, joita teemme ilmiöön liittyen. Tutkimuksessani käytettävät käsitteet ovat valikoituneet pitkällisen prosessin ja hionnan tuloksena. Tutkimusta tehdessäni olen kokeillut eri käsitteiden käyttöä ja näin tunnustellut, mitkä näistä kuvaavat parhaiten tutkimusaiheeni ja tutkimusasetelmaani.

Tutkimuksessani olen päätenyt käyttämään siirtymisen käsitettä tutkimastani ilmiöstä, enkä joidenkin tutkimusten käyttämää periytymistä (vrt. Airio & Niemelä 2002; Grönlund & Juntunen 2006), koska periytymisen käsite näyttää antavan mielikuvan jostain väistämättömästä, jota ei voi muuttaa (vrt. geenit ja perintötekijät). Esimerkiksi ongelmien sukupolvittaisesta ketjusta puhuminen näyttäisi Holmilan ja Raitosalon (2008, 294) kriittisen näkemyksen mukaan viittaavan väistämättömään oman kohtalon siirtoon omille lapsille. Oman näkemykseni mukaan siirtymisen käsite näyttäisi olevan neutraalimpi, vaikkei sekään ole mielestäni täysin ongelmaton. Siirtyminen näyttää viittaavan jonkin spontaaniin, melkein kuin itsestään selvään tapahtumiseen. Omassa tutkimuksessani viittaan ongelmien ylisukupolvisella siirtymisellä kuitenkin moniulotteiseen prosessiin, jonka lopputulos on kaikkea muuta kuin itsestään selvä. Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä valittaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, millaisia tutkijaa ja tutkimusta ohjaavia merkityksiä ja arvoja nämä käsitteet pitävät sisällään (ks. Nyssölä & Pajala 1999, 34).

Tässä tutkimuksessa viittaan sukupolven käsitteellä nk. perhesukupolveen, jolla viitataan suvun sisäiseen polveutumiseen. Perhesukupolven ajatus liittyy erilaisiin vanhemmista, lapsista ja lapsenlapsista muodostuviin sukulaisjärjestelmiin. Tällöin mahdollistuu ajatus ensimmäisestä,

toisesta ja kolmannelta sukupolvesta. Perhesukupolven ajatus voi olla lähtökohtana yhteiskuntatieteissä, kun tutkitaan esimerkiksi millainen vaikutus vanhemmilla on jälkeläistensä elämään. (Martikainen & Haikkola 2010, 9.)

Vanhempien ongelmien ja elinolosuhteiden siirtymistä lapsien aikuisuuteen on lähestytty eri yhteyksissä ja eri tutkimuksissa eri tavoin. Yksi tällainen lähestymiskulma on huono-osaisuuden ja köyhyyden periytyminen. Esimerkiksi Ilpo Airion ja Mikko Niemelän (2002) tekemää kvantitatiivista tutkimusta esittelevässä artikkelissa köyhyyttä ja huono-osaisuutta lähestytään sukupolvien välisen sosiaalisen liikkuvuuden, “periytyvyyden”, näkökulmasta. Artikkelissa todetaankin kotitaustan ja nykyisen huono-osaisuuden (kuten toimeentulo-ongelmien, työttömyyden ja alhaisen koulutustason) välinen yhteys. Myös Henrietta Grönlundin ja Elina Juntusen (2006, 183) kirkon diakoniatyön yhteiskunnallista asemaa ja merkitystä selvittäneessä tutkimuksessa sosiaalisen ja taloudellisen huono-osaisuuden periytyminen käsitettä käytettiin nuorten diakonia-asiakkuuden selittämisen yhteydessä. Diakoniatyön kokemusten mukaan voidaankin joidenkin asiakkaiden kohdalla puhua jo kolmatta sukupolvea koskevasta huono-osaisuuden periytymisestä.

Ylisukupolvista siirtymistä on tutkittu myös päihdeperheisiin liittyvien tutkimusten yhteydessä paljon. Tällöin ilmiötä on lähestytty lasten kokemusten vahingoittavuuden kannalta. Kokemukset päihdeperheessä saattavat vaikuttaa lapsen aikuisuuteen ja tulevaan vanhemmuuteen. Monissa tutkimuksissa onkin Holmilan ja Raitasalon (2008, 294) mukaan todettu lapsuuden päihdeperheessä olevan usein lapselle stressaavaa ja kuormittavaa. Lapsuuden kokemuksia saattavat värittää jatkuva pelko perheen puolesta sekä mahdollisesti joskus nälkä ja puute tai väkivalta joko itseen tai muihin kohdistuvana. (Mt., 294.) Toisaalta ilmiötä on yhdistetty myös syrjäytymisen käsitteeseen määrittelemällä syrjäytyminen yksilön elämänkaarta pidemmäksi prosessiksi. Tämä voidaan tulkita esimerkiksi siten, ettei suurimman vetoavun tarpeessa olevien nuorien vanhemmilla ole tarvittavassa määrin tähän resursseja. Lisäksi ne mallit, jotka nuori on kotoaan saanut, näyttävät ohjaavan nuorten suhtautumista elämäntilanteeseensa. (Virmasalo 2002, 68.)

Omien lapsuudenkokemusten vaikutuksista omaan aikuisuuteen ja vanhemmuuteen on myös tutkimuksia, jotka määrittelevät ilmiön kulttuuriperinnön tai sosiaalisen pääoman kautta. Aikuisiän selviytymisongelmat voivat Helmisen (2006, 25) mukaan olla siirtymiä ja muuntumia lapsuuden ja nuoruuden vaikeuksista. Vaikka aikuistumisprosessissa on vahva mahdollisuus myönteiseen kehitykseen, liittyy siihen myös riskejä, jolloin lapsuuden tunnetason järkkäminen vaikuttaa

aikuisiksi kasvamiseen ja kehittymiseen. Lasten välittömään kasvuympäristöön näyttääkin vaikuttavan vahvasti sekä vanhempien persoonallisuus että vanhempien oman kasvatuksen ja elämäkokemusten myötä syntynyt kulttuuriperintö (Launonen 2007, 11). Pulkkinen (2002, 46) puolestaan puhuu sosiaalisesta alkupääomasta, jossa pienen lapsen kasvuympäristö vaikuttaa siihen, miten lapsi kykenee omaksumaankin kulttuurista pääomaa (tietoja, sosiaalisia taitoja ja moraalista luotettavuutta) ja tätä kautta rakentamaan sosiaalista pääomaansa (sosiaaliset verkostot, luottamukselliset suhteet ja arvojärjestelmä). Tällöin varhaislapsuuden kokemusten vaikutus aikuisen toimintakykyyn näyttäytyy vahvana. (Mt., 46.) Käsitteinä kulttuuriperintö ja sosiaalinen pääoma näyttävät viittaavan pikemminkin ilmiön selitysmalliin kuin itse ylisukupolvisen siirtymiseen.

Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä on lisäksi tutkittu pro gradu -tutkielmissa. Esimerkiksi Sanna Lehtimäki (2011) lähestyy aihetta ketjuuntuvien elämien ja palvelujärjestelmän näkökulmasta. Hän on tutkinut kahta elämäkerrallista haastattelua ihmisiltä, joiden kokemus palvelujärjestelmän asiakkaana olosta on usean sukupolven mittaista. Anna Vuori (2003) on puolestaan tarkastellut pro gradu -tutkielmassaan kaltoinkohtelun ylisukupolvista siirtymistä huostaan otettujen äitien lapsuuskokemuksista. Suomen Mielenterveysseura (2007) on puolestaan tarkastellut ylisukupolvisia kohtaloita tutkimuskirjallisuuden valossa. Kyseisessä julkaisussa ylisukupolvisen siirtymisen yhteydessä käytetään myös käsitettä sosiaalinen perimä.

3.3 Ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen vaikuttavat tekijät

Tutkimukseni pohjana on ajatus ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä laaja-alaisena ilmiönä, joka käsittää yksilöllisen, yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen aspektin. Tutkimuksessani käsitelinkin ylisukupolvista siirtymistä prosessina, jossa yhteiskunnalliset ja yhteisölliset tekijät ja yksilön vuorovaikutus niiden kanssa vaikuttavat yksilön elämään ja kehitykseen. Näenkin yksilön elämäkokemusten ja niiden pohjalle rakentuneen yksilön kokemuksen itsestään siirtyvän kompleksisesti vanhemmuuteen ja tätä kautta vaikuttavan vanhemman ja lapsen väliseen hoiva- ja vuorovaikutussuhteeseen. Tämän suhteen voidaan puolestaan katsoa olevan suuntaa-antava perusta lapsen elämäkokemusten ja persoonan muodostumiselle. Taustalla vaikuttavat yhteisölliset ja yhteiskunnalliset ilmiöt ja voimat. Olenkin tutkimuksessani jakanut aikaisempien tutkimuksien perusteella ilmiön teoreettisen käsittelyn neljään osatekijään: vanhemmuuteen, vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen sekä yhteisöjen ja yhteiskunnan vaikutukseen.

Puhuttaessa sosiaalisten ongelmien sukupolvelta toiselle siirtymisestä tai ”periytymisestä” näytetään tulevan risteykseen, jossa useammalla tieteenalalla on oma näkemyksensä. Näyttääkin riippuvan näkökulmasta ja ongelman määrittelystä, miten ongelmaan reagoidaan ja miten sitä pyritään ratkaisemaan. Itse näen sosiaalityön tieteenalana, jossa suorastaan on velvollisuus katsoa ilmiötä liittyen sekä yksilön että yhteiskunnan ominaisuuksiin ja niiden yhteentörmäyksissä jättämiin harmaisiin, määrittämättömiin vyöhykkeisiin. Teoriat viitoittavat ja antavat suuntaa niille oletuksille ja tulkinnoille, joita teemme ilmiöön liittyen. Ajattelen, että aina kun puhutaan ihmisten välisestä toiminnasta tai siihen liittyvistä ilmiöistä, ei voida määrittää vain yhtä tilanteeseen vaikuttavaa tekijää, eikä voida yhdestä näkökulmasta yksiselitteisesti selittää ilmiötä, jos halutaan kokonaisvaltainen kuva toiminnasta tai ilmiöstä. Ajattelen, että kyseisiä ilmiötä tutkiessamme voimme yhdestä näkökulmasta tarkasteltuna muodostaa ilmiöstä aivan erilaisen kuvan kuin toisesta tai kolmannelta näkökulmasta.

Sosiaaliset ongelmat sekä niiden ylisukupolvinen siirtyminen ovat laajoja käsitteitä. Kuten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen erilaisista määritelmistä voi nähdä, lasten hyvinvointiin liittyviä riskitekijöitä on hyvin monenlaisia, johtuen ihmisten elämän moninaisuudesta. Sarah Landy ja Rosanne Menna (2006, 10) jaottelevatkin riskiperheistä (multi-risk families) puhuessaan lasten hyvinvointiin vaikuttavat riskitekijät lapseen liittyviin tekijöihin, vuorovaikutuksellisiin tai vanhemmuuteen liittyviin tekijöihin, vanhempien taustaan ja nykyiseen tilanteeseen sekä perheen tilanteeseen, sosiaalisiin suhteisiin, yhteisöön ja yhteiskunnallisiin tekijöihin. Jaottelusta on löydettävissä myös samat aspektit (yksilö, yhteisö, yhteiskunta), joita käytän jatkossa ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen lähestymistapojen tarkastelussa. Landy ja Menna (2006, 5) määrittelevät yksittäisiksi lasten hyvinvointiin vaikuttaviksi riskitekijöiksi köyhyden, äidin alhaisen koulutustason, perheen vanhemman tai vanhempien alkoholismien ja vanhemman mielisairauden (mental illness). Päihdeperheissä varttuneille lapsille on myös tyypillistä varhainen vastuunkanto aikuisille kuuluvista tehtävistä, koulussa selviytymisen heikentyneet mahdollisuudet johtuen kotioloista ja eristyminen sosiaalisesti (Holmila & Raitasalo 2008, 294).

Käytän tutkimuksessani jakoa vanhemmuuteen ja vuorovaikutukseen. Lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus vaikuttaa myös vanhempaan ja vanhemmuuteen. Käsittelenkin ensimmäisessä luvussa vanhemmuuteen liittyviä asioita ja toisessa luvussa äidin ja lapsen välistä vuorovaikutusta lapsen ”hyvinvoinnista” käsin, siitä käsin, miten se vaikuttaa lapseen. Useasti tutkimuksissa vanhemmuudesta puhuttaessa puhutaan pelkästään äitiydestä. Teorioista olenkin pyrkinyt nostamaan esille olennaisimmat ja ne, joihin itse aion omassa tutkimuksessani nojata.

Tästä huolimatta olen pitäytynyt yksilö-yhteisö-yhteiskunta-kolmijaossa, koska mielestäni se avaa parhaiten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen monitahoisen ja moniulotteisen luonteen ja samalla kuvaa tutkimukseni perusolettamusta sosiaalisesta maailmasta kompleksisena ja monimuotoisena.

3.3.1 Äidin lapsuudenaikaiset kokemukset ja vanhemmuus

Vanhemmuus voidaan nähdä prosessinomaisena kehityksenä, jossa aikuisesta yksilöstä tulee vanhempi. Tällöin vanhemmuus ei näyttäydy pelkkänä fyysisenä faktana siitä, että on saanut lapsen ja on tämän vanhempi. Siltala (2003a, 16) näkee vanhemmuuden prosessina, joka alkaa jo ennen lapsen syntymää omien lapsuuden, nuoruuden ja varhaisaikuisuuden kokemusten myötä. Hän näkeekin vanhemmuuden kehittymisen olevan parhaimmillaan moni-ilmeinen, monitasoinen ja monivaiheinen vuorovaikutusprosessi, jonka muotoutuminen jatkuu läpi vanhemman elämänkaaren. Tällöin vanhemmuus onkin jatkuvasti keskeneräinen, eikä sellaista asiaa kuin täydellinen vanhemmuus ole olemassa. (Mt., 16.) Vanhemmuus voidaankin nähdä fyysisenä, sosiaalisena, psyykkisenä ja tunneilmiönä.

Jo raskauden aikana vanhemmiksi tuleminen prosessiin vaikuttavat erilaiset tietoiset ja tiedostamattomat mielikuvat sekä monenlaiset vastakkaisetkin tunteet, kuten viha ja rakkaus sekä toiveet ja pelot. Nämä ajatukset ja tuntemukset nousevat vanhempien aikaisemmasta elämästä, parisuhteesta, vanhempiin liittyvistä kokemuksista ja omasta varhaisesta vuorovaikutuksesta. Lisäksi tulevaisuus saattaa herättää epävarmuutta siitä, mitä on odotettavissa. (Siltala 2003a, 20.) Lapsen odotus ja synnytys ovatkin tunneherkkää aikaa, jolloin vanhempien tunnot ilmenevät usein syvinä ruumiillisina tuntemuksina ollen kielellisen ilmaisun saavuttamattomissa. Tämä liittyy osaltaan siihen, että lapsen syntymä koskettaa itsen tuntematonta puolta. (Törrönen 2003, 223.) Vanhemmaksi tulo voidaan nähdä myös elämänkriisinä, jossa vaikuttavat tietoiset ja tiedostamattomat varhaiset mielikuvat, tunnekokemukset ja aistimukset. Yleensä nämä kokemukset yhdistymällä äidinvaistoon auttavat äitiä asettumaan vauvan asemaan ja ymmärtämään tämän tunteita. (Mäkelä 2003, 308.) Odotusvaiheessa lapsi saakin muodon vanhempiensa mielikuvissa heidän omien kehitysvaiheidensa kokemusten ja varhaisten vuorovaikutuskokemusten muodostamien mielikuvien kautta. Nykyperheeseen ja lapsuudenperheeseen liittyvät ratkaisemattomat ristiriidat voivat osaltaan vaikuttaa varjostavasti vanhemman mielikuviin syntymättömästä lapsestaan. Toisaalta jokainen lapsi avaa vanhemmille oven uuteen

vanhemmuustilaan, jossa vanhemmat herkistyvät olemaan vanhempia juuri tälle lapselle. (Siltala 2003a, 20, 16.)

Vauvan syntymän aikoihin äidin oman äidin merkitys korostuu ja samalla oman äidin äitiyden toteutumisen pohtiminen lisääntyy. Äidin elämän ”äidilliset hahmot” muodostavat psykologisen, ohjaavan ja neuvoa-antavan tuen äidille lapsen vauva-aikana. (Sarkkinen 2003, 297.) Raskaana olevan äidin suhteiden muutos läheisiinsä ja oman äidin ja lapsuuden muistojen tärkeyden korostuminen äitiyden rakentamisessa voidaan nähdä vanhemmuusprosessin tärkeänä osana varsinkin ensimmäisen raskauden aikana. Äidille saattaa tulla muistumia omasta vauva-ajasta, ja hän ikään kuin elää omaa vauva-aikaansa uudelleen läpi oman lapsensa kautta. (Niemelä 2003, 239.) Vauvan hoitaminen ja vuorovaikutus tämän kanssa nostavatkin pinnalle, yleensä tiedostamattomasti, äidin varhaisia muistoja ja tunteita omasta äidistä ja tämän antamasta hoivasta. Koska vauva nostattaa esille näitä vanhemman varhaisia tunteita ja kokemuksia, nousevat esiin myös varhaiset pettymykset ja vaille jäämisen tunteet. Tämä saattaa nostattaa vanhemmassa surua ja raivoa siitä, miten häntä itseään on hoidettu varhaisvaiheessa. (Sarkkinen 2003, 297–298, ks. Niemelä 2003, 239.) Pettymykset, joita ei ole käsitelty, kuten ristiriidat oman äidin kanssa, nousevat pinnalle raskauden aikana. Joskus äiti ei kykene yhdistämään ollenkaan positiivisia mielikuvia äitiyden tunteeseen. Tällöin mielikuvat jäävät kielteisiksi, ne ovat vääristyneitä, liian yksipuolisia tai niitä ei ole. Mielikuvien paikan voivat täyttää erilaiset pakokeinot, pelot tai kyvyttömyys mielen maailman peilaamiseen. (Mäkelä 2003, 307–308.)

Masentuneiden äitien suhde omaan äitiinsä on usein ristiriitainen, tai riippuvainen ja he saattavatkin kokea oman äitinsä äitiyden riittämättömäksi pohjaksi omalle äitiydelleen (Sarkkinen 2003, 297). Päihderiippuvaisten äitien suhdetta omaan äitiin määrittävät usein ristiriidat, jotka aktivoituvat raskauden aikana. Voimakkaat ambivalentit tunteet heräävät päihderiippuvaisissa äideissä raskauden, synnytyksen ja lapsen kasvatuksen myötä. Tällöin näiden äitien puolustusmekanismeiksi nousevat usein idealisaatio ja torjunta. Äidin mielikuvat lapsena olemisesta ja äitiydestä siirtyvät vahvasti vuorovaikutuskäyttäytymiseen oman lapsen kanssa. Erityisen merkityksellinen on äidin mielikuva omasta äidistä äitinä. Se näyttää vaikuttavan äidin suhtautumiseen vauvaansa kohtaan enemmän kuin päihderiippuvuus sinänsä. Vaikka yksilölliset vaikeudet ja voimavarat erottavat päihteitä käyttävät äidit toisistaan, on äitiyden rakentamisen lähtökohdissa kuitenkin usein hyvin samoja elementtejä. Tällaisia yhdistäviä elementtejä ovat merkittävän emotionaalisen turvattomuuden ja vaikeiden elämäntapahtumien kokeminen lapsuuden perheessä (kuten vanhemman kuolema, hylkääminen, vanhemman päihdeongelma, pahoinpitely) sekä aikuisena

huonot välit lähisukulaisiin. Oma lapsuuden tausta ja hoivakokemus tarjoavatkin päihderiippuvaisille äideille usein puutteelliset vanhemmuuden keinot, joihin turvautua. (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 328–329.)

Vastasyntynyt vauva toimii psykologi Hannele Törrösen (2003, 223) mukaan ikään kuin projektiivisena testinä vanhemmille, joiden taustalla on käsittelemättömiä ja unohdettuja väkivallan ja laiminlyönnin kokemuksia. Vauva herättää hallitsemattomia tunnetiloja, kuten pelkoa, ahdistusta ja raivoa. Vanhempien omat lapsuudessa koetut vaikeudet jäämisen ja väkivallan kokemukset nousevat pintaan vauvan tarvitsevuuden edessä. Vauva muistuttaa heitä heidän omasta lapsuudestaan ja kokemuksistaan. Traumapsykoterapeutti Anne Suokas-Cunliffe (2005, 68–70) kirjoittaaakin vakavasti traumatisoituneista äideistä, joiden mielen sisällä on monia erilaisia toisistaan irrallaan olevia puolia, jotka kantavat traumaattisia muistoja. Hänen mukaansa juuri nämä traumatisoituneet mielen puolet aktivoituvat jonkin muistuttaessa menneistä traumaista ja saattavat antaa ihmisestä varsin erilaisen kuvan kuin millainen tämä muuten on. Näillä mielen traumatisoituneilla osilla on taipumus aktivoitua varsinkin iltaisin, kun ajatukset ja toiminta ovat päivän rutiineista vapaat. Äidin käytös, joka toistaa traumaa, onkin yleensä tiedostamatonta sekä usein hallitsematonta (mt., 77). Lastenpsykoterapeutti Pirkko Siltala (2003b, 268–269) näkee vanhemman traumatisoitumisen syynä usein lapsena koetut tai nähdyt hirvittävät asiat, kuten väkivalta ja seksuaalinen hyväksikäyttö, tai pienenä lapsena psyykkisenä tukena ja kannattelijana olemisen omille vanhemmille. Siltala näkeekin äidin varhaisen traumaattisen kokemuksen voivan aktivoitua vuorovaikutuksessa oman lapsen kanssa, minkä seurauksena äiti voi kokonaisvaltaisesti lukkiutua näissä tilanteissa.

Vanhempien elämänhistoria ei kuitenkaan ole kohtalo. Elämäkokemukset alkavat vaikuttaa vanhempi-lapsi-suhteeseen vain, jos vaikeita kokemuksia ei ole työstetty. (Siltala 2003b, 270.) Erilaiset yksilölliset prosessit näyttävätkin vaikuttavan siihen, millaisen roolin elämäkokemukset saavat yksilön elämässä ja vanhemmuudessa. Kieltäkö yksilö kokemukset, tai ovatko ne käsittelemättömiä, jolloin kokemukset voivat vaikuttaa tiedostamattomasti? Toisaalta käsitellyillä ja läpikäytyillä vaikeillakaan elämäkokemuksilla ei välttämättä ole suurta negatiivista vaikutusta yksilön elämään tai vanhemmuuteen. Tällöin elämäkokemusten läpikäynti- ja prosessointikyky näyttäisi olevan yksilön elämää ja vanhemmuutta enemmän määrittävä tekijä kuin itse elämäkokemukset. Tämä huomio tuo mukanaan mahdollisuuden tuella (myös varhaisella tuella) ja hoidollisilla interventioilla vaikuttaa positiivisesti yksilön elämään, tulevaisuuteen, vanhemmuuteen ja mahdollisesti myös tätä kautta lapsen elämään ja tulevaisuuteen. Tämä huomio antaa samalla

ongelmien ylisukupolviselle periytymiselle vähemmän dominoivan aseman ihmisten elämänsä elämässä. Se ei silti poista riskivaikutusta. Vaikka ylisukupolvinen siirtyminen ei olekaan ihmisten elämää ehdottomasti määrittävä tekijä, näen sen silti yksilöiden elämässä riskinä, johon tulee suhtautua vakavasti.

Äitiin liittyviä vanhemmuuden riskitekijöitä ovat Savonlahden, Pajulon ja Pihan (2003, 331) mukaan äidin päihderiippuvuus ja psyykinen häiriintyneisyys sekä joskus äidin nuoruus ja vähäiset kyvyt vanhemmuuteen liittyen varsinkin varhaisen elämänhistorian vaikeuteen. Vanhemman diagnoosia merkittävämpi asia depressiivisten ja psykoottisten äitien kohdalla on äitien vanhemmuustyyli. Kuitenkin yleensä skitsofreniapotilailla se on huonoin. (Mäkelä 2003, 320.) Sekä äiti että vauva altistuvat somaattisille haitoille äidin päihteidenkäytön myötä. Äidin kykyyn huolehtia lapsestaan vaikuttavat myös äidin päihteidenkäytön vaikutukset ja äidin vaikea psykososiaalinen tilanne. (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 327.)

3.3.2 Vuorovaikutus- ja kiintymyssuhde

Vanhemman psyykkisten oireiden ja häiriöiden aiheuttamat yksittäiset riskit eivät vaikuta suoraviivaisesti eivätkä spesifisti, vaan merkittävämpää on riskien määrä. Kiintymyssuhdetutkimuksissa on löydetty, että turvattomia kiintymyssuhteita esiintyy normaalia enemmän masentuneiden ja psykoottisten äitien lapsilla. (Mäkelä 2003, 321, 316.) Ruumiillinen vuorovaikutus vanhemman ja lapsen välillä saattaa nostattaa vanhemman omat, varhaiset kokemukset esiin. Nämä varhaiset kokemukset voivat tulla kuitenkin kiistetyiksi vanhemman aikuisen puolen toimesta. Ulkopuolinen hoidollinen puuttuminen ja vuorovaikutus ovat keinoja, joiden avulla voidaan varhaiseen vuorovaikutukseen liittyviä ylisukupolvisia siirtymiä katkaista. (Siltala 2003a, 18.) Kasvuvirikkeiden puute lapsen kasvuympäristössä voi johtaa sosiaalisen vuorovaikutuksen kehityksen ongelmiin myös sellaisilla lapsilla, joilla on sinänsä hyvät biologiset kehitysedellytykset. Nyky-Suomessa pyritään tunnistamaan lasten ja perheiden tuen tarpeet varhaisessa vaiheessa sosiaali- ja terveydenhuollon piirissä, minkä vuoksi tällaiset vakavat sosiaaliset deprivatiot ovat harvinaisia nykyisin Suomessa. Kuitenkin Suomessa on lapsia, kuten sosiaalisesti syrjäytyneiden päihde- ja huumeriippuvaisten tai uusavuttomien vanhempien lapset, joiden saama vuorovaikutuksen laatu ja määrä eivät kohtaa lapsen kehitystarpeita. (Launonen 2007, 46-47.) Vuorovaikutustaitojen oppimisessa läheiset henkilökohtaiset suhteet, kuten vanhempien ja lasten välinen kiinteä suhde, muodostuvat keskeisiksi tekijöiksi. Tällöin vanhempien

elämäkokemusten ja kasvatuksen myötä muovautunut persoonallisuus ja kulttuuriperintö vaikuttavat vahvasti lasten välittömään kasvuympäristöön. (Mt., 11.)

Vanhemman ja lapsen vuorovaikutus käsittää mahdollisuuden sekä vanhemman että lapsen kehitykseen. Tämä vuorovaikutus sisältää paitsi voimakkaita ilon, onnen, hellyyden ja kärsivällisyyden hetkiä myös hämmennystä, kaaosta ja avuttomuutta. (Siltala 2003a, 16.) Varhaisen vuorovaikutuksen tehtävänä onkin yhteydentunteen ja hoivasuhteen luominen lapsen ja vanhemman välille (Launonen 2007, 18). Vuorovaikutuksen merkitys lapsen neurobiologian säätelytapautumaan on merkittävä, kuten myös toisinpäin. Tunteiden ja ajattelun kehittymiseen ja kypsymiseen vaikuttavatkin sekä neurobiologia, perimä että yksilölliset vuorovaikutuskokemukset. Toisin sanoen lapsen kehoon jää jäljet varhaisesta vuorovaikutuksesta. Lapsen kehitys näyttäisikin olevan riskialtis, koska äidin ja lapsen välinen systeemi on hyvin herkkä ja helposti haavoittuva. Tämä johtuu sekä vauvaan (esim. fyysinen tai psyykinen erityisherkyys), äitiin (järkyttynyt mielentila), perheeseen (hauraat ja kaootiset rakenteet) että yhteiskuntaan (kyvyttömyys ja välinpitämättömyys ymmärtää ja tukea) liittyvistä syistä. (Siltala 2003a, 17–18.)

Lapsi, joka on terve, on myös synnyttyään yleensä utelias, pyrkien yhteyteen toisen ihmisen, erityisesti raskausajasta tutun (ääni, liikkeet) äidin kanssa. Hän on myös ympäristöään tunnusteleva ja kokeva. (Siltala 2003a, 26–27.) Vuorovaikutukseen vaikuttavat myös lapsen ominaisuudet, temperamentti ja sukupuoli (Mäkelä 2003, 321). Lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus voidaankin nähdä voimavarana, joka vahvistaa itse itseään. Vanhempi ja lapsi yhdessä tuottavat yhteisiä kokemuksia onnistumisesta. Toisaalta vauva, joka ei syystä tai toisesta anna vanhemmille vuorovaikutuksessa tarpeeksi positiivista palautetta, tuottaa vanhemmille hämmennyksen, neuvottomuuden ja epäonnistumisen kokemuksia. Toisaalta varhaisen vuorovaikutuksen toteutumisen ennustaminen tarkkaan on mahdotonta. Varhaisen vuorovaikutussysteemin häiriöt tarjoavat myös mahdollisuuden niiden korjaamiseen sekä uudenlaisen vastavuoroisuuden löytymiseen. Tällainen uusi alku ei kuitenkaan synny itsestään, vaan se tarvitsee usein ulkopuolista verkostomaista tukea ja hoitoa. (Siltala 2003a, 31, 17–18.)

Vauvan kyky suojautua ahdinkotiloiltaan on hyvin rajallinen. Vauvan sisäinen kauhu ja pirstoutuminen tulevat näkyviin vauvan antamina merkkeinä. Eläytyvä ja ymmärtävä äiti kannattelee emotionaalisella tasolla vauvaansa virittäytymällä levollisesti vauvansa tilaan. Jos tällainen kannattelu uupuu jatkuvasti, voi vauvan minä traumaattisesti pirstoutua. Vauvan henkisen kannattelun puuttuminen ahdinkotilojen aikana voi johtaa vauvan suojautumiseen tätä hallitsematonta kaaosta vastaan erilaisin ruumiillisin oirein ja toiminnoin. Tällöin vauva voi kieltää aistimuksensa ja havaintonsa, kapeuttaa kykyään havainnoida itseään ja ulkomaailmaa sekä tyhjentää mielensisältönsä. Vauvan tyhjä katse, silmien sulkeminen, pään kääntäminen ja pois vieriminen voivat olla tällaisten suojareaktioiden omin silmin havaittavia ilmentymiä. Tällaisten suojareaktioiden ollessa toistuvia on vaarana lapsen mielenmaailman ja itsekokemuksen köyhtyminen. Tämä voi johtaa myöhemmin myös lapsuuden masennustiloihin. (Siltala 2003a, 31–32.)

Masentuneiden äitien on usein vaikeaa kurottautua omien varhaisten vaikeiden kokemusten luomasta kokemustilasta kohti vauvaa ja virittäytyä tämän kokemusmaailmaan (Siltala 2003a, 33). Näiden äitien voi olla vaikeaa kyetä näkemään lapsen tuottamia vihjeitä ja luoda suhteeseensa lapsen kanssa vastavuoroisuutta (Mäkelä 2003, 314). Jos äiti on jatkuvasti psyykkisesti ja ruumiillisesti hiljaa ja poissaoleva, reagoi vauva tähän vetäytymällä. Tällöin vauvan koko keho joutuu jännitystilaan, mistä voi seurata vauvan lamaantuminen, jolloin vauvan kiinnostus ympäristöä kohtaan näyttää loppuvan, hänen ilonsa katoaa ja liikehdintä hidastuu. Aluksi vauva yrittää herättää äidin itseään varten itkemällä ja huutamalla tuskaansa, mutta ilman vastausta sekin vähitellen loppuu. (Siltala 2003a, 33.) Päihdeongelmaisten äitien tilanteessa puolestaan psykososiaalisilla riskitekijöillä näyttäisi olevan kumuloituva luonne. Varhainen vuorovaikutus luo kehyksen, jossa vauvan kehityksen ydin toteutuu. Päihteiden käyttö vaikeuttaa vauvan ja äidin välistä varhaista vuorovaikutussuhdetta. Päihteitä käyttävän äidin usein huonot varhaiset hoivakokemukset vaikuttavat äidin kykyyn hoivata omaa lastaan. Toisaalta äidin päihdeongelma saattaa vaikuttaa vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen vääristävästi niin, että lapsi voi toimia yksinäisen ja eristäytyneen äidin lohtuna ja tukena. (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 327, 329.) Vaikka sekä masentuneilla äideillä että päihteitä käyttävillä äideillä näyttäisi olevan useasti huonoja kokemuksia omassa varhaisessa vuorovaikutuksessa, eivät varhaiset vuorovaikutuskokemukset kuitenkaan määritä kokonaan vanhemman suhdetta omaan lapseensa, vaan vanhemmat voivat kyetä rakentamaan tarpeeksi hyvää vuorovaikutusta oman vauvansa kanssa. Tällöin he muistavat omat varhaiset vaikeat kokemuksensa ja tunteensa eivätkä ole täysin samaistuneita omiin varhaisiin hoitajiinsa. (Siltala 2003a, 17.)

Toinen vanhemman ja vauvan välistä suhdetta kuvaava tekijä on vuorovaikutussuhteen lisäksi kiintymyssuhde. Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus toimiikin kiintymyssuhteen edellytyksenä ja myös laadun määrittäjänä. Kiintymyssuhteella tarkoitetaan lapsen suhdetta lähimpään hoitavaan aikuiseen, johon lapsi kiinnittyy. Tämä kiintymyssuhde näkyy esimerkiksi lapsen turvallisuuden tunteen laskiessa lapsen reaktiona. Lapselle lähin saatavilla oleva aikuinen toimii aina lapsen kiinnittymisen kohteena, riippumatta tämän aikuisen ominaisuuksista ja toiminnasta (kuten laiminlyövydestä, etäisyydestä tai vihamielisyydestä). Hoivaajaan kiinnittymisen tarve on synnynnäinen keino hengissä säilymiseksi. Kiintymyssuhteiltaan erilaiset lapset voidaan jakaa kolmeen ryhmään: turvallisesti kiinnittyneisiin lapsiin, turvattomasti kiinnittyneisiin lapsiin ja organisoitumattomasti kiinnittyneisiin lapsiin. Nämä ryhmät kuvaavat lapsen ja vanhemman välistä kiintymyssuhdetta, ja ne ilmenevät lapsen reagoitina esimerkiksi vanhemman poistuessa huoneesta. (Sinkkonen 2003, 93, 95–96.) Varhaisessa vuorovaikutuksessa ilmenevä kiintymyskäyttäytyminen vaikuttaakin koko elämän ajan ihmissuhteisiin (Launonen 2007, 19).

Kiintymyssuhde ei kuitenkaan pääse aina kehittymään parhaalla mahdollisella tavalla, johtuen erilaisista lapseen, vanhempiin tai tilanteeseen liittyvistä tekijöistä. Ongelmat vauvan ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen kehittymisessä voivat johtua myös siitä, etteivät vanhemmat ole harjaantuneet tulkitsemaan vauvan viestejä. Toisaalta erilaiset vanhempiin liittyvät tekijät, kuten väsymys, mielenterveyden ongelmat tai päihteiden käyttö, voivat toimia esteenä lasten tarpeiden tunnistamiselle ja niihin vastaamiselle johdonmukaisella tavalla. (Korhonen & Sukula 2004, 21, 23.) Äidin alkoholinkäytöllä onkin O'Connorin (1996, 198) mukaan selkeästi yhteyttä lapsen kiintymyssuhteen laatuun. Lapsilla, joiden äidit joivat eniten, oli organisoitumaton kiintymyssuhde. Myös äidin odotusaikainen alkoholin käyttö vaikutti lisäävästi lasten negatiivisten tunteiden näyttämiseen. Toisaalta äidit myös stimuloivat vähemmän näitä negatiivisesti reagoivia lapsia. Tämä näytti usein johtavan lapsen ja äidin väliseen turvattomaan kiintymyssuhteeseen. Korhonen ja Sukula (2004, 23) näkevätkin niissä tapauksissa, joissa vanhempi käyttää päihteitä, sitoutumista määrittelevän lapsen tarpeiden sijasta päihteiden käytön ja vanhemman omien tarpeiden.

Ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen selittämiseen kiintymyssuhdeteoria antaa välineen, jolla voidaan osaltaan ymmärtää vanhemman käytöksen ja tunnetilan vaikutusta lapsen tunnetilaan ja käyttäytymiseen. Tutkijat ovat kuitenkin eri mieltä heikon tai organisoitumattoman kiintymyssuhteen vaikutuksista lapsen aikuisuuteen. Esimerkiksi Sinkkosen (2003, 101) mukaan varhaisen kiintymyssuhteen “häiriöt” eivät näyttäisi johtavan yksinään suoraan poikkeavaan tai ongelmalliseen käyttäytymiseen, vaan ne aloittavat eräänlaisen kehityspolun (developmental pathway), joka viitoittaa tulevia tapahtumia. Turvaton kiintymyssuhde voi olla yhtenä tekijänä psyykkisten häiriöiden takana mutta ei yksinään vaadi hoidollista puuttumista. (Mt., 101.) Tämä voidaan tulkita myös niin, etteivät kiintymyssuhteissa ilmenevät ongelmat ole urauttavia, vaan pikemminkin ne näyttävät muodostavan riskin yksilön elämän suuntautumisesta ei-toivotuille poluille. Toisaalta kiintymyssuhteissa ilmenevät ongelmat voidaan osaltaan tulkita oireiksi niiden taustalla olevista ongelmista.

3.3.3 Parisuhteen, perheen ja suvun merkitys

Lapsuudessa koettu vakava väkivalta suuntaa Suokas-Cunliffen (2005, 78) mukaan usein naisen aikuisena väkivaltaisiin parisuhteisiin, koska näin nainen saa kokea jonkinlaista hallinnan tunnetta ottaessaan vastuun väkivallasta (mt., 78). Vanhempien parisuhde vaikuttaakin osaltaan äidin ja lapsen väliseen suhteeseen. Tällainen lapsen ja äidin väliseen suhteeseen parisuhteen kautta vaikuttava riskitekijä voi olla esimerkiksi vanhempien väkivaltainen tai toimimaton suhde (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 331). Perheen vanhempien väliset aviolliset ristiriidat liittyvät usein isän runsaaseen alkoholin käyttöön ja vaikuttavat osaltaan äidin sensitiivisyyteen suhteessa lapseensa sekä vanhemman ja lapsen väliseen kiintymyssuhteeseen (Sinkkonen 2003, 100). Pähdeongelmainen puoliso vaikeuttaa myös usein samasta ongelmasta kärsivän vanhemman omaa selviytymistä (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 329). Myös äidin masentumiseen voivat vaikuttaa lapsuudenkokemusten ja masennuksen, alistumisen sekä itsetunnon heikkouden lisäksi aikuisuuden ihmissuhteet. Väkivaltainen tai muuten pahoinvointia aiheuttava parisuhde altistaa masennukselle. (Nousiainen 2004, 128.) Äidin ja lapsen välisen suhteen lähimpänä tukijana toimiikin tavallisesti lapsen isä, johon lapsi muodostaa lisäksi myös erillisen kiintymyssuhteen (Sinkkonen 2003, 100). Vanhempien keskinäinen hyvä suhde sisältyykin sellaiseen vanhemmuuteen, joka tukee lapsen kehitystä elämässään hyvin selviytyväksi (Pulkkinen 2002, 131).

Syällisyys ja häpeä voivat Nousiaisen (2004, 160) mukaan siirtyä sukupolvelta toiselle kulttuurisina ja moraalisisina tunteina. Vanhemmat tai muut lastenkasvattajat voivat siirtää seuraavalle sukupolvelle omaa syällisyyttään ja häpeäänsä. Esimerkiksi päihdeperheessä kasvaneet naiset ovat kuvailleet kertomuksissaan tällaista siirtymää. Päihdeperheessä kasvamisen voidaan nähdä olevan ihmisen omanarvontuntoa syvältä koskettava traumaattinen kokemus. Lapsen syällisyyden kokemus yhdessä omanarvontuntoa vahvistavien tunnekokemusten puutteen kanssa voi aiheuttaa pysyvän arviointitavan liittyen tunnekokemuksiin ja näin jatkaa jatkuvaa syällistymistä. (Nousiainen 2004, 160.) Moision (2006a, 37) näkeekin perheiden aseman sosiaalisten riskien puskurina heikenneen johtuen perheiden epävakautumisesta ja yhden ansaitsijan talouksien yleistymisestä. Jokinen ja Saaristo (2006, 219-220) näkevät tavallisesti epävarmuuden liittyvän perhe-elämään, koska perheenjäsenten väliset suhteet muuttuvat ja perheen aikaa joudutaan sovitteluun yhteen muiden toimintojen kanssa. He (mt., 200) näkevät kuitenkin perheen edelleen tuottavan ihmisille heidän tarvitsemaansa yhteisöllisyyttä ja mahdollistavan intiimit läheissuhteet.

Juuri äidiksi tulleen tukiverkostolla voidaan katsoa olevan kaksi ydintehtävää. ensinnä suojata äitiä jonkin aikaa ulkomaailmalta niin, että tämä voi keskittyä vain vauvaansa (Sarkkinen 2003, 299) ja toiseksi luoda äidille tunne tuen ja avun saamisesta tarvittaessa, ettei hän ole yksin (Stern 1995). Masentuneelle äidille voi kuitenkin olla ylivoimaista luoda ja ylläpitää tällaista tukiverkostoa (Sarkkinen 2003, 299). Äidin mahdollisuuksia olla lapsensa käytettävissä heikentää sosiaalisen tuen riittämättömyys (Sinkkonen 2003, 100). Vuorovaikutussysteemin häiriöiden kohdalla uuteen alkuun voidaan päästä perheen ja perhesysteemien, isovanhempien, toisien äitien ja isien, ystävien ja laajemman omaispiirin sekä verkostomaisesti rakennettujen tukimuotojen ja hoitojen avulla (Siltala 2003a, 17-18). Löyhät siteet sukuun ja tapaaminen harvoin vaikeuttavat suvun muiden aikuisten vaikuttamisen mahdollisuutta lapsen elämään esimerkiksi varhaisten vuorovaikutusmallien siirtämisellä, joita lapset voisivat käyttää myöhemmin omien lasten kanssa (Launonen 2007, 47). Sosiaaliset verkostosuhteet voivat sekä antaa tukea että aiheuttaa stressiä, eivätkä ne tarkoita sen vuoksi suoraan sosiaalista tukea. Pienet yhteisöt voivat olla painostavia yksityisten tietojen leviämisen vuoksi. Sosiaalinen tuki rakentuu sosiaalisen verkoston tarjoamaan huolenpitoon, rakkauteen ja arvostukseen ja eritoten yksilön kokemukseen niistä. (Pulkkinen 2002, 41.) Lapsen vaikuttavat välittömän ympäristön ja siihen kuuluvien ihmisten lisäksi välilliset ympäristöt, kuten lapsen lähi-ihmisten ympäristöt, joissa nämä ovat kodin ulkopuolella (esimerkiksi vanhempien työ ja sisarusten koulu). Tällöin lapsi ei ole kyseisiin ympäristöihin itse suoraan yhteydessä. (Launonen 2007, 11).

3.3.4 Yhteisöjen merkitys

Ongelmien ylisukupolvista siirtymistä selittäväksi yhteisökeskeiseksi näkemykseksi voidaan katsoa psykologian professori Lea Pulkkisen (2002, 44–46) käyttämä sosiaalinen alkupääoma, joka liittyy sosiaalisen pääoman teoriaan. Sosiaalinen alkupääoma muotoutuu lapselle häntä ympäröivän kasvatusyhteisön ja sen välisten suhteiden vaikutuksesta. Alkupääoma koostuu arvoista ja normeista, yhteisön tuesta ja erityisesti sosiaalisista verkostoista sekä luottamuksesta. (Mt., 44–46.) Tällöin kasvatusyhteisön ja etenkin vanhempien sosiaalinen pääoma, eli vanhempien kantamat arvot ja normit, yhteisöllinen asema sekä luottamus toisiin, näyttäisi vaikuttavan siihen, millaiseksi lapsen sosiaalinen alkupääoma muotoutuu. Sosiaalinen alkupääoma luokin perustan myöhemmälle sosiaalisen pääoman karttumiselle (mt., 44–46), jolloin kasvatusyhteisön ja vanhempien sosiaalinen pääoma näyttäisi vaikuttavan seuraavan sukupolven aikuisuuteen saakka. Toisaalta myöskään vanhempien inhimillinen pääoma (sivistys, taidot) ei siirry lapsille ilman sosiaalista pääomaa eli lasten kanssa olemista ja oman inhimillisen pääoman jakamista (mt., 39). Tällöin vanhempien sosiaalinen pääoma näyttää vaikuttavan myös lapsien sivistykseen ja taitoihin. Jotta ihmissuhdeverkosto sisältäisi sosiaalista pääomaa, tulee sen rakentua keskinäiselle luottamukselle. (Mt., 129.)

Vahvat suhteet vanhempien ja lasten välillä mahdollistavat sosiaalisen pääoman syntymisen. Varhaiset ihmissuhteet luovat perustan lapsen perusluottamukselle. Perusturvallisuuden järkkäminen voi vaikuttaa pitkäaikaisesti sekä lapsen sosiaalisiin suhteisiin että oppimiseen. Luottamuksensa menettäneitä lapsia löytyykin paljon juuri lastensuojelun piiristä. Pulkkinen näkee vanhempien heikentävän lasten mahdollisuutta sosiaalisen pääoman kasvuun pitämättömillä lupauksilla. (Pulkkinen 2002, 39, 44–46.) Luottamuksen menettäminen näyttääkin tekevän ihmisistä muita hauraampia tai haavoittuvampia. Erilaiset aikuiseen elämään liittyvät haasteet rasittavat heitä enemmän kuin muita. Sisäinen luottamus voidaankin nähdä resurssina, jonka määrä vaihtelee yksilöiden henkilöhistorian mukaan. Luottamuksen hävitessä yksilö alkaa nähdä maailman kylmänä, kovana ja laskelmoivana. Tätä seuraa usein yksilön vetäytyminen ja epäluuloisuus muita kohtaan. Yksilön epäluuloisuus ja viha houkuttelee ympäristöstäkin yleensä nämä samat piirteet esiin, jolloin yksilön oletukset saavat vahvistusta. (Kortteinen & Elovainio 2006, 335, 340.)

Väärälä (2003, 76) näkee syrjäytyjän olevan nykyään aikaisempaa enemmän yksin. Syrjäytyminen on nykyään vailla lähiyhteisöllisiä turva- ja kontrolliverkostoja. Yksilöityminen asettaa kohtaamaan syrjäytymisen enemmänkin henkilökohtaisena epäonnistumisena, mikä puolestaan vaikeuttaa uuden identiteetin ja elämänuran luomista. Yksilöiden entistä vapaampi elämäntavan valinta näyttää Jokisen ja Saariston (2006, 204) mukaan rapauttavan perinteistä yhteisöllisyyttä, joka on rakentunut perheen, suvun, naapuruston ja työyhteisön varaan (mt., 204). Uskon menettäminen yhteisöllisten siteiden sitovaan merkitykseen määritellään usein syrjäytymiseksi. Sosiaalisessa epäluottamuksessa usko tällaiseen sitovaan voimaan näyttäisi olevan heikko tai puuttuvan kokonaan. Sellaiseen yhteisöön kiinnittyminen, joka antaa omalle toiminnalle laskelmoitujen rajojen ylittävän merkityksen, näyttäisikin olevan ihmisen hyvinvoinnin edellytys. (Kortteinen & Elovainio 2006, 335–336.)

3.3.5 Perheen yhteiskunnallisen aseman vaikutus

Perheiden mahdollisuudet kasvattaa ja huolehtia lasten kehityksestä ovat Raunion (2006, 97) näkemyksen mukaan huonontuneet, mikä ilmenee hänen mukaansa myös julkisena keskusteluna lapsiperheiden ”pahoinvoinnista”. Merkittävimmin suomalaisten elinoloihin viimeisimmät 15 vuotta vaikuttaneina tekijöinä Karvonen, Moisio, Simpura ja Heikkilä (2008, 28) näkevät laman, siitä toipumisen, yhteiskunnan ikääntymisen ja eriarvoistumisen sekä kulttuuriset muutokset. Lasten kasvuolot eriytyvät aikuisten välisten hyvinvointierojen kasvusta (Kautto 2006, 357). Ihmisen elämään ja sen kulkuun vaikuttaa lukuisa joukko erilaisia ulkoisia tekijöitä, joiden asettamissa rajoissa ihmisen on elettävä elämänsä (Jokinen & Saaristo 2006, 204). Jokaisen yksilön ja hänen lähiyhteisöjensä elämään vaikuttavat myös yhteiskunnan rakenne, sen arvot ja toimintamallit (Launonen 2007, 11). Päihderiippuvaisen äidin ja vauvan suhdetta voi vaikeuttaa osaltaan vaikea elämäntilanne. Suuret taloudelliset vaikeudet, asunnottomuus, työttömyys, koulutustason alhaisuus, tukiverkoston heikkous tai puute ja psyykkinen oireilu luonnehtivatkin usein näiden äitien elämää. (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 327-328.)

Vanhempien sosiaalinen asema voi myös vaikuttaa Moisio (2006b, 265) mukaan lasten sosiaalisen aseman määrittymiseen. Esimerkiksi varallisuus ja sosioekonominen asema voivat siirtyä sukupolvelta toiselle. Tällaiseen sosiaalisen aseman periytymiseen nähdään selityksenä esimerkiksi suuret tuloerot, koska vähempiosaisilla on heikommat mahdollisuudet lastensa kouluttamiseen. Pienten tuloerojen ja ilmaisen, kattavan koulutusjärjestelmän maissa tällainen sosiaalinen periytyvyys on yleensä vähäisempää. Toisaalta myös työmarkkinarakenteiden muutokset

aiheuttavat aina niin sanottua sosioekonomisten asemien pakotettua liikkuvuutta. Vaikkakin Suomessa sosiaalisella asemalla on taipumus periytyä, ovat sosiaalinen liikkuvuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo täällä silti kansainvälisesti katsottuna korkealla tasolla (mt., 280).

Lapsiperheiden arki on Helmisen (2006, 28) mukaan muuttunut ja laajentunut useammalle toiminta-areenalle. Entistä voimakkaammin perheiden arjessa ovat läsnä myös työelämä ja vapaa-ajantoiminnot. Erilaiset asemat näillä toiminta-areenoilla muodostavat perheille erilaiset resurssit, joilla on puolestaan välitön yhteys perheenjäsenten hyvinvointiin sekä lasten ja nuorten kehitykseen. Helminen näkeekin perheiden haasteellisten elämäntilanteiden vaikuttavan ja heijastuvan sekä vanhemmuuteen ja kodin ilmapiiriin että toimintaedellytyksiin ja tätä kautta voimavaroihin. (Mt., 28.) Suomessa perheellisetkin aikuiset ovat usein kodin ulkopuolisessa ansiotyössä. Tällöin lapsen kasvuympäristöön vaikuttaa välillisesti myös vanhempien ammatti ja työ. (Launonen 2007, 11.) Lisäksi Kortteinen ja Elovainio (2006, 341) tuovat esille, kuinka ihminen, joka on menettänyt aiemmin elämässään luottamuksen muihin ja odottaa muiden kohtelevan häntä kovasti ja kylmästi, voi tulkita esimerkiksi pettymyksiä työmarkkinoilla vahvemmin kuin muut. Nämä pettymykset voivat vahvistaa jo aikaisemmin elämässä syntyneitä epäluottamusta ja vihamielisyyttä.

Lasten ja nuorten kasvuun ja kehitykseen vaikuttavat Helmisen (2006, 24) mukaan osaltaan myös perheen taloudelliset hankaluudet ja niihin liittyvät muut vaikeudet, jos taloudelliset hankaluudet ovat pitkittyneet, kasautuneet tai olleet toistuvia. Pikkulapsiperheet ovat Hannele Saulin (2007, 276–280) kvantitatiivisen tutkimuksen mukaan muita perheitä useammin pienituloisia ja riippuvaisia tulonsiirroista. Lapsiperheissä vanhempien aktiivinen osallistuminen työelämään on tavallista. Vaikka 1990-luvun lamavuosina kahden ansaitsijan mallin yleisyys väheni äitien jäätyä huonon työmarkkinatilanteen vuoksi kotiin, on se edelleen varsin yleinen suomalaisissa lapsiperheissä. Taloudellinen tilanne lapsiperheissä paranee usein ajan ja työuran etenemisen myötä. Pienituloisuus on yksinhuoltajaperheissä puolestaan kaksi kertaa yleisempää kuin väestössä keskimäärin. Lisäksi yksinhuoltajien työttömyys on ollut muihin lapsiperheisiin verrattuna yleisempää. Karvonen, Moisio, Simpura ja Heikkilä (2008, 28) näkevätkin hyvinvoinnin riippuvan elinoloista sekä yksilön kyvyistä ja mieltymyksistä. Heidän mukaansa pelkät elinolot eivät määrittele yksilön hyvinvointia, vaan ovat pikemmin ”hyvinvoinnin aineellista pohjaa”, jonka muuttuminen varsinaiseksi hyvinvoinniksi on yksilöllistä. (Mt., 28.) Perheen tilanteeseen haitallisesti vaikuttavina ympäristötekijöinä voidaan nähdä yleisiä riskitekijöitä, kuten köyhyys ja

sosiaalinen syrjäytyneisyys. Nämä ympäristötekijät vaikuttavat siihen, että äiti voi jäädä ilman tarvitsemiaan tukiverkostoja. (Savonlahti, Pajulo & Piha 2003, 331.)

Syrjäytymiskeskustelulle onkin Nyssölän ja Pajalan (1999, 28) mukaan tyypillistä määritellä huono-osaisuus ja syrjäytyminen suhteessa ”normatiiviseen keskimääräisyyteen” ja vallan puutteeseen. Tällöin eri ryhmillä nähdään olevan eriävä määrä taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista pääomaa. Samantyyppistä ajattelutapaa kuvaa toiseuden käsite, jossa syrjäytyneet ovat valtaväestöstä erilaisia ja poikkeavia, toisia, jollaisia ei edes haluta olevan valtaväestössä. Toisaalta taas toisessa syrjäytymisen keskusteluperinteessä syrjäytyminen nähdään kasautuvina huono-osaisuusulottuvuuksina. Lisäksi keskustelussa on tuotu esille huono-osaisuus ja syrjäytyminen tapahtumaketjuna, prosessina, jossa useiden eri vaiheiden, tekijöiden ja ulottuvuuksien kautta päädytään yhteiskunnan normatiivisten odotusten ulkopuolelle. (Mt., 28.) Toisaalta syrjäytyminen voidaan nähdä myös niiden siteiden heikkoutena, joilla yksilö yhdistyy yhteiskuntaan (Raunio 2006, 10).

Syrjäytyminen on leimallisesti yksilöllinen ongelma silloinkin, kun se koskee suurempia ihmisryhmiä, mikä puolestaan hankaloittaa syrjäytyneiden asemaa (Raunio 2006, 39). Raunio (2006, 99) kiinnittää huomion syrjäytymisen yksilölliseen puoleen puhuen vanhempien ongelmista (esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmat). Hän muistuttaa, etteivät lapset ole ainoita oireilijoita pahoinvoivissa lapsiperheissä, vaan myös vanhemmat, varsinkin tilanteissa, joissa on jouduttu turvautumaan lastensuojelullisiin toimenpiteisiin. Tällaisten syrjäytyneiden tai syrjäytymisriskissä olevien vanhempien ongelmat voivat uhata lasten normaalia kasvua ja kehitystä ja johtaa lapset niistä syrjäytymiseen. Syrjäytyminen huolien sukupolvisen siirtymisen selittäjänä tarjoaa näkemyksen yhteiskunnallisista prosesseista ja yksilön yhteiskuntaan liittämisen ja ulkopuolelle jättämisen malleista, jotka saattavat ulottua yli sukupolvien “perittyinä” sosiaalisena asemana. Perheen asema suhteessa toimeentuloon, elinoloihin ja elämänhallintaan on Raunion (mt., 96) mukaan usein jossain määrin lasten syrjäytymisen taustalla. Hän näkeekin, että perheiden mahdollisuuksiin lasten normaalista kasvusta ja kehityksestä vastaamiseen vaikuttavat voimakkaasti muutokset, joita perheissä on ollut.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Luvussa 4.1 esittelen tutkimusongelmani ja tutkimuskysymykseni ja luvussa 4.2 keskityn tutkimukseni metodologisiin lähtökohtiin. Luvussa 4.3 kuvailen tutkimusaineiston keruuta käyden lävitse käyttämäni aineistonkeruumenetelmän, sen asettamat rajat ja sen antamat mahdollisuudet, kuvailen teemojen muodostamista ja tutkimukseen osallistujia sekä kerron haastatteluiden toteutumisesta. Luvussa 4.4 käyn lävitse tutkimukseni aineiston analysointia kuvaillen käyttämäni aineistonanalyysimenetelmää ja tutkimukseni analyysin toteutusta. Lopuksi luvussa 4.5 käyn lävitse tutkimukseni luotettavuutta sekä tutkimukseeni liittyviä eettisiä kysymyksiä.

4.1 Tutkimuskysymykset

Selvitän tutkimuksessani lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä. Katson työntekijöiden ajatusten ja oletusten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä ohjaavan sitä, miten he siihen reagoivat ja miten sen kanssa työskentelevät ja sen ehkäisemiseksi toimivat. Lähdän tutkimuksessani siitä taustaoletuksesta, että työntekijän näkemykset ja ennakko-oletukset vaikuttavat valittaviin työskentelymuotoihin ja työskentelyotteeseen.

Tutkimusongelma:

Millaisena sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttäytyy lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Tutkimuskysymykset:

1. Millaiseksi sosiaalityöntekijät määrittelevät ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen?
Mitä se heidän näkökulmastaan on?
Minkälaiset sosiaaliset ongelmat siirtyvät?
2. Millaisia ylisukupolvisen siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä sosiaalityöntekijät esittävät?
Millaisia selittäviä tekijöitä sosiaalityöntekijät näkevät olevan?
Millaisia siirtymiseltä suojaavia tekijöitä työntekijät näkevät olevan?

Tutkimukseni tausta-ajatuksena on, että ne ongelmat, jotka näemme, joista olemme huolissamme ja joihin puutemme, ovat tietyn sosiaalisen ja kielellisen prosessin tulos. Eri ajassa ja erilaisessa yhteiskunnassa ongelmat, joihin tarttaisimme, voisivat olla erilaisia (ks. luku 3.1). Ne asiantilat

joista olemme huolissamme, jotka muuntuvat ongelmiksi, eivät ole itsestään selviä. Tämän vuoksi näenkin tärkeänä tarkastella niitä sosiaalityöntekijöiden huolenaiheita ja merkitystenantoja, joiden kautta he näkevät sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen. Näenkin tätä taustaa vasten, että työntekijän näkemykset ja ennakko-oletukset vaikuttavat siihen, mihin asiantiloihin puututaan sekä mitkä työskentelymuodot ja mikä työskentelyote valitaan. Toisaalta niihin vaikuttavat myös ympäröivä organisaatio ja sen viralliset ja epäviralliset asenteet. Maailman ja elämän monimuotoisuudessa sosiaalityöntekijät näkevät mitä moninaisimpia ja erilaisempia asioita. Tällöin sosiaalityötä määritteleväksi tekijäksi omaksumastani näkökulmasta näyttääkin nousevan se, kuinka sosiaalityöntekijät asiat jäsentävät ja mihin asioihin he puuttuvat.

4.2 Tutkimuksen metodologinen lähtökohta

Käytän tutkimuksessani sosiaalista konstruktionismia “kevyenä viitekehyksenä”, jonka ajatuksista käytän osia (vrt. kontekstuaalinen sosiaalinen konstruktionismi Payne 1999). En kuitenkaan kaavamaisesti seuraa sosiaalisen konstruktionismin näyttämää polkua, vaan tutkimukseni pohjalla on myös toisia ajatusrakenteita ja näkökulmia, joita hyödynnän tutkimuksessani. Sosiaalisen konstruktionismin perusajatuksena on todellisuuden rakentuminen kielen kautta. Siinä kieli nähdään olennaisena osana sosiaalisessa kanssakäymisessä ja samalla ns. yhteisen tietoisuuden rakentamisessa. Tutkimukseni perustuu Hirsjärveä ja Hurmetta (2001, 49) mukaillen ihmiskuvaan, jossa ihminen nähdään “kieltä käyttävänä olentona”. Tällainen kielenkäyttö ylittää fyysisen maailman rajat, ja sen avulla ihminen voi “toteuttaa itseään monilla alueilla”, kuten kehittää itseään. Kielen käyttö voi olla myös aloitteellista ja kantaa ottavaa ihmisen ollessa tietoinen toimija, “aktiivinen subjekti”. Jos halutaan selvittää ihmisen ominaislaatua, kielen tutkiminen pelkkien ulkoisten säännönmukaisuuksien kautta ei riitä, koska tällöin ei oteta huomioon ihmisen subjektiutta. Ihmisen vapaan ja luovan subjektiuden korostaminen tuo mukanaan ihmisen sosiaalista toimintaa muovaavien ja merkityksellistävien ehtojen ja rajojen selvittämisen vaateen.

Sosiaalisen konstruktionin perspektiivi alkaa oletuksella, että ei ole olemassa mitään, minkä merkitys piileskelisi itse objektissa. Merkitys ei ole kiinni ihmisissä, olosuhteissa tai kokemuksissa. Ihmiset antavat maailmalle merkityksen. (Loseke 2003, 18.) Tulkitsen tämän niin, että konstruktivisen näkökulman kautta tarkasteltuna ilmiö fyysisen maailman ilmentymänä, sellaisenaan, on olemassa ilman sanojakin. Sanoilla annetaan ilmiölle merkitys ja kiinnitetään huomio johonkin ilmiön osaan ja rakennetaan tästä näkökulmasta todellisuutta fyysisen maailman ilmiön päälle. Omaksumani

näkemyksen mukaan sanat rakentavat ilmiön päälle omaa todellisuuttaan, todellisuuskuvaa, sekä vaikuttavat tekoihin, toimintaan, kun toimitaan omaksutun todellisuuskuvan mukaisesti. Tätä kautta sanat voivat vaikuttaa myös fyysisen maailman ilmiöön. Tällöin sanat itsessään voivat olla tekoja, mutta ne voivat myös vaikuttaa fyysisen maailman tekoihin, toimintaan. On olemassa erilaisia, toistensa kanssa kilpailevia konstruktioita. Ne luovat erilaisia todellisuuskuvia ympäröivästä todellisuudesta.

Ihmiset reagoivat asioihin ja ihmisiin sen mukaan, millaisia merkityksiä he antavat näille (Loseke 2003, 15), eli millaisiksi he tulkitsevat asiat ja ihmiset. Sosiaalisten ongelmien tutkimisen näkökulmasta onkin tärkeää tietää, kuinka me annamme merkityksiä objekteille ympäristössämme, koska nuo merkitykset rohkaisevat meitä reagoimaan objekteihin tietyllä tavalla. Samalle olosuhteelle voidaan antaa erilaisia nimiä, ja nämä erilaiset nimet rohkaisevat meitä erilaisiin reaktioihin. Nimet merkitsevät, koska ne kantavat usein mukanaan assosiaatioita. (Mt., 15–16.) Auttaminen lähtee liikkeelle avun tarpeen havaitsemisesta. Se miten avun tarve tulkitaan, vaikuttaa toimimisen tarpeellisuuden ja suuntien arvioimiseen. Sosiaalityössä toimitaan ihmisten moninaisten ja moniselitteisten arkielämän tilanteiden parissa, jolloin tulkinta nousee ratkaisevaan asemaan sosiaalityössä. (Eskola 2003, 109.) Avun tarpeen tulkinta saa aikaan toiminnan. Tällöin arvioidaan toiminnan tarpeellisuus ja määrätään toiminnan suunta. (Mt., 114.)

Tutkimukseni perustuukin sille ajatukselle, että se, mihin asioihin reagoidaan ja miten toimitaan, riippuu siitä, miten tilanne on määritelty. Sosiaalityössä ja lastensuojelussa sosiaalityöntekijä toimii yleensä vahvasti ongelmallisen tilanteen määrittelijänä. Ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen ilmiötä voidaan määrittellä monella eri tavalla. Lastensuojelussa se, mitä pidetään asiakkaan tilanteessa ongelmana, määrittää sitä, miten reagoidaan, mitä tehdään. Tutkimukseni näkökulma on, että huolet ja ongelmat, joihin puututaan, voivat olla erilaisia asioita riippuen määrittelijästä. Lastensuojelussa asiakasperheen tilanteen määrittelijöinä voivat toimia osaltaan muun muassa sosiaalityöntekijät, asiakkaat ja muut asiantuntijatahot. Tällöin tilanteen määrittelyt saattavat poiketa toisistaan kovastikin. Kysymykseksi nouseekin, kenen määritelmien mukaan edetään ja mitä siitä seuraa. Riippuu näkökulmasta ja ongelman määrittelystä, miten ongelmaan reagoidaan ja miten sitä pyritään ratkaisemaan. Sosiaalisen konstruktion perspektiivit rohkaisevat meitä katsomaan tarkemmin kategorioita, joita käytämme arvioidessamme ja järkeistäessämme kokemuksia, olosuhteita ja ihmisiä (Loseke 2003, 15).

Lähtökohtana tutkimuksessani on ihmisen pyrkimys puhua maailma itsestään käsin ja kuitenkin samalla olla tässä maailmassa mukana. Ajatuksena on, että ihminen on kiinni omissa kokemuksissaan, niiden kautta ymmärtämisessä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 106.) Toisin sanoen tulkitessaan ja arvioidessaan asioita ihminen käyttää sitä ymmärrystä ja ajattelua, jonka on elämänsä aikana ja kokemustensa kautta saavuttanut. Tulkitsija vaikuttaa tulkinnan sisältöön. Tulkitsijan asema suhteessa ongelmaan ja annettavaan apuun vaikuttaa tulkintaan: esimerkiksi avun tarvitsijalla ja antajalla voi olla erilainen tulkinta avun tarpeesta. (Eskola 2003, 114.) Tutkimukseni näkökulmasta todellisuus nähdäänkin inhimillisenä ajattelutapana (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2002, 106). Tällöin fokuksessa on ”yksilön totuus”, jonka kautta yksilöt toteuttavat sosiaalista olemista muiden kanssa, yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Kuvailtu tapa nähdä maailmansuhde on tyypillinen tulkinnallisessa ja postmodernissa tutkimuksessa (mt., 106). Oman näkemykseni mukaan ihmiset elävät erilaisia todellisuuksia samassa maailmassa. Katson tämän johtuvan muun muassa kunkin yksilöllisistä kokemuksista. Kaikki kokevat samat asiat eri viitekehyksen kautta. Samat asiat ovat eri ihmisille erilaisia. Sosiaalisen konstruktion perspektiivejä on kutsuttu subjektiivisiksi näkökulmiksi, koska ne koskevat sosiaalisia ongelmia subjektiivisinä määrittelyinä (Loseke 2003, 14).

Päädyin tarkastelemaan aineistoa kaksitahoisesti, kahdesta erilaisesta lähtökohdasta, koska asettamani tutkimuskysymykset osaltaan ohjasivat siihen. Näin myös tärkeänä pitää molemmat näkökulmat ja nähdä ne toisiaan täydentävinä, ei toisensa poissulkevinä tekijöinä. Tarkastelen haastateltavia toisaalta informanteina, jolloin aineisto on asiantuntijoiden tuottamaa tietoa. Toisaalta taas näen haastateltavat myös oman kokemusmaailmansa kautta oman ja meidän yhteisen todellisuutemme rakentajina, toimijoina, jotka jatkuvasti, myös haastattelutilanteessa, uusintavat todellisuutta. He tavallaan vahvistavat tiettyä tapaa nähdä ja tarkastella asioita. En ole kuitenkaan analyysissäni pitäytynyt tiukasti konstruktiiivisessa näkökulmassa, vaikka näenkin, että kaikki aineiston tieto on konstruktiiivisesti tuotettua. Näistä reunaehdoista huolimatta näen tutkimuksessani tarpeelliseksi käsitellä tietoa myös asiantuntijoiden ”faktana”. Haluan tuoda esille toisaalta tuotetun tiedon reunaehdot, mutta nämä ehdot todettuani ja niitä tarkasteltuani todeta haastateltavien tuottaman informaation arvon osaltaan tutkimani ilmiön ymmärtämisen prosessissa.

4.3 Tutkimusaineiston keruu

4.3.1 Teemahaastattelu

Tutkimukseni aineistonkeruumenetelmäksi valitsin teemahaastattelun, koska näin kyseisen metodin soveltuvan parhaiten käytettäväksi tutkimukseni ongelmaa ratkaistaessa. (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 34). Teemahaastattelun perusajatuksena on, että sillä voidaan tavoittaa yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita. Haastattelu on menetelmä, joka kohdistaa tarkastelun ihmisten tietoisuuteen ja ajattelun sisältöihin. (Mt., 48, 35.) Samalla tavoin tutkimukseni tarkoitus on selvittää sosiaalityöntekijöiden ajatuksia ja samalla myös uskomuksia sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä. Tarkoitus on selvittää haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden ajattelun sisältöjä. Hirsjärven ja Hurmeen (mt., 41) mukaan haastateltavan ajatukset, käsitykset, kokemukset ja tunteet ovat haastattelussa kohteita, joita tutkija pyrkii tutkimuksessaan välittämään. Kuitenkin lähestymistapa tähän tehtävään määräytyy sen käsityksen kautta, joka tutkijalla on todellisuuden luonteesta. Tiedonkeruu suuntautuu toisin sanoen siihen kohteeseen, jonka tutkija katsoo olennaiseksi esimerkiksi käyttäytymiseen vaikuttavana tekijänä. Lisäksi niin haastattelijat kuin haastateltavatkin tulevat haastattelutilanteeseen mukanaan aiemmat kokemuksensa, ”joihin suhteutettuna haastattelu tulkitaan.” Tutkimushaastattelujen tieto varmistetaan ja tiivistetään ensin tieteellisin menetelmin, minkä jälkeen niitä voidaan käyttää käytännön ongelmien ratkaisemiseen. (Mt., 41–42.) Omaa lähestymistapaani haastatteluihin väritti osaltaan teoriasta ja aikaisemmista tutkimuksista saamani näkemykset, konstruktionistinen näkökulma ja se ajatus, että sosiaalityöntekijöiden näkemykset sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä vaikuttavat heidän toimintaansa näiden perheiden kanssa.

Näen teemahaastattelun olevan sopivassa suhteessa tutkimukseen omaksumaani konstruktionistiseen näkökulmaan. Olennainen osa haastattelua ovat käsitteet, merkitykset ja kieli (Hirsjärvi & Hurme 2001, 41–42). Kielellä on keskeinen merkitys haastattelussa. Haastattelussa ihmiset tyypillisesti pyrkivät välittämään käsitteiden kautta “omaan mielellistä suhdettaan maailmaan”. Haastatteliija pyrkii saamaan selville jonkin asian tai asiantilan merkityksen rakentumisen haastateltavalla. Toisaalta itse haastattelussa rakennetaan myös uusia ja yhteisiä merkityksiä. Haastattelusta saatavat vastaukset eivät ole riippumattomia haastattelijan läsnäolosta ja tavasta kysyä kysymyksiä. (Mt., 49.) Haastattelut perustuvat sekä sosiaalisiin suhteisiin että kieleen (mt., 89). Haastattelun luonne suorana kielellisenä vuorovaikutustilanteena luo mahdollisuuden tiedonhankinnan suuntaamiseen ja joustavuuteen itse haastattelutilanteessa (mt., 34). Haastattelussa

haastateltavan elämysmaailma ja ajatukset avautuvatkin haastattelijalle vain osittain, epätäydellisenä kuvana. Kielellisen ja ei-kielellisen kommunikaation kautta osapuolille välittyvät sekä toisen ajatukset, mielipiteet ja tiedot että myös asenteet ja tunteet. (Mt., 41.) Haastattelutilanne muodostuu usein keskustelunomaiseksi tilanteeksi, jolloin aktiivinen kuuntelu saattaa nousta haastattelijan tärkeäksi ominaisuudeksi. Vastausten merkitysten oivaltaminen ja niiden mahdollistamat uudet suunnat ovat tärkeitä asioita haastattelijan huomata. (Mt., 103.) Haastattelu ei kuitenkaan ole vain yksisuuntainen tapahtuma, vaan molemmat vuorovaikutustilanteen osapuolet vaikuttavat toinen toisiinsa. Haastateltaessa haastattelija ja haastateltava eivät ole yleensä toisilleen ennestään tuttuja, ja haastattelutilanteeseen saattavat vaikuttaa myös arkielämään kuuluvat tilanteet ja toimet. (Mt., 41, 43.) Haastateltava voi pyrkiä muokkaamaan vastauksia haastattelijaa varten, tämän toivomaan suuntaan (Eskola & Vastamäki 2001, 31, 39).

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä. Tutkimushaastattelun muodot voivat vaihdella paljon, ja haastattelutyyppejä ja nimityksiä niille on useita erilaisia (Eskola & Vastamäki 2001, 26). Tutkimushaastatteluissa on keskinäisiä eroja lähinnä strukturointiasteessa. Kysymysten muotoilun kiinteyden aste ja tilanteen jäsenettävyys määrittelevät strukturointiastetta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 43.) Haastattelut jaotellaankin yleensä strukturoituihin (esim. lomakehaastattelu) ja strukturoimattomiin (esim. syvähaastattelu) haastatteluihin. Näiden ääripäiden välille jää kuitenkin suuri joukko erilaisia haastattelumuotoja, joita kutsutaan yleisesti puolistrukturoiduiksi haastattelumenetelmiksi. Puolistrukturoiduille menetelmille on yhteistä jonkin haastattelun elementin toistuvuus samanlaisena haastattelusta toiseen, mutta ei kaikkien. (Mt., 47.) Puolistrukturoidussa haastattelussa suunnitellaan etukäteen kysymysten aiheet, mutta ei kovin tarkasti sitä, miten niitä kysytään. Haastattelu perustuu kysymysten kysymiseen ja vastausten saamiseen. (Mt., 103.) Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit, teemat, pysyvät haastattelusta toiseen. Teemahaastattelussa ei kuitenkaan ole strukturoidulle haastattelulle tyypillisiä kysymysten tarkkoja muotoja, mutta toisaalta se ei ole samalla tavalla vapaa kuin syvähaastattelu. (Mt., 48.) Yleensä teemahaastattelu on avoimuuden suhteen lähellä syvähaastattelua. Etukäteen valitut teemat ja tarkentavat kysymykset ohjaavat teemahaastattelua. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77.)

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun osaltaan myös sen takia, että sen avulla voi antaa tilaa haastateltavalle, tämän omalle ”äänelle”, ajatuksille ja määritelmille. Teemahaastattelun perustuminen yksityiskohtaisten kysymysten esittämisen sijasta tutkittavaan ilmiöön liittyvien keskeisten teemojen käsittelyyn tuo helpommin haastateltavan oman puheen ja määrittelyt esille tutkijan näkökulman sijasta tai jäädessä vähemmälle. Teemahaastattelussa ihmisten tulkinnat ja asioille antamat merkitykset saavat enemmän tilaa kuin strukturoidussa haastattelussa. Teemahaastattelu menetelmänä ottaa huomioon myös merkitysten syntymisen vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48.) Toisaalta teemahaastattelu antaa myös haastattelijalle mahdollisuuden vaikuttaa haastattelun kulkuun ja haastattelusta saatavaan materiaaliin. Teemahaastattelussa haastateltava toimiikin haastattelijan lisäksi rakentajana. Tutkittava ja hänen elämäntilanteensa vaikuttavat tutkittavan ilmiön tapaan konkretisoitua tutkittavalle. (Mt., 66.) Aineistonkeruumenetelmä ohjaa osaltaan sitä, millaista tietoa aineistosta on mahdollista saada ja vastaako aineisto tutkimuskysymykseen. Näen teemahaastattelun antavan tilaa haastateltavan omille näkemyksille ja kokemuksille. Toisaalta taas näen teemahaastattelun antavan minulle mahdollisuuden ohjata haastattelua ennalta valitsemiini näkökulmiin.

Haastatteluilla hankittavat aineistot on tuotettu tutkimuskäyttöön. Tällöin tutkija on voinut vaikuttaa aineiston hankintavaiheessa aineiston sisältöön, jotta se mahdollisimman hyvin vastaisi tutkimuksen tutkimusongelmaa ja tutkimuskysymyksiä. Tutkimushaastattelu toteutetaan tutkimusta varten, eli sillä on ”välillinen arvo tutkimusprosessissa ja se on osa laajempaa tieteellisen päättelyn ketjua” (Hirsjärvi & Hurme 2001, 41–42). Haastattelu on haastattelijan aloitteesta tapahtuva vuorovaikutustilanne. Tällöin se on myös sosiaalisesti määräytynyt tilanne. (Eskola & Vastamäki 2001, 30.) Vuorovaikutustilanteena haastattelua määrittää se, että sen ensisijainen tarkoitus on merkityksellisen tiedon kerääminen tutkimukseen. Haastattelijan tulee haastattelussa sekä pitää huolta informaation kulusta että motivoida haastateltavaa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 102.) Haastattelussa toimitaan, jos ei haastattelijan ehdoilla, niin ainakin hänen johdollaan. Haastattelun ero keskusteluun nähden on sen tavoitekeskeisyydessä. Haastattelu on suunniteltu yleensä jo ennalta niin, että tutkija saa tarvitsemansa informaation. (Mt., 42.)

4.3.2 Haastattelun teemojen muodostaminen

Aineiston keruuta aloin suunnitella vasta kun olin tutustunut tutkimaani aihealueeseen teoreettisesti. Tämän vuoksi haastatteluni teemoja rakentaessani käytin hyväksi jo aikaisemmin hahmottelemani teoreettista kehystä. Näen, että tutkimaani aiheeseen tutustuminen ensin teoreettisesti oli tutkimukseni kannalta tärkeää. Halusin varmistua siitä, mistä puhun, ja pohtia sopivia käsitteitä, jottei tule sellaista tilannetta, että puhuisin eri ilmiöstä kuin haastateltava. Toisaalta, jos lähtee etenemään tutkimusta tehdessä kovin teorialähtöisesti, voi olla, että samalla ohjaa aineistoa kerätessä haastateltavaa teorioiden tai tutkijan oman näkemyksen suuntaiseksi. Tämän vuoksi pohdin pitkään, miten rakennan teemahaastatteluni teemat. Päätin kuitenkin käyttää tutkimustani varten laatimastani teoriakehyksestä nostamiani teemoja, koska näin ne hyviksi, erisuuntaisiksi ja laajoiksi näkökulmiksi tutkimukseni aiheesta.

Haastatteluni laajoiksi teemoiksi nostin teorioiden pohjalta viisi erilaista tarkastelukulmaa tutkimaani aiheeseen: ylisukupolvisen siirtymisen perheet asiakaskuntana, sukupolvelta toiselle siirtyvät ongelmat, vanhemmuus ja vuorovaikutus, perhemallit, suku ja yhteisö sekä yhteiskunta (ks. liite 1). Teemahaastattelu pohjaa haastattelijan valmiiksi miettimiin ja kehittämiin haastatteluteemoihin. Nämä teemat ovat kuin keskustelun yläotsikoita. Teemahaastattelu toteutetaan mahdollisimman keskustelunomaisesti, mutta samalla teemat kuitenkin ohjaavat tätä keskustelua. Teemat voidaan käydä eri haastateltavien kanssa eri järjestyksessä ja eri laajuusasteisesti lävitse, mutta tärkeää on käsitellä jokaista teemaa jokaisen haastateltavan kanssa. (Eskola 2007, 33.) Teemahaastattelussa teema-alueet määrätään ennalta. Kysymyksillä ei kuitenkaan ole tarkkaa muotoa ja järjestystä. Haastattelijalla onkin mukanaan vain teema-alueista tukilista, ei valmiita kysymyksiä. Teema-alueiden järjestys ja laajuus vaihtelevat haastatteluittain. (Eskola & Vastamäki 2001, 26–27.)

Teemoja miettiessäni pyrin hakemaan niitä useammasta suunnasta, kuten tutkimusongelmien, teorian ja eräänlaisen ideoinnin kautta (ks. Eskola 2007, 39). Tutkimustani tehdessä tutustuin ensin teoriaan ja tutkimastani aiheesta tehtyihin tutkimuksiin. Haastattelun teemoja rakentaessani nojauduinkin paljon kirjallisuudessa, aikaisemmissa tutkimuksissa ja teorioissa esitettyihin ajatuksiin ja näkökulmiin. Teemojen johtaminen teoriasta tai vastaavasti niiden linkittäminen teoriaan liittyy Eskolan (2007, 39) mukaan varmemmin vastaukset osaksi tutkimuskokonaisuutta. Teemoja johdettaessa teoriasta teoreettinen käsite muunnetaan haastatteluteemoiksi. Osaltaan perustelen kirjallisuuteen ja teoriaan etukäteen perehtymistäni Eskolan ja Vastamäen (2001, 33,37)

esittämällä ajatuksella, että teemarungosta voi jäädä joitakin tärkeitä asioita uupumaan, jos se rakennetaan puhtaasti tutkijan intuition varassa. Tällöin se voi pohjautua myös tutkijan vahvimpiin ennakkokäsityksiin, jos tutkittava aihealue on vielä jonkin verran vieras tutkijalle. Tällöin myös analyysivaiheeseen siirtyminen saattaa tuottaa vaikeuksia, koska valmista kosketusta teoriaan ei ole. (Mt., 33,37.) Teemoja miettiessäni pyrin pitämään mielessäni myös tutkimusongelman, koska tutkimusongelman tarkoitus on ohjata koko tutkimuksenteon suuntaa ja sitoa tutkimuksen kokonaisuus yhteen. Tutkimusongelmasta tutkija saa oikeutuksen esittämiinsä kysymyksiin. (Mt., 33.)

Rakensin haastatteluni teemarungon Eskolan ja Vastamäen (2001, 36) ohjeistuksen mukaisesti kolmentasoisista teemoista. Aluksi ovat laajat teemat, aihepiirit, toiseksi tarkentavat apukysymykset ja kolmantena yksityiskohtaiset kysymykset. (Mt., 36.) Teemahaastattelussa edetäänkin yleisistä kysymyksistä tarkempiin. Aluksi kysymykset ovat helppoja ja laajoja. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 107.) Teema-alueet, laajat teemat, ovat ongelmia yksityiskohtaisempia, pelkistettyjä aihealueita, jotka ohjaavat haastattelutilanteessa keskustelua. Pyrinkin jättämään teema-alueet niin väljiksi, että tutkittavan ilmiön moninaisuus tulisi esille myös aineistosta. (Mt., 66–67.) Tarkentavilla apukysymyksillä pyrin pilkkomaan teemaa pienemmiksi, hallittavammiksi kysymyksiksi. Yksityiskohtaisia kysymyksiä käytetään, jos aiempiin kysymyksiin ei ole saatu vastausta. (Eskola & Vastamäki 2001, 36.) Tarkentavat apukysymykset kirjoitin itselleni ylös suurpiirteisesti miettimättä tarkkaa kysymysmuotoa.

Ensimmäisen teeman, ylisukupolvisen siirtymisen perheet asiakaskuntana, yhteydessä käsittelen muun muassa sitä, millaisia perheitä ylisukupolvisen siirtymisen perheet ovat, kuinka pitkiä lastensuojelun asiakkuuksia perheillä on, kuinka monessa sukupolvessa siirtymistä esiintyy, minkä verran tällaisia perheitä on haastateltavien asiakaskunnassa ja millaisia eroja on nähtävissä verrattuna muihin perheisiin. Toisen teeman, sukupolvelta toiselle siirtyvät ongelmat, yhteydessä käsittelen perheiden ongelmia: tyyppiä, laajuutta ja kestoja, esiintymisen ajankohtaa, ongelmien muuttuvuutta ja samankaltaisuutta sukupolvelta toiselle siirtyessä sekä asiakkaiden tietoisuutta ongelmista ja siirtymästä. Kolmannen teeman, vanhemmuus ja vuorovaikutus, yhteydessä käsittelen vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutussuhdetta ja vanhempien vanhemmuuden toimintatapoja, vanhemmuuden malleja, vanhemmuuden voimavaroja sekä ympäristön vaikutusta. Neljännen teeman, perhemallit, suku ja yhteisö, yhteydessä käsittelen suvun ja yhteisöjen vaikutusta ja ylisukupolvista siirtymistä laajemmin suvun mittakaavassa. Viidentenä teemana käsittelen yhteiskunnallisten tekijöiden, kuten koulutustason, asumismuodon, taloudellisen aseman ja

statusaseman vaikutusta sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen sekä yhteiskunnallisia interventioita.

Aineistonkeruuta ja haastatteluja suunnitellessani pyrin pitämään mielessä Hirsjärven ja Hurmeen ohjeen, jonka mukaan jo suunnitteluvaiheessa on hyvä olla selvillä, millaisia päätelmiä aineistosta aiotaan tehdä (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66). Suunnitteluvaiheessa tulisikin pyrkiä ennakoimaan merkityksiä, jotka voivat nousta esiin haastattelussa (mt., 104). Haastattelun suunnittelussa kannattaakin kiinnittää huomiota kieleen ja käsitteisiin ja niihin liittyviin ongelmiin. Yksinkertaisimmatkin ja tavallisimmat ilmaukset voivat sisältää erilaisia merkityksiä ja tulkintoja eri ihmisten keskuudessa. (Mt., 53.) Pyysin haastateltavia haastattelun aluksi määrittelemään, mitä he näkevät sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen olevan. Ennen haastattelujen tekoa kannattaakin miettiä mahdollisimman monelle tutkimuksessa esiintyvälle käsitteelle määritelmä (mt., 108). Mietin tutkimuksessani käyttämiäni käsitteitä paljon ennen haastatteluja ja päädyin käyttämään samoja käsitteitä suoraan haastatteluissa. Tämä siksi, koska lähdin siitä taustaoletuksesta, että sosiaalityöntekijöille tutkimukseni kohderyhmänä ovat sosiaalityeissä käytettävä kieli ja käsitteet tuttuja.

4.3.3 Tutkimuksessa haastatellut

Tutkimusaineistoni keräsin haastattelemalla kahdeksaa avohuollon lastensuojelun sosiaalityöntekijää, jotka työskentelevät yhdessä suurikokoisessa kunnassa. Valitsin sosiaalityöntekijät tutkimukseeni haastateltaviksi, koska oletan heillä olevan tietoa ja kokemusta sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 76). Tutkimukseni kohdentuminen ylisukupolvisen siirtymiseen sosiaalityön kehittämisen näkökulmasta asettaa sosiaalityöntekijät luonnollisiksi haastateltaviksi tutkimukseeni. Toisin sanoen sosiaalityöntekijät ovat tutkimukseni kohdejoukko, joka määrittää osaltaan haastateltavien valintaa ja haastattelun käytötappaa (Hirsjärvi & Hurme 2001, 59). Lähdin haastatteluihin sillä oletuksella, että haastateltavat sosiaalityöntekijät ovat oman työnsä ja tutkimani ilmiön asiantuntijoita, arvokkaita informaation lähteitä, mutta myös konstruktionismin ajatuksen mukaisia toimijoita, todellisuuden rakentajia. Ei ole samantekevää, millaisiksi sosiaalityöntekijät asiakkaat ja heidän ongelmansa arvioivat, koska näiden näkemysten voidaan katsoa luovan pohjan sosiaalityöntekijän työskentelylle.

Aineiston kokoa ja haastateltavien määrää pohtiessani päädyin kuudesta kahdeksaan sosiaalityöntekijään. Kyseiseen määrään päädyin pohtiessani tutkimukseni tarkoitusta, aineistoni käyttötapaa ja tutkimukseni näkökulmaa, käytettävää analyysitapaa ja sen aineistolle asettamia kriteerejä (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 58) sekä aineiston hallittavuutta ja hyödynnettävyyttä (Eskola 2007, 41-42). Katson, että yli kahdeksan haastateltavaa tämän kokoisessa laadullisessa tutkimuksessa vaikeuttaisi paitsi aineiston hallittavuutta, myös tulosten yhteenvetämistä. Toisaalta näin, että kahdeksan haastattelua on tarpeeksi iso aineisto monipuolisten tulosten saamiseksi. Eskolan ja Vastamäen (2001, 40) mukaan haastateltavien määrää mietittäessä yksi tapa hahmottaa sopivaa määrää voikin olla kylläntymisen ajatuksen kautta. Haastatteluita on tarpeeksi, kun ne toistavat itseään eivätkä tuota enää mitään uutta tietoa. (Mt., 40.) Pelkkä haastateltavien määrä ei kuitenkaan kerro aineiston laajuudesta, vaan kertynyt materiaali on sitä runsaampaa, mitä syvempää dialogi on ollut haastattelutilanteessa (Hirsjärvi & Hurme 2001, 135).

Haastateltaviin otin yhteyttä työorganisaation eli sosiaaliasemien johtavien sosiaalityöntekijöiden kautta sähköpostitse, koska tutkittava ryhmä, avohuollon lastensuojelun sosiaalityöntekijät, on tutkimuksessani rajattu haastateltavien työaseman ja -roolin mukaisesti. Tällöin tutkittava ryhmä on valmiiksi tutkimusta varten rajattu, eikä yhteydenotto taustayhteisön kautta haastateltaviin mainittavasti kavenna sitä (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2001, 83). Lähetin sosiaaliasemien johtaville sosiaalityöntekijöille esittelyn tutkimuksestani sähköpostitse (ks. liite 2). Osa johtavista sosiaalityöntekijöistä oli puolestaan lähettänyt esittelyn eteenpäin toimistonsa sosiaalityöntekijöille. Lähetin saman haastattelupyynnön toistamiseen johtaville sosiaalityöntekijöille, koska en ensimmäisellä kerralla saanut tarpeeksi haastateltavia tutkimukseeni. Päädyin lähettämään sähköpostia johtaville sosiaalityöntekijöille, koska katsoin, että näin sain levitettyä viestiä sosiaalityöntekijöille parhaiten. Aiheesta ja kysymyksistä kertominen voi tapahtua luontevimmin haastattelusta sovittaessa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75). Sosiaalityöntekijät ottivat itse minuun yhteyttä haastattelupyynnön perusteella, jolloin sovin tarkemmin haastatteluiden ajasta ja paikasta.

Haastatellut olivat olleet nykyisessä työpaikassaan avohuollon lastensuojelun sosiaalityöntekijöinä eripituisia aikoja. Pisin työkokemus lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä kyseisessä paikassa oli 21 vuotta ja lyhyin kaksi kuukautta. Yksi haastatelluista toimii yksikkönsä johtavana sosiaalityöntekijänä, mutta on aikaisemmin toiminut myös lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä. Haastateltavilla oli lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä toimimisesta, mukaan luettuna aikaisempi työkokemus toisissa työpaikoissa, seuraavanlaisesti työkokemusta haastatteluhetkellä: yhdellä haastateltavista oli työkokemusta yli 20 vuotta, kolmella

yli 10 vuotta, kahdella yli 5 vuotta ja kahdella alle 5 vuotta. Kuudella haastatelluista oli lisäksi muuta sosiaalialan työkokemusta. Kun myös nämä työkokemukset lasketaan mukaan, yhdellä haastateltavista on 30 vuoden työkokemus lastensuojeluun liittyen eri asemissa. Haastateltavista neljällä oli haastatteluhetkellä sosiaalityön pätevyys, kolmella oli sosiaalityön pääaineopinnot kesken ja yhdellä oli muu korkeakoulututkinto. Lisäksi monella oli myös jokin muu sosiaalialan tutkinto.

Tutkimuksessani, kuten monissa muissakin laadullisissa tutkimuksissa, aineisto on valikoitunut muusta kuin tilastollisen edustavuuden näkökulmasta. Tällaista haastateltavien joukkoa kutsutaan näytteeksi. Pienikin aineisto voi olla tutkimuksen ja teoreettisten johtopäätösten kannalta antoisa, vaikka tilastollisia yleistyksiä siitä ei voisikaan tehdä. (Eskola 2007, 41.) Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan harkinnanvaraisesta näytteestä otoksen sijaan, koska laadullisen tutkimuksen tavoite on pyrkiä ymmärtämään tutkittavaa asiaa syvällisemmin, keskittyä jonkin paikallisen ilmiön tutkimiseen tai uuden teoreettisen näkökulman tuominen tutkittavaan asiaan. Tällöin ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin ja vain muutamasta haastattelusta koostuva aineisto voi tuottaa merkittävää tietoa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 59.) Katson, että aineistoni ja sen laajuus toimii hyvin tutkimuskysymykseeni nähden, koska pyrin aineistostani saamaan esille sitä, minkälaisena sosiaalityöntekijät näkevät ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen. Tällöin en ole suoraan kiinnostunut ylisukupolvisen siirtymisen tilastollisesta esiintyvyydestä, vaan pyrin ymmärtämään kyseistä ilmiötä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

4.3.4 Haastattelujen toteutuminen

Haastattelut toteutettiin haastateltavien työpaikoilla marraskuun 2011 ja helmikuun 2012 välisenä ajanjaksona heidän omissa työhuoneissaan haastateltavien toivomuksesta. Haastatteluista sopiessani annoin myös toisen vaihtoehdon haastattelupaikaksi, jotta haastateltavilla olisi vapaus itse päättää paikasta. (Ks. Eskola & Vastamäki 2001, 27–29, Hirsjärvi & Hurme 2001, 74.) Tallensin haastattelut nauhurilla kysytyäni ensin haastateltavilta siihen suullisen luvan. Haastatteluiden tallentaminen on yksi tyypillinen osa teemahaastattelua. Sen tavoitteena on haastattelun sujumuuden lisääminen ja tilanteen taltiointi myöhempää tarkastelua varten. Tällöin myös haastattelijan huomio vapautuu itse keskusteluun, josta pyritäänkin saamaan mahdollisimman luontevaa ja vapautunutta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 92.) Aloitin haastattelut taustatiedoista ja tämän jälkeen pyysin haastateltavia itse määrittelemään, miten he käsittävät sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen. Katson, että tällöin sekä minä että haastateltava tiesimme, mistä puhutaan, ja samalla haastateltava pääsi virittäytymään haastattelun sisältöä varten. Näen tämän vastaavan Eskolan ja Vastamäen (2001, 30) mainitsemaa esipuhetta, jolla alustetaan onnistunutta haastattelua ja etsitään haastattelijan ja haastateltavan välinen keskusteluyhteys.

Haastattelut olivat eripituisia. Lyhimmillään haastattelut kestivät 45 minuuttia ja pisimmillään tunnin ja 50 minuuttia. Haastattelut olivat asiapitoisia, ja haastateltavat pysyivät haastatteluiden ajan hyvin asiassa. Osa haastatteluista tarkasteli tutkimaani asiaa useammasta näkökulmasta ja monitasoisena ilmiönä. Haastattelujen toteutuminen vaihteli haastattelusta toiseen. Teemoja käsittelin siinä järjestyksessä kuin ne luonnollisesti tulivat esille haastattelutilanteessa (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 104). Haastattelutilanteessa minulla oli mukana ennalta laatimani teemarunko. Koin, että teemojen ja kysymysten merkitseminen itselleni lyhyeen muotoon helpotti toimimistani haastattelutilanteessa tasaveroisempana keskustelijana. Haastattelutilanteessa teemarungon tarkoitus on auttaa haastattelijaa varmistamaan kaikkien teemojen käsittely, vaikkakaan niitä ei tarvitse käydä haastattelusta toiseen samansuuruisina lävitse, vaan käsittelyn laajuuden määrää haastateltavan ”tarve” ja ”halu” puhua kustakin asiasta. Haastateltava vastaa runsaammin niihin teemoihin ja kysymyksiin, joihin katsoo voivansa vastata. (Eskola & Vastamäki 2001, 34–36.)

Pääasiassa kysymyksiä ei tarvinnut haastatteluissa juurikaan esittää, vaan piti vain pitää huolta siitä, että haastattelu pysyy asiassa ja teemat tulee käytyä lävitse. Muutamassa haastattelussa oli kohtia, jolloin käytin myös valmiiksi miettimiäni lisäkysymyksiä. (Ks. Eskola & Vastamäki 2001, 34.) Vaikka teemahaastattelun kulkua ohjaavatkin teemat, ovat kuitenkin myös kysymykset tärkeässä

roolissa haastattelun toteutuksessa. Haastattelija ohjaa haastattelun etenemistä kysymyksiä tekemällä. Haastattelutilanteissa haastattelijalta vaaditaan joustavuutta sekä ilmaisujen valinnassa että kysymysten muotoilussa. Haastattelija voi suunnata lisäkysymyksillä haastateltavan tiedonannon suuntaa tutkimuksen tavoitteita paremmin vastaaviksi. Kuitenkin kysymyksen ytimen tulisi joustavuudesta huolimatta säilyä muuttumattomana. Joustavuutta vaaditaan myös teema-alueiden ja kysymysten esittämisjärjestyistä valittaessa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 103–104.) Haastattelussa haastateltavalle mahdollistuu myös eri tavalla kysymysten tulkinta ja täsmennysten kysyminen (mt., 36). Haastattelutilanteet muodostuivat pääasiassa hyvin keskustelunomaisiksi. Haastattelu on aineistonkeruumenetelmänä joustava. Menetelmän joustavuus liittyy haastattelijan mahdollisuuteen kysymysten toistamiseen, väärinkäsitysten oikaisuun ja keskustelun käymiseen, jolloin myös omia sanamuotoja ja ilmauksia voi valita haastattelutilanteen mukaan. Haastattelija voi myös valita kysymysten esittämisjärjestyksen tilanteen mukaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75.) Haastattelulla voidaan myös syventää saatavia tietoja. Haastattelija voi pyytää tarkennusta asiaan tai tehdä lisäkysymyksiä aiheesta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35).

4.4 Aineiston analysointi

4.4.1 Sisällönanalyysi analyysimenetelmänä

Tutkimukseni analyysimenetelmänä käytän laadullista sisällönanalyysia. Sisällönanalyysillä viitataan laadullisen tutkimuksen tekniikkaan (ks. Jyrhämä 2004, 224, Tuomi & Sarajärvi 2002, 107). Olen valinnut sisällönanalyysin tutkimukseni aineistonanalyysimenetelmäksi, koska näen sen toisaalta mahdollistavan tutkimukseni lähestymistavan, sosiaalisen konstruktionismin, hyödyntämisen analyysissä ja toisaalta taas olevan tarpeeksi “väljä” menetelmä käytettäväksi ilman että on pakko sitoutua johonkin tiettyyn näkökulmaan sosiaalisen konstruktionismin lisäksi (vrt. diskurssianalyysi). Näenkin sisällönanalyysin aineistonanalyysimenetelmänä antavan mahdollisuuden tutkimukseni lähtökohdista tehtävään analyysiin. Sisällönanalyysin käyttötarkoitukseksi on kirjallisuudessa mainittu aineistojen kielellisten sisältöjen tutkiminen (Jyrhämä 2004, 223) ja pyrkimykseksi tekstin merkitysten tutkiminen ja aineiston sisällön kuvaaminen sanallisesti (Tuomi & Sarajärvi 2002, 106–107). Sisällönanalyysin tarkastelun kohteeksi on puolestaan mainittu asioiden ja tapahtumien merkitykset, seuraukset ja yhteydet sekä myös tarkoitukset ja aikomukset (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 21,23).

Tutkimuksessani käsitän laadullisen sisällönanalyysin aineistonanalyysimuodoksi, jolla pyritään tarkastelemaan tutkittavan ilmiön inhimillisiä merkityksiä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105). Näen, että tutkimuksessani analyysin tarkastelun kohteena ovatkin ne inhimilliset merkitykset sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä, joita sosiaalityöntekijät tuottavat haastattelutilanteessa. Sosiaalityöntekijät rakentavat haastattelutilanteessa todellisuutta ja haastattelijan kanssa yhteistä ymmärrystä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä, jolloin he samalla tuottavat myös inhimillisiä merkityksiä. Näen, että todellisuuden kielellinen rakentaminen, sosiaalinen konstruktionismi, on nimenomaan pääasiassa inhimillisten merkitysten tuottamista. Kielellä ja puheella annamme olemassa oleville olosuhteille merkityksiä. Nämä merkitykset puolestaan ovat niitä asioita, mihin reagoimme olosuhteissa. Näen, että kielellä rakennetaan todellisuutta eli annetaan olosuhteille ja asiantiloille merkityksiä. Sisällönanalyysillä taas tutkitaan näitä inhimillisiä merkityksiä.

Sisällönanalyysiä on kutsuttu perusanalyysimenetelmäksi, joka soveltuu kaikenlaisen laadullisen tutkimuksen tekemiseen (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93). Korostettavia kommunikaation elementtejä vaihtamalla voidaan sisällönanalyysin käyttömuotoja muunnella (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 22). Tutkijan omat tutkimukseensa liittyvät valinnat ja tulkinnat sisällönanalyysista näyttävätkin voivan johtaa siihen, että tutkimukset, joissa sisällönanalyysia on käytetty analyysimuotona, saattavat olla keskenään hyvin erilaisia (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 93; Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 40). Sisällönanalyysi-prosessi vaihtelee tutkimustehtävästä ja tutkijasta toiseen. Menetelmää voi käyttää joko “yksinkertaisesti” tai sitten sen luomia mahdollisuuksia voi käyttää tutkimuksessa hyödyksi. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 40.) Sisällönanalyysilla voidaan analysoida kirjallisissa muodoissa olevia aineistoja. Aineiston sisältämää tietoa voidaan sisällönanalyysillä analysoida sitä eri tavoin jäsentäen. (Jyrhämä 2004, 223.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa analyysi perustuukin aineiston kuvailemiseen. Kuvailussa aineistossa esiintyvien henkilöiden, tapahtumien ja kohteiden piirteet ja ominaisuudet ovat kartoituksen kohteina. Aineistosta pyritään tuomaan esiin toimijat, paikat, ajankohdat, määrät ja toistuvuus. Kvalitatiivisille tutkimuksille on tyypillistä pitkät kuvaukset, joissa on paljon yksityiskohtia. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 145–146.)

Laadullisessa tutkimuksessa sisällönanalyysi voi olla aineistolähtöistä, teoriaohjaavaa tai teorialähtöistä riippuen analyysin suhteesta teoriaan (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110). Teorialähtöisessä analyysissä aineistoa tarkastellaan valmiin teorian ja käsitteiden kautta, kun taas aineistolähtöisessä analyysissä käsitteet pyritään luomaan aineistossa. Teoriaohjaava analyysi

etenee aineistolähtöisen analyysin tyyppisesti aineiston ehdoilla, mutta käsitteet, joiden varassa aineistoa hahmotetaan, tuodaan teoriasta. (Mt., 115–116.) Tutkimukseni on teoriaohjaavaa, koska olen ensin tutustunut teoriaan ja useimmat käyttämäni käsitteistä (esim. sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen) ovat muodostuneet sitä kautta. Kuitenkin aineiston analyysiin siirtyessäni pyrin irrottautumaan muilta osin teorioista ja tarkastelemaan aineistoa sen ehdoilla. Aineiston analyysin kautta löysin tutkimukseeni vielä joitakin käsitteitä, kuten vaikuttavat, selittävät ja suojaavat tekijät.

4.4.2 Kuvauksesta tulkintaan

Tutkimukseni kanssa etenin niin, että luin ensin laajalti tutkimaani aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja tutkimuksia. Tutustuessani aihealueeseen pyrin siihen, etten rajoittanut lukemaani tiettyyn näkökulmaan, vaan pyrin luomaan itselleni jonkinlaisen mielikuvan siitä, millaisen asian kanssa olen tekemisissä. Lukiessani kirjallisuutta kirjoitin muistiin suoria lainauksia käsittelemistäni teoksista. Tämän jälkeen ryhmittelin lainaukset aihealueiden mukaan. Näitä ryhmittelyjä käytin muodostaessani omaa näkemystäni tutkimusaiheestani ja kirjoittaessani tutkimukseni teoriaosuutta. Lukeminen, ryhmittely ja teorian muodostaminen oli monitasoinen prosessi. Esimerkiksi osa teorioiden ajatuksista oli jo sulanut tutkimuksessani osaksi teoreettista tarkasteluani, kun toinen osa oli vasta lukutasolla. Vanhemmuuteen ja varsinkin lapsi-vanhempi-suhteeseen liittyvää teoreettista näkökulmaa tuntui löytyvän aluksi enemmän. Huomattuani tämän pyrin lukemaan ja kiinnittämään huomiota myös toisiin näkökulmiin, koska näin tämän painotuksen johtuvan omista kiinnostuksen kohteistani, enkä teorioiden puutteesta kyseisistä näkökulmista.

Tutkimuksessani analysoin kirjalliseen muotoon saattamani, litteroidut haastattelut laadullista sisällönanalyysia käyttäen. Aineistonkeruuvaiheen jälkeen kirjoitin aineiston puhtaaksi, nauhalta kirjalliseen muotoon eli litteroin aineiston. Haastattelujen pituus vaihteli litteroituna kymmenestä sivusta pisimmillään 24 sivuun. Yhteensä litteroitua aineistoa tuli 110 sivua. Litteroin aineistoni sanatarkasti, mutta en kiinnittänyt huomiota täyteäänteisiin, toistoihin tai hiljaisten hetkien pituuteen. Litteroinnin toteutus, tarkkuus, riippuu valitusta analyysimuodosta (Eskola & Vastamäki 2001, 40–41), tutkimustehtävästä ja -otteesta (Hirsjärvi & Hurme 2001, 139). Litteroin haastattelut mahdollisimman pian haastattelujen tekemisen jälkeen, jotta tehtävään oli helpompi tarttua ja haastatteluiden tunnelma sekä non-verbaalinen viestintä olivat vielä muistissa (ks. Hirsjärvi &

Hurme 2001, 135). Litteroinnin jälkeen luin tekstin kertaalleen lävitse ja tämän jälkeen aloitin systemaattisen aineiston analysoinnin (ks. Eskola 2007, 43).

Analyysi voidaan nähdä jatkumona, joka alkaa kuvauksesta ja päättyy tulkintaan (Hirsjärvi & Hurme 2001, 136). Aineiston analyysin aloitin jo haastattelutilanteissa Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 136) neuvojen mukaisesti. Haastattelutilanteissa tekemäni havainnot ilmiöiden toistuvuudesta, määrästä, jakautumisesta ja erityistapauksista loivatkin pohjan myöhemmälle analyysin teolle. (Mt., 136.) Haastattelu- ja litterointivaiheissa pääsin jo päällisin puolin tutustumaan aineistoon ja tämän pohjalta samalla tutkimustehtävän ja -kysymykset mielessä pitäen laadin tarkempia kysymyksiä, joiden valossa tarkastelin aineistoa. Kävin näiden kysymysten valossa aineiston lävitse yksi kysymys kerrallaan. Tutkimuksessani analyysiyksikkönä toimivat ajatuskokonaisuudet. Tämän vuoksi aineiston käsittely vaati paljon tarkkaa keskittymistä ja ajattelua, koska analyysiyksiköitä ei voinut ”mekaanisesti” poimia tekstistä, vaan piti todella yrittää ymmärtää, mitä haastateltava sanoi ja tarkoitti. Latvalan ja Vanhanen-Nuutisen (2003, 25) mukaan analyysiyksikkö tuleekin määrittää ennen analyysin aloittamista. Tutkimustehtävä ja aineiston laatu määrittelevät, millä tasolla analysoidaan eli mikä on analyysiyksikkö. Useimmiten analyysiyksikkönä toimii sana tai sanayhdistelmä, lause tai sen osa sekä ajatuskokonaisuus.

Merkitsin eri kysymyksiin liittyvät asiat eri värein litteroituun aineistoon. Yksi väri vastasi yhtä kysymystä. Kirjoitin kuhunkin kysymykseen liittyvän aineiston kohdan kiteytettynä omiksi dokumenteikseen. Pyrin käymään aineistoa lävitse systemaattisella tavalla. Latvalan ja Vanhanen-Nuutisen (2003, 23) mukaan luokat, jotka kuvaavat aineistoa, tuleekin muodostaa niin, että ne sulkevat toisensa pois ja ovat yksiselitteisiä. Sisällönanalyysissä aineisto tiivistetään lyhyeen ja yleistävään kuvailumuotoon tai niin, että aineistosta tulevat selkeästi esille tutkittavien ilmiöiden väliset suhteet. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 23.) Aineiston analyysissä on kyse tutkimuksen kannalta keskeisten ilmiöiden pelkistämisestä ja haastatteluista esiin nostamisesta, toisin sanoen tiivistämisestä. Luokittelun pohjana voidaan käyttää myös teemahaastattelun teemoja. (Eskola 2007, 44.) Pyrin analyysivaiheessa tietoisesti jonkin verran pois teemahaastattelussa käyttämäni teemoista, mutta työskenneltyäni analyysin kanssa huomasin, että muodostamani luokat lähenivät yhä enemmän haastatteluissa käyttämiäni teemoja. Luokittelu perustuu Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 147–148) mukaan aineiston eri osien vertailemiseen suhteessa toisiinsa ja tämän kautta tutkittavan ilmiön jäsentämiseen. Luokat toimivat eräänlaisina käsitteellisinä työkaluina, joita voidaan käyttää esimerkiksi teorian kehittämiseen tai suuren aineiston keskeisten ja tärkeiden piirteiden nimeämiseen. Luokittelu perustuu päättelyyn. (Mt., 147–148.) Luokittelun jälkeen

järjestelin aineiston uudelleen luokittelun mukaisesti ja arvioin luokittelun onnistuneisuutta. Muuttelin joitakin luokkia pilkkoen ja yhdistellen.

Luokkia yhdistellessä tulee arvioida luokkien olennaisuus tutkimuksessa, erilaisuus suhteessa toisiinsa, keskinäinen yhteys sekä toistensa poissulkevuus tai päällekkäisyys (Hirsjärvi & Hurme 2001, 149–150). Pyrin luomaan luokkia, jotka ovat mahdollisimman samankokoisia, eli kustakin luokasta puhuttiin suhteessa saman verran. Aineistoa analysoidessani pyrin löytämään tutkittavien sanomisista keskeiset merkitykset ja yhdistin nämä erilailla ilmaistut mutta saman merkityksen omaavat analyysiyksiköt samaan luokkaan (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 173). Yhdistelystä tulokseksi saatavia luokkia voi Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 149–150) mukaan nimetä joko olemassa olevilla teoreettisilla käsitteillä tai luomalla ilmiötä kuvaavia termejä itse. Tutkijan ajattelutyö ja ymmärtäminen korostuvat yhdistelyvaiheessa. Tutkijan olisi kyettävä käsittämään aineistosta löytyneet yhteydet myös teoreettisesti. (Mt., 149–150.) Pidinkin koko tutkimusprosessin ajan tutkimuspäiväkirjaa, johon kirjoitin ylös kulloinkin tutkimukseen ja sen tekemiseen liittyviä ajatuksiani ja pohdintojani. Kirjoitin tutkimuspäiväkirjaa lähinnä silloin, kun pyrin selvittämään omia ajatuksiani tutkimukseeni liittyen. Silloin, kun en kyennyt hahmottamaan tai ymmärtämään jotakin tutkimaani ilmiöön liittyen, turvauduin myös kuvioiden piirtämiseen. Tällöin sain ilmiöiden väliset suhteet paremmin näkyville, ja se auttoi paljon tutkimani ilmiön ja ilmiökentän hahmottamisessa.

4.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimukseni luotettavuuteen vaikuttavat monet tekijät, kuten aineistonkeruun ja aineiston analyysin luotettavuus ja laatu. Olen pyrkinyt keräämään aineiston niin, että sen pohjalta tehdyt päätelmät ovat luotettavia. Kun haastateltavat hankitaan harkinnanvaraisella näytteellä, on mahdollisena haasteena aineiston vinoutuminen johonkin suuntaan. Aineiston edustavuus ei ole koskaan varmaa, mutta tutkija voi pyrkiä osoittamaan vinouman olemattomuuden. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 60.) Tätä vinoumaa välttääkseni valitsin haastateltavat isosta kaupungista, jolloin sain haastateltavia eri toimipisteistä. Haastateltavissa oli sosiaalityöntekijöitä kokeneista uraansa aloittaviin, ja heillä oli myös erilaisia koulutustaustoja. Näin katsonkin, että vaikka aineistoni on osaltaan rajallinen, koska se on harkinnanvarainen näyte eikä edustava otos, niin se on tarpeeksi monipuolinen tutkimukseni näkökulmasta tehtäviin tuloksiin ja johtopäätöksiin. Vaikka tutkimuksestani puuttuvatkin pienen kunnan työntekijät, katson kuitenkin, että työntekijöiden

erilaiset työtaustat vähentävät tämän tekijän vaikutusta. Lisäksi yhdellä haastatelluista oli useiden vuosien työkokemus myös pienen kunnan yhdistetystä sosiaalityöstä.

Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 184–185) mukaan haastatteluaineiston laatu vaikuttaa osaltaan tutkimuksen luotettavuuteen. Laadukkuuteen voi vaikuttaa ennen haastattelua hyvän haastattelurungon laadinnalla. Myös teemojen syventämisen ja lisäkysymysten muotojen pohdinnalla voidaan pyrkiä ennalta aineiston laadun parantamiseen, koska myös ne ovat haastattelussa tärkeässä osassa pääteemojen lisäksi. Toisaalta kaikkiin lisäkysymyksiin on mahdotonta varautua ennalta. Myös haastatteluiden onnistuneisuus ja tallenteiden kuuluvuus vaikuttavat tutkimuksen luotettavuuteen. (Mt., 184–185.) Ennen haastatteluja laadin haastattelurungot huolellisesti. Kuitenkin ensimmäistä haastattelua häiritsi se, etten nimennyt itse sosiaalisia ongelmia. Muuten haastattelut onnistuivat hyvin, haastateltavat pysyivät hyvin asiassa ja teemarungon alinta tasoa ei tarvinnut käyttää kuin muutaman kerran kahdessa haastattelussa. Tallenteet myös kuuluivat hyvin.

Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 34–35) mukaan haastatteluun ei tulisikaan suhtautua teknisesti, vaan tulisi hahmottaa myös haastattelun ongelmallisuutta ja ongelmakohtia. Tällaisia haastattelun ongelmakohtia voivat olla esimerkiksi virhelähteiden runsaus, joka voi vaikuttaa myös haastattelun luotettavuuteen. Tällaisiin virhelähteisiin voivat johtaa haastateltavan sosiaalisesti suotavien vastausten antaminen. (Mt., 34–35.) Aineiston luotettavuutta pohtiessani mietinkin, voivatko haastateltavien haastattelijalle tuottamat kertomukset olla kovin erilaiset kuin haastateltavien jossain muussa kontekstissa ja jollekin muulle ihmiselle tuottamat asiat. Pohdinkin, miten oma roolini opiskelijahaastattelijana ja toisaalta kollegana vaikutti haastatteluihin. Vaikka en olekaan työskennellyt haastateltavien kanssa samoissa toimipisteissä, haastateltavat saattoivat silti kokea, etten ole täysin ulkopuolinen. Eskolan ja Vastamäen (2001, 31) mukaan haastateltava voi muuttaa keskustelussa kieltään tutkijan käyttämään käyttäen tutkijan käyttämiä ilmauksia ilman, että ne olisivat haastateltavalle itselleen tyypillisiä ja kovin tuttuja. Haastatteluvastausten voidaankin nähdä heijastavan aina myös haastattelijan läsnäoloa ja hänen asioiden kysymistapaansa (Hirsjärvi & Hurme 2001, 49). Mietinkin, voivatko haastattelijana antamani käsitteet ja teemojen asettelu sekä mahdolliset tarkentavat lisäkysymykset ohjata liikaa haastateltavien kertomuksia. Kuinka suuresti haastattelijana vaikutan haastatteluun ja samalla aineiston luotettavuuteen? Tämän mielessä pitäen pyrin antamaan haastateltaville tilaa kertoa oma näkemyksensä, vaikka minulla olikin teemojen lisäkysymykset mietittynä tarvittaessa käytettäväksi. Tulee muistaa, että haastattelijan ja haastateltavan yhteistoiminta vaikuttaa haastattelun tulokseen (Hirsjärvi & Hurme 2001, 189).

Tutkimuksen laatuun vaikuttaa haastattelun litterointi mahdollisimman nopeasti haastattelun jälkeen, jos haastattelijä itse sekä haastattelee että litteroi haastattelut. Myös litteroinnin laatu ja luokittelun säännönmukaisuus vaikuttavat tutkimuksen luotettavuuteen. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 184–185.) Litteroinnin kanssa ei tullut ongelmia. Aloitin litteroinnit nopeasti haastatteluiden jälkeen, niin että olin jo litteroinut ensimmäiset haastattelut, kun haastattelin viimeisiä kertoja. Katson myös, että valitsemani litterointitaso vastaa tutkimuskysymystäni. Lisäksi tein luokittelun hyvin täsmällisesti ja järjestelmällisesti. Validien päätelmien saamiseksi on luokittelun luotettavuuden oltava kunnossa (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 37). Pidin myös haastattelupäiväkirjaa, joka parantaa haastattelun laatua. Siihen voidaan merkitä esimerkiksi huomioita haastateltavista ja ympäristöstä ja kirjoittaa muistiin, mitkä kysymyksenasettelut olivat erityisen vaikeita haastateltaville. Tällaisten seikkojen merkitseminen muistiin saattaa helpottaa myöhempää tulkintaa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 184.)

Analysointivaihe nostaa yleensä suuremmat haasteet tutkimukselle kuin aineiston kerääminen. Analyysin laatu vaikuttaa koko tutkimuksen onnistumiseen. (Eskola 2007, 35.) Vaikka kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei voidakaan suoraan käyttää reliabiliteetin ja validiteetin asettamia vaateita tutkimuksen luotettavuuden mittaajina, on tutkimuksessa silti pyrittävä mahdollisimman hyvin kuvaamaan tutkittavien maailmaa ja heidän käsityksiään. Tietoisuus tutkijan vaikutuksesta sekä kerättävään aineistoon että näkökulmaan, josta tutkittavien vastauksia tulkitaan, on kuitenkin tärkeä tekijä kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkittavien maailmaa ja käsityksiä kuvailtaessa. Tutkijan tulee kirjoittaa auki tutkimuksessaan ne perusteet, joiden pohjalta hän on luokitellut ja kuvannut tutkittavien maailmaa. Vaikka tutkimuksen toistettavuus samoin tuloksin ei olekaan aina kvalitatiivisessa tutkimuksessa mahdollista, on tutkijan silti perusteltava tutkimuksessa tekemänsä ratkaisut uskottavasti. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 189.) Tiedostan sen, että teen tulkintoja aineistosta omista lähtökohdistani, ja joku toinen voisi tehdä aineistostani toisenlaisia tulkintoja. Pyrin kuitenkin mahdollisimman hyvin perustelemaan omat tulkintani ja näin lisäämään tutkimukseni luotettavuutta. Käytän tulkintojeni tukena muuntelemattomia aineistositaatteja, joiden avulla lukija pystyy arvioimaan tulkintojeni pätevyyttä, koska ne tuovat haastateltavan omaa ääntä esille. Se lisää näin tutkimuksen luotettavuutta. Käytin alussa luokkia yhdistellessäni ja analyysiä kirjoittaessani mahdollisimman paljon haastateltujen käyttämiä sanoja ja käsitteitä, jotta haastateltavien oma ääni tulisi kuuluviin paremmin analyysin tuloksissa.

Laadullisissa tutkimuksissa jatketaan usein näkyvän ja ”itsestään selvän” yli merkitysten tulkintaan. Tulkinnassa tutkija tutkimuksensa näkökulmasta arvioi ja enemmän tai vähemmän spekuloi haastateltavan sanomisista. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 137.) Laadullisen tutkimuksen yhteydessä ei voida puhua täydellisestä objektiivisuudesta. Tutkijan tulee kuitenkin tutkimuksessa avata ajatteluaan, niin että hänen ratkaisujensa perusteet ja lähtökohdat tulevat lukijalle näkyviksi. (Jyrhämä 2004, 224.) Tutkimuksen objektiivisuuden, luotettavuuden, pätevyyden ja toistettavuuden vaateet luovat useasti tutkijoille illuusion siitä, että heidän tulee ”häivyttää” itsensä tutkimuksesta. Tällöin tutkijoiden ajatuksena usein on tuoda aineisto lukijan ulottuville tämän itse todettavaksi ja aineiston itsessään luotetaan olevan riittävä kertomaan tutkittavasta ilmiöstä ilman, että tutkija kertoo oman tulkintansa aineistosta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 145.) Analyysiprosessi oli sellainen, että luin huolella ja keskittyneesti aineistoa, jotta ymmärrykseni lisääntyisi. Tutkimuksen luetuttaminen muilla tuotti kommentteja, joiden kautta arvioin tutkimustani ja tekemien päätelmieni luotettavuutta. Tämä puolestaan edisti tutkimuksen tekoani. Prosessina tutkimukseni teko oli vaiherikas ja pitkittynyt. Katson kuitenkin, että pitkällinen prosessi myös jalosti ajatuksiani ja tulkintaani. Tutkimusta tehdessäni huomasin käyväni läpi tutkimaani aiheeseen liittyen paljon muistoja ja ajatuksia tuntemieni ihmisten henkilöhistoriasta. Niin tutkimusprosessin rinnalla pyöri koko ajan henkilökohtaisempi prosessi omaan itseeni liittyen.

Päämääränä kvalitatiivisessa tutkimuksessa on ilmiön kokonaisvaltainen haltuunotto. Aineiston kanssa työskennellessään tutkija tekee valintoja ja tulkintoja oman ymmärryksensä kautta, jolloin myös tutkijan arvolähtökohdat ovat osana tutkimusentekoa. Arvolähtökohtia sisältävät myös osaltaan tutkittava aineisto sekä kuvattavat asiat ja tapahtumat. (Jyrhämä 2004, 224.) Luetuttaessani tutkimustani tekovaiheessa muille, huomasin, että ilmeisesti aihealue herätti monessa lukijassa paljon erilaisia ammattiin liittyviä ajatuksia, mutta myös paljon kunkin henkilökohtaiseen elämään liittyviä muistoja, ajatuksia ja tunnelmia. Minulle jäi sellainen näkemys, että kyseiset lukijat peilasivat tutkimuksessani kirjoittamaani omiin kokemuksiinsa. Täten näenkin, että tutkimusaiheeni on ”herkkä” ja samalla monia kiinnostava, koska esimerkiksi lapsi-vanhempi-suhde koskettaa kaikkia ihmisiä lapsen asemassa. Ajattelen aiheen olevan sen vuoksi myös osaltaan hyvin emootiokylläinen. Näenkin velvollisuudekseni tutkijana käsitellä tutkimaani aihetta laajalla perspektiivillä, jotta mahdollisimman moni tutkimaani aiheeseen vaikuttavista tekijöistä tulisi otettua huomioon. Pohdin myös millaista todellisuutta olen itse tutkimuksellani rakentamassa. Tämän vuoksi pyrin kiinnittämään paljon huomiota käsitteiden valintaan.

Olen varmistanut haastateltavieni anonymisyyden sillä, että viitataan yksittäisiin haastateltaviin vain suorissa lainauksissa ja tunnistetiedot näistä lainauksista on poistettu. En ole myöskään kertonut paikkatietoa. Olen maininnut, että kyseessä on iso kunta, mutta en kunnan nimeä enkä yksittäisiä yksiköitä, joista haastatellut ovat. Kolme haastatelluista ilmaisi kiinnostuksensa haastatteluun yhden haastatellun kautta, minkä vuoksi he olivat tietoisia toistensa tutkimukseen osallistumisesta. Haastattelin näitä kolmea peräkkäin ja tämän vuoksi numeroin haastattelut uudelleen satunnaisjärjestyksessä niin, ettei haastateltu pysty oman suoran lainauksen perusteella tunnistamaan työkaverinsa kommentteja. Haastatteluissa haastateltavien taustatietoja tuli esille paljon tarkemmin kuin olen tutkimuksessani kertonut. Esimerkiksi työkokemukset ja koulutustasot käsittelen tutkimuksessa toisistaan irrallaan, jottei niistä pysty päättämään, keitä haastatellut ovat. Käsittelin haastateltavien taustatietoja tutkimuksessani yleisellä tasolla tarkemmin erittelemättä esimerkiksi haastateltujen pääaineita, koska tutkimusasetelmani ei sitä vaatinut, ja katson, että tutkimukseni rajauksen vuoksi on irrelevanttia ilmoittaa niitä tarkasti.

Olen hakenut aineistonkeruuseen luvan kyseisen kaupungin tutkimusluvista päättävältä toimielimeltä kirjallisesti, jolloin lähetin myös tutkimussuunnitelmani kyseisen toimielimen luettavaksi. Tutkimuslupaan sisältyi edellytys, että säilytän aineistot asianmukaisella tavalla ja ettei niihin pääse kuka tahansa käsiksi. Vaikka lähestyin haastateltavia organisaation kautta lähettämällä tutkimuspyynnön johtaville sosiaalityöntekijöille, voidaan olettaa, että haastatellut olivat tehneet itse päätöksen osallistua. Haastatellut olivat saaneet pääasiassa tiedon tutkimuksestani johtavan sosiaalityöntekijän välittämänä viestinä ja olivat tehneet itse päätöksen osallistua tutkimukseen. Haastateltavat ovat tienneet, mihin ovat suostuneet, että tutkin sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä, ja tienneet, minkä takia heitä haastateltiin, eli kyseessä on tietoinen suostumus. Olen lupautunut toimittamaan tutkimukseni haastatelluille sen valmistuttua, jotta asia tulee päätökseen, eikä kenenkään tarvitse jäädä miettimään, mitä haastatteluille ja tutkimuksessa haastatteluiden jälkeen tapahtui. Tällöin haastatellut pääsevät myös näkemään ja arvioimaan, kuinka olen haastatteluja käyttänyt.

5 SOSIAALISTEN ONGELMIEN JA YLISUKUPOLVISEN SIIRTYMISEN MÄÄRITTELYT

Luvussa 5.1 käsittelen ensin sitä, millaiset sosiaaliset ongelmat siirtyvät sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tämän jälkeen tarkastelen luvussa 5.2 sosiaalityöntekijöiden esittämiä määrittelyjä ylisukupolvisesta siirtymisestä ja sen esiintyvyydestä eli millaista siirtyminen heidän kuvailemanaan on.

5.1 Sosiaalisia ongelmia määrittävät tekijät

Sosiaalisilla ongelmilla, jotka voivat siirtyä ylisukupolvisesti, nähtiin olevan erilaisia määritteleviä tekijöitä: 1. siirtyvän ongelman muuntuminen sekä 2. ongelmien aste ja kumuloituminen. Lisäksi aineistossa myös nimettiin erilaisia sosiaalisia ongelmia, joilla on taipumusta siirtyä sukupolvelta toiselle joko samana tai erilaisena ongelmana: 1. väkivalta ja hyväksikäyttö 2. mielenterveys- ja päihdeongelmat sekä 3. köyhyys ja työttömyys.

Puolet haastateltavista katsoi sosiaalisten ongelmien voivan siirtyä samoina ongelmina sukupolvelta toiselle. Ongelmien katsottiin voivan siirtyä myös lähellä alkuperäistä ongelmaa olevina sosiaalisina ongelmina. Yli puolet haastatelluista katsoi ongelmien voivan siirtyä myös toisenlaisina. Eli vanhempien ja nykyisen perheen ongelmat voivat olla erilaisia kuin vanhemman lapsuudenperheessä. Esimerkiksi päihdeperheen aikuisella vanhemmalla voi olla lapsuuden turvattomuudesta johtuvaa masennusta. Jos on joutunut lapsuudessa pinnistelemaan kovasti selviytyäkseen ja ottamaan nuorena vastuuta, voi esimerkiksi murrosiässä ruveta kokeilemaan rajoja. Yhtenä selityksenä ongelmien siirtymiseen toisenlaisina sukupolvelta toiselle aineistossa esitettiin aikakauteen liittyvien yhteiskunnallisten mahdollisuuksien erilaisuus, kuten työllistymismahdollisuudet. Osa haastateltavista näki, että ongelmat voivat siirtyä sukupolvelta toiselle myös päinvastaisina. Esimerkiksi vanhempi, joka on lapsena kohdannut itseensä kohdistuvaa perheväkivaltaa, voi haluta, että omat lapset eivät koe samaa ja mennä kasvatuksessaan toiseen ääripäähän jättäen lapset rajattomiksi. Toisaalta eräs haastateltava täsmensi myös, etteivät eri sukupolvien ongelmat liity aina toisiinsa.

”Se [ylisukupolvinen siirtyminen] on varmaankin sitä, että saman perheen sisällä äidiltä tyttärelle tai isältä pojalle tai ristiin sitten niin siirtyy joko sama sosiaalinen ongelma tai joku lähellä oleva ongelma, mikä on ollut sitten tällä vanhemmalla sukupolvella.” (H8)

Yli puolet haastateltavista katsoi siirtymäperheiden ongelmien olevan usein asteeltaan suuria, vakavia ja vaikeasti ratkaistavia verrattuna muihin lastensuojeluperheisiin. Eräs haastateltavista kuitenkin tarkensi, että vaikka ongelmat voivat olla vaikeita ylisukupolvisen siirtymisen perheissä, ei se välttämättä tarkoita, että perheessä on kriisitilanne koko ajan päällä. Kaikissa ylisukupolvisen siirtymisen perheissä ei kuitenkaan aina ole huonoja tilanteita. Yksi haastateltava katsoikin, ettei siirtymäperheillä ole eroa ongelmien asteessa suhteessa muihin perheisiin. Siirtymäperheillä on, samalla tavalla kuin muillakin lastensuojelun asiakasperheillä, helpommin hoidettavissa olevia asioita ja toisaalta sitten valtavia ongelmia. Suurin osa haastatelluista puhui ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen yhteydessä ongelmien kasautumisesta, moniongelmaisuudesta ja huono-osaisuuden kumuloitumisesta. Siirtymän nähtiin tapahtuvan helpommin, jos ongelmat kasautuvat, koska tällöin on enemmän potentiaalisia ongelmakohtia ja asioita, jotka voivat mennä pieleen ja vaikeuttavat ongelmallisesta tilanteesta ulospääsyä. Tällöin moniongelmaisuudesta tulee ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen ydinkysymys. Ongelmallisesta tilanteesta ulospääsyä nähtiin haittaavan myös ongelmien pitkäkestoisuuden.

”Nyt musta tuntuu, että meillä alkaa olla vähän semmosta, että asiakkaaks ei pääse, jos ei ala olla aika isoja ongelmia. ... Mut et jos, kyllä varmaan joku semmonen ongelmien aste voi tai tarkoitan tällä ylipäättänsä sitä, että musta tuntuu, että asiakkaat, jotka tulee tänne asiakkaaksi on, niinku ne ongelmat on niinku nyt isompia, kuin silloin kun mä alotin täällä esimerkiks. Et silloin tuli ehkä kevyemmin perustein ihmisiä, ihmisiä asiakkaikskin ja asiakkuudet sit oli ehkä lyhyempiä. Mut et on varmaan myös semmosia niinku perheitä , jossa sitten on useammassa sukupolvessa sitä, niin kyl se ongelmien astekin sitten on aika suuri.” (H2)

Ylisukupolvisesti siirtyvät sosiaaliset ongelmat voivat olla erään haastateltavan sanoin ”kaikenlaisia ongelmia laidasta laitaan”. Aineistossa mainittiin sukupolvelta toiselle siirtyvinä ongelmina esimerkiksi vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat kuten puhumattomuus, avuttomuus ja ylisosiaalisuus. Väkivalta, perheväkivalta ja lapsiin kohdistunut väkivalta nousi esiin haastatteluissa tavallisena sosiaalisena ongelmana, jolla on riski siirtyä sukupolvelta toiselle. Tällöin siirtymän nähtiin voivan toteutua sekä väkivaltaisen lapsuuden eläneen vanhemman itsen kautta (käyttää itse väkivaltaa) että puolison kautta (hankkii väkivaltaisen puolison). Osa haastateltavista puhui myös lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä mahdollisesti sukupolvelta toiselle siirtyvänä ongelmana. Aineistossa nähtiin, että ongelma voi siirtyä ylisukupolvisesti sekä vanhemman parisuhteen kautta että myös suvun tasolla.

Suurin osa haastatelluista puhui sekä päihteistä että mielenterveysongelmista sosiaalisina ongelmina, joissa on suuri riski ylisukupolvisen siirtymiseen ja jotka voivat erilaisten mekanismien kautta siirtyä sukupolvelta toiselle. Aineistossa nimettiin siirtymiseen liittyvää erilaista mielenterveyden problematiikkaa, kuten vanhemman traumaattinen tausta, persoonallisuuden häiriöt ja vanhemman mielenterveysongelmat. Osa haastateltavista näki siirtymisen taustalla olevan usein molempia, sekä mielenterveys- että päihdeongelmia. Päihde- ja mielenterveysongelmat tuntuvat kulkevan käsi kädessä. Molemmat ovat isoja riskitekijöitä, ja jos molemmat kulkevat mukana, vanhemmuus voi olla hyvin heikkoa. Yksi haastatelluista näki kuitenkin, etteivät psyykkiset ongelmat ole siirtymänä niin vahvasti näkyvillä lastensuojelussa kuin päihdeongelma, koska ne voivat tulla esiin esimerkiksi vasta aikuisiällä. Toinen haastateltu ei nähnyt mielenterveysongelmia suoraan siirtyvänä sosiaalisena ongelmana, vaan että lapsi, jonka vanhemmalla on jonkinlainen mielenterveysongelma, voi helposti altistua myös itse mielenterveysongelmille.

Köyhyydestä ja työttömyydestä puhuttiin aineistossa kolmella tasolla: ylisukupolvisesti siirtyvinä sosiaalisina ongelmina, muihin sosiaalisiin ongelmiin linkittyvinä ongelmina, jotka siirtyvät yhteisvaikutuksesta, sekä ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen vaikuttavina tekijöinä. Sama haastateltava saattoi puhua eri tasoilla, eli ne eivät näin nähtyinä ole toisiaan poissulkevia näkökulmia. Yli puolet haastatelluista puhui oma-aloitteisesti köyhyydestä ja vajaa puolet työttömyydestä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen liittyen. Osa näki köyhyyden ja työttömyyden sosiaalisena ongelmana, joka voi suoraan siirtyä vanhemmilta lapsille. Esimerkiksi nähtiin, että ympäristö antaa työttömyyden mallin, jolloin siirtyminen liittyy marginaalissa elämiseen. Tiettyjen ryhmien on erittäin vaikea työllistyä. Toisaalta työttömyyttä ja köyhyyttä pidettiin myös sosiaalisina ongelmina, jotka linkittyvät, kietoutuvat olennaisesti, muihin ylisukupolvisiin ongelmiin, kuten toisiinsa sekä päihde- ja mielenterveysongelmiin. Tällöin esimerkiksi köyhyyden ei nähdä yksinään tarkoittavan lastensuojelullisia ongelmia, mutta yhdessä mielenterveys- ja päihdeongelman kanssa perheen tilanne voi pahentua merkittävästi. Aineistossa nähtiin, että riski sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen on suurempi perheissä, joissa ollaan taloudellisesti tiukoilla. Toisaalta yksi haastatelluista täsmensi, että siirtyviä mielenterveysongelmia tai päihdeongelmia voi olla myös taloudellisesti vakavaraisissa perheissä. Osa haastatelluista puhui puolestaan köyhyydestä sosiaalisten ongelmien siirtymiseen vaikuttavana tekijänä, eli silloin köyhyyttä ei nähty itsessään sellaisena sosiaalisena ongelmana, jota tässä tutkimuksessa tutkin. Tästä näkökulmasta köyhyyttä ja työttömyyttä tarkastellaan tarkemmin luvussa 6.5.

5.2 Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen määrittelyt ja esiintyvyys

Sosiaalityöntekijät määrittelivät sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä erilaisten tekijöiden kautta: 1. lastensuojelun tai sosiaalitoimen asiakkuus, 2. selittävät tekijät ja 3. nimetyt ongelmat. Aineistossa myös ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen esiintyvyydestä nousi erilaisia asioita esille: 1. määrä ja asiakkuus 2. alueelliset erot sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisessa siirtymisessä ja 3. tuen tarpeen pituus.

Haastatteluiden alussa pyysin haastateltavia määrittelemään, mitä he tarkoittavat ongelmien ylisukupolvisella siirtymisellä. Tällöin en ollut vielä omilla kysymyksilläni ohjannut heitä mihinkään suuntaan. Haastateltavista osa puhui määrittelyissään lastensuojelun asiakkuudesta, eli ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen nähtiin asiakkuuden siirtymisenä. Toisaalta taas toinen haastateltava näki, että ylisukupolvisen siirtymisen perheet eivät välttämättä ole lastensuojelun asiakkuudessa.

Osa haastateltavista nosti määritelmässään esille sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä. Haastateltavista puolet puhui määritelmässään lapsena opituista toimintamalleista sekä kasvatuksesta, ja osa puhui määritelmässään vanhemmuuden ongelmista. Määritelmässä mainittiin siirtymiseen vaikuttavina tekijöinä myös verkostot, elinympäristö ja yhteiskunnallinen asema. Kyseisiä asioita käsitellään tarkemmin luvuissa 6 ja 7. Haastateltavat puhuivat määrittelyissään myös ongelmista, ja osa nimesi niitä. Tällaisia määrittelyissä nimettyjä ongelmia olivat köyhyys, työttömyys, päihteet ja mielenterveys. Tarkemmin aineistosta nousseita ongelmiin liittyviä kysymyksiä käsitellään luvussa 5.1.

Sosiaalityöntekijöiden arviot siirtymäperheiden määrästä vaihtelivat. Haastateltujen arviot ylisukupolvisen siirtymisen perheiden määrästä omassa asiakaskunnassa vaihtelivat noin 5–10 prosentista kolmasosaan. Suurin osa haastatelluista ei osannut arvioida siirtymäperheiden määrää suoraan, vaan määrittelyt vaihtelivat todella vähäisestä paljon. Ylisukupolvisen siirtymisen määrää arvioidessaan haastatellut käyttivät yhtenä määreenä sosiaalityön tai lastensuojelun asiakkuutta. Kaksi haastatelluista kertoi työskennelleensä perheiden kanssa useammassa sukupolvessa, eli nykyisten asiakasperheiden vanhemmat olivat olleet heidän asiakkainaan lapsina. Kyseiset haastatellut kertoivat tällaisia perheitä olleen heidän työuransa aikana noin 3 tai 4 perhettä. Osa

haastatelluista puhui sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen yhteydessä myös vanhempien lastensuojelun asiakkuudesta ja vanhempien lapsuudenaikaisesta sijoituksesta. Tällaisia perheitä arvioitiin olevan omassa asiakaskunnassa noin 5–20 prosenttia. Lisäksi haastatellut puhuivat asiakasperheiden vanhemmista, joilla on ollut ongelmia ja vaikeita olosuhteita lapsuuden perheessä mutta joilla ei ole ollut lastensuojelun asiakkuutta. Tällaisten siirtymäasiakkaiden määrää kuvailtiin aineistossa esimerkiksi suhteellisen yleiseksi. Suurella osalla siirtymäasiakkaista nähtiin olevan tällainen tausta, eli asiakkuutta ei ole ollut. Toisaalta lastensuojelun asiakasperheiden vanhempien nähtiin yleisesti tulevan pääosin melko ongelmallisista olosuhteista.

Suuri osa haastatelluista koki vaikeaksi arvioida, kuinka paljon ylisukupolvista siirtymistä ja ylisukupolvisen siirtymisen perheitä on sekä asiakaskunnassa että yleisesti Suomessa. Yksi syy tähän oli, että muutama haastateltu oli ollut töissä vasta vähän aikaa, eikä heillä tämän vuoksi ollut vielä vahvaa tietämystä oman piirin perheistä. Toinen syy oli kysymykseen valmistautumattomuus. Kolmas esille tullut syy siirtymisen määrän arvioinnin vaikeuteen oli, ettei perheiden ja vanhempien taustoista aina tiedetä kaikkea. Vanhempien lapsuudenongelmat ja mahdollinen asiakkuus eivät usein tule heti ilmi, vaan ne voivat tulla esille esimerkiksi selvitystä tehdessä tai myöhemmin muun työskentelyn ohessa perheen kanssa. Vanhempi voi itse kertoa taustastaan työntekijälle. Toisesta kunnasta siirtyvien asiakkaiden taustoista ei aina tiedetä.

”Ehkä nyt niinku on lastensuojeluasiakkuutta toki, sitten niinku monissa perheissä on saattanut olla jotakin ennekuin, ei me niitä kaikkia aina tiedetä niitä niinku vaiheita. Ja sit tietysti ku loppujenlopuksi jos olis aikaa sitten selvittää heidän taustojaan pidemmälle niin kyllähän varmaan monella on omassa lapsuudessaan on ollut erilaisia vaikeita vaiheita. Suhteellisen yleistä jonkun verran on kyllä, että.” (H2)

Osa haasteltavista näki alueellisten erojen vaikuttavan ylisukupolvisen siirtymisen perheiden määrään eri alueilla ja siirtymisen näyttäytyvän alueittain eri tavoilla. Ylisukupolvisen siirtymisen perheiden määrät vaihtelevat alueesta toiseen. Sosioekonomisesti vahvalla alueella nähtiin olevan siirtymää vähemmän, koska siellä on vähemmän perinteisen köyhyyden ilmentymää. Kuitenkin myös tällaisilla alueilla tulee esiin ylisukupolvista siirtymistä. Sosiaalisen asuttamisen alueilla nähtiin taas siirtymää olevan vastaavasti enemmän.

”Mä mietin, että [kyseinen paikka] on ehkä semmonen alue, jossa myös ehkä sitten, jossa on paljon semmosia köyhiä perheitä ja perheitä, jotka asuu täällä sen takia, että täällä on pakko asua ja vaikee saada asuntoa muualta ja tälle alueelle on alkanut kasautua aika paljon ongelmia ja on täällä on ollut suhteellisen pitkään että kuitenkin sillain. Osittain sellasia perheitä, jotka on asunut täällä jo sitten tai edellinen sukupolvi on täällä asunut.” (H2)

Aineistossa nähtiin, että ylisukupolvisen siirtymisen perheissä asiakkuudet ovat usein pitkiä, pidempiä kuin keskimäärin muilla lastensuojeluperheillä, ja ne usein myös pitkittyvät, varsinkin muuntuvan asiakkuuden (esimerkiksi lastensuojelun asiakkuudesta aikuispuolen asiakkuuteen) kautta tarkasteltuna. Ylisukupolviset ongelmat nähtiin sellaisina, että ne vaativat pitkäkestoisempia asiakkuuksia, jotta saadaan aikaan pysyvämpää muutosta. Syyksi asiakkuuden pituuteen nähtiin aineistossa esimerkiksi perheen yritys välttää lastensuojelua, mikä voi aiheuttaa sen, että ongelmat ovat kovin pitkällä, kun asiakkuus lopulta alkaa, ja ongelmien selvittäminen vaatii paljon aikaa, ja ongelmat saattavat olla myös kovin vakavia. Toisaalta nähtiin myös, että pidemmät asiakkuudet voivat johtua työntekijöiden herkkyydestä nähdä riskit suurempina vanhempien taustan takia ja asiakkaat itsekään eivät välttämättä halua lopettaa asiakkuutta, koska ovat tottuneet siihen. Asiakkuuden lopettaminen nähtiin edellyttävän riittävää muualta (esimerkiksi läheisverkostolta) tulevaa tukea perheelle. Tätä ei ylisukupolvisen siirtymisen perheissä välttämättä ole.

”Kyllähän nää hyvin niinku hitaasti hoidettavia asioita niinku. Eihän näihin oo mitään nopeita ratkaisuja. ... Et se niinku, se monesti vaatii sen pitemmän asiakkuuden ja saattaa olla, että se asiakkuus jossain vaiheessa lopetetaan ja se täytyy aloittaa uudestaan, kun tulee uusia ilmoituksia. Et niinku, niin nää ylipäänsä ylisukupolviset ongelmat on sellasii, jotka vaatii erityisesti sitä pitkäkestosempaa asiakkuutta sitten että saadaan semmosta pysyvämpää muutosta ja mielellään ehkä semmonen ihan koko niinku lapsuus tai niinku alle 18 vuotiaaksi. Et asiakkuus päättyy, kun täyttää 18, ni monesti voi olla, että tavallaan tuetaan vielä jotenkin kevyemmin. Et vaikka saatas se akuutti ongelma ratkastua, niin sitten jotakin tämmöstä tukihenkilöä tai niinku tota tuetaan taloudellisesti jossain harrastuksessa, jos on semmonen tilanne, et perheellä ei oo varaa. Vaikka siihen 18 asti, että se tietty kontakti säilyy sit sen avulla. Ja pyritään niitä siirtymiä sit siinä itsenäistymisvaiheessa sitten myös tukemaan, että sillä niinku sadaan pysyvämpiä ratkasuja. Ihan selkeesti, että sosiaaliset ongelmat ei ole semmosia, että lyhyellä, kolmessa kuukaudessa yhdellä lastensuojeluntarpeen selvityksellä saatas pysyy, toki silläkin voi joskus olla ihan riittävä vaikutus, mutta ehkä useimmin juuri tämmösessä ylisukupolvisessa ongelmissa niinku näin, et selkeesti on parempi, jos asiakkuus kestää kauemmin.” (H8)

6 SOSIAALISTEN ONGELMIEN YLISUKUPOLVISTA SIIRTYMISTÄ SELITTÄVÄT TEKIJÄT

Aineistosta on löydettävissä monia erilaisia selittäviä tekijöitä sosiaalisten ongelmien ylisukupolviselle siirtymiselle. Tämän vuoksi luokittelin erilaiset selittävät tekijät selitysten päätekijän mukaan pääluokkiin. Nämä selittävät tekijät voidaan luokitella viiteen pääluokkaan: 1. vanhemmuus, vanhemman toiminta, 2. lapsen yksilöllinen kehitys sekä lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutussuhde, 3. muut ihmissuhteet, suku ja yhteisöt sekä 4. viranomaisten turvaverkon puutteet, tuen saavuttamattomuus ja 5. yhteiskunnan rakenteelliset tekijät. Kukin näistä pääluokista sisältää monia erilaisia ajatuksia ja lähtökohtia sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen syiden selittämiseksi.

6.1 Vanhemman toiminta ja vanhemmuus

Vanhemman toimintaan ja vanhemmuuteen liittyen aineistosta löytyi kahdenlaisia tekijöitä, joilla haastatellut selittävät sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä: Ensimmäisessä selittävien tekijöiden ryhmässä vanhemman lapsuudenaikaisten kokemusten ja ongelmien nähdään vaikuttavan nykyiseen hetkeen, vanhemmuuteen. Toisissa selittävässä tekijöissä vanhemman nykyisten ongelmien ja heikon vanhemmuuden nähdään häiritsevän lapsen kasvatusta ja arkea ja vaikuttavan näin lapsen ongelmien syntymiseen sekä lapsuudessa että myös mahdollisesti aikuisena.

6.1.1 Vanhemman lapsuuden ongelmien ja kokemusten vaikutus

Aineistosta on löydettävissä neljänlaisia selittäviä tekijöitä ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen, joissa vanhemman lapsuuden aikaisten kokemusten ja ongelmien nähdään vaikuttavan perheen nykyisyyteen ja vanhemmuuteen: 1. vaikeus nähdä omien lasten ongelmia, 2. arjenhallinnan ongelmat, 3. hakeutuminen toiseen ääripäähän ja 4. nuorena vanhemmaksi hankkiutuminen.

Aineistossa haastateltavat kuvailevat, kuinka vanhemman voi olla vaikea nähdä lastensa ongelmia omista lapsuudenkokemuksista johtuen. Vanhemmat eivät tavallaan pysty näkemään sitä tilannetta, joka perheessä on. Haastateltavat toivat esille myös vanhempien taipumuksen lapsen tilanteen vertaamiseen omaan lapsuuteen ilman, että ajatellaan omalla lapsuudella olleen itselle negatiivisia

vaikutuksia. Vanhempi voi ajatella, että koska minä olen lapsena elänyt näin, niin minun lapsenikin voi elää näin. Vanhemmat voivat myös sanoa, että olen minäkin saanut selkääni. Tai nuoren päihteiden käytöstä vanhemmat saattaa ajatella, että tuollainen minäkin olin nuorena. Tällöin vanhempi ei välttämättä osaa ottaa vanhemmuutta, ei osaa olla aikuinen lapselleen. Toinen haastatelluista näki myös vanhemman omista lapsuuden kokemuksista nousevan voimakkaan tunnetilan, esimerkiksi omaa lasta sijoitettaessa, voivan vaikuttaa niin, ettei hän kykene kunnolla vastaanottamaan omaan lapseensa ja tämän tilanteeseen liittyvää tietoa.

”Mulle tulee nyt mieleen yks perhe, mis just oli tällänen että vanhemmilla oli molemmilla rankka tausta jo oli todella tullut sijoitus siinä, niin isällä, niin sit kävi ilmi että lapsella oli psyykkisiä oireiluja ja sun muita niin kyllä siinä sitten ihan lääkärikin toi sen esiin, että niiden molempien vanhempien oma lapsuus ja tausta on niin rankka, että ne elää nyt itse elämänsä parasta aikaa ja niiden oli hirveen vaikee nähdä siinä, että heidän lapsil olis joitain ongelmii, kun heillä menee nyt hyvin. Varmaan niinku tämmönen, tämmönen saattaa olla, ettei pysty niinku samal taval näkeen sitä tilannetta mikä se on.” (H7)

Aineistosta oli löydettävissä myös kuvailuja siitä, kuinka traumaattiset lapsuudenkokemukset voivat vaikuttaa vanhempien arjenhallintaan ja muuhun nykyiseen perheen elämään ja tätä kautta ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen. Esimerkiksi yksi haastateltavista toi esille, että kovin rikkonainen elämä, vaikeat perhekuviot ja hyvin traumaattiset asiat voivat näkyä arjenhallinnassa ja vanhemman jaksamisessa. Toinen haastateltu toi esille, kuinka myös lapsuudessa koettu väkivalta voi näkyä ylisukupolvisena siirtymisenä ja vanhemman olemisena ”kovin hukassa”. Kolmas haastateltu näki, että päihdeperheessä kasvaneelle vanhemmalle on voinut jäädä lapsuudesta turvattomuutta, vaikka hän ei itse päihteitä käyttäisikään. Tämä turvattomuus voi ilmentyä eri tavoin, kuten masennuksena kyvyttömyydestä olla ja antaa lapselle sitä, mitä haluaisi, koska itsellä ei ole sopivaa toimintamallia. Kaksi haastatelluista näkikin, että lapsen saaminen ja lapsen vauva-aika saattavat tuoda vanhemman lapsuudenkokemuksiin liittyvät asiat ja tunteet voimakkaammin esiin, ne voivat alkaa vaikuttaa, jos kyseisiä asioita ei ole läpikäyty.

”Mulla on yks asiakasäiti, joka on itse siis tuonut esiin sitä paljon, että hänellä on hyvin semmonen rankka ja traumaattinen se kokemus omasta lapsuuden perheestä. Hän on ollut sijoitettuna ja on siis, mun mielestä hirveen hyvin huolehtiva vanhempi, mutta on, hän on itse kokenut, että tavallaan se mekanismi, millä tää nyt siirtyy on se, että koska hänellä on niin traumaattisia kokemuksia, niin ne tunkee mieleen ja hänen on vaikeeta luottaa omaan pärjäämiseensä ja jotenkin se masennustaipumus ja hän pitää sitä semmosena aika paljon niinku seurauksena siitä lapsuuden kokemuksesta.” (H2)

Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen selittävästä tekijöistä yksi perustuu siihen, kuinka vanhempi voi olla hyvin tietoinen oman taustansa mahdollisesta vaikutuksesta perheen nykyiseen tilanteeseen ja lapsiin. Vanhempi voikin mennä kasvatuksessaan toiseen ääripäähän halutessaan pyrkiä pois lapsuudenkodin mallista. Esimerkiksi vanhempi, joka on lapsena kohdannut itseensä kohdistuvaa perheväkivaltaa, voi haluta, että omat lapset eivät koe samaa. Tällöin ongelmaksi voi muodostua lapsen rajattomuus. Vanhempi ei halua tai uskalla rajoittaa omaa lasta. Jos vanhempi ei kykene asettamaan lapsilleen minkäänlaisia rajoja, saattavat keinot lapsen kanssa toimimiseen loppua jossain vaiheessa. Rajojen asettaminen saattaa olla vanhemmalle hankalaa myös jo sen takia, että jos ei halua seurata sitä mallia rajoista, minkä on saanut lapsena, niin ei ole mitään mallia, mitä seurata. Vanhemman on vaikea tietää, mihin asettaa raja. Vanhemmalla ei ole sisäisesti mallia, joka sanoisi, missä raja menee. Yhden haastateltavan mukaan lapsuudenkodista saadulla mallilla suoraan tekeminen on kuitenkin tavallisempaa kuin toiseen ääripäähän meneminen.

Lastensuojelutaustaisten nuorten varhainen vanhemmaksi hankkiutuminen nähtiin aineistossa eräänä selittävänä tekijänä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen. Esimerkiksi huostaan otetuilla ja sijoitetuilla nuorilla nähtiin melko tavallisena varhainen oman perheen perustaminen. Lapsen syntymä vanhemman oman kuohuntavaiheen aikaan, jolloin aikuisuuden resurssit, vanhemmuus ja oman elämän hallinta eivät ole vielä löytyneet, nähtiin riskinä ylisukupolviselle siirtymiselle. Nuoren elämä ei ole välttämättä heti täysin mallillaan hänen tullessaan täysi-ikäiseksi, vaan toiset tarvitsevat enemmän aikaa kypsyäkseen aikuiseksi perheessä. Jos oma elämä ei ole kunnossa, ei ole tulevaisuudensuunnitelmia, eikä omia asioita ole riittävästi työstetty, oman lapsen kanssa pärjääminen voi muodostua hyvin vaikeaksi. Aineistossa nähtiin vaarana myös se, etteivät nuoret ole tarpeeksi valmistautuneita vauvan riippuvaisuuteen ja tarvitsevuuteen. Lisäksi riskinä nähtiin, että nuoret perustavat perheen varhaisessa vaiheessa vastaamaan omaa tarvettaan olla lapsi perheessä ja saada huolenpitoa aikuisena olon sijasta.

”Ku must tuntuu, et semmonen et jos on niinku turvattomuutta lapsena, niin sä kaipaat niinku perhettä. Nii, sit ku et sä voi niinku muulla tavalla niinku saada, niin sit sä niinku. Niinku muistan vaan ihan joskus, kun juttelin jonkun parin pojankin kanssa, ne oli jotain yhdeksäntoista ja kahdeksäntoista ... niin heidän kans puhuin semmosta, et tota, et miksei heitä vois vielä johonkin perheeseen sijoittaa, et he haluais vielä perheen. Ja varsinkin, kun he oli tullut jo lapsina lastenkotiin ja ollut kokoajan siellä. Niin sit niinku miettii ihan tosissaan, et sit ku ne hakee perhettä, ja saa sen. Niin hehän niinku kaippaa sitä perhettä, et he on lapsia. Et vaikka heidän pitäis olla aikuisia siellä. Et ensinnäkin, heilt voi puuttuu niit resursseja olla aikuinen. Mut silloin varsinkin, he niinkun kaippaa varmaan siltä perheeltä sitä huolenpitoa, mistä he on itte jääneet vaille. Ja sit mont kertaa se oli tytöillä just sitä, et hirveen nopeesti niinku hankkiudutaan raskaaks,

tai jäädään kiinni johonkin poikaan, sanotaanko näin. Ja sit siinä samassa tullaan raskaaks. Et niinku ajatudutaan semmoseen.” (H7)

6.1.2 Vanhemman ongelmat sekä vanhemmuuden mallien siirtyminen

Aineistosta on löydettävissä 4 erilaista selittävää tekijää sosiaalisten ongelmien ylisukupolviselle siirtymiselle, joissa vanhempien ongelmat ja hukassa oleva vanhemmuus nähdään siirtymistä edistäviksi syiksi: 1. arjen sekoittaminen, 2. lapsi mukaan päihdemaailmaan, 3. ongelman tiedostamattomuus ja 4. vanhemmuuden mallit.

Yhtenä selittävänä tekijänä sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseseen siirtymiseen vanhemmuuden näkökulmasta nähtiin se, että vanhemman ongelmat sekoittavat arkea, häiritsevät kasvatustehtävää, ja tätä kautta ongelmat saattavat siirtyä lapsille jonkinasteisina. Aineistossa nähtiin vanhemmuuden olevan usein heikkoa, jos vanhemmilla on sekä päihde- että mielenterveysongelmia, koska niiden samanaikainen hoito voi olla vaikeaa. Mielenterveys- ja päihdeongelmat yhdessä köyhyyden kanssa voivat rapauttaa vanhemmuutta, niin että perheen ongelmallinen tilanne menevät tietyn pisteen yli, jolloin lastensuojelu tulee mukaan. Sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseseen siirtymiseen vaikuttavana ongelmana nähtiin myös vanhemman persoonallisuushäiriö, joka voi aiheuttaa sen, ettei vanhempi kykene näkemään lapsen etua esimerkiksi erotilanteessa. Myös vanhemman määrätynlainen ylisosiaalisuus eli sosiaalinen rajattomuus, jossa otetaan heti kaikki ihmiset osaksi omaa elämää, voi tarttua myös lapseen. Tällöin vanhempi saattaa hoitaa toisten ongelmia ja omat ongelmat jäävät hoitamatta. Rajojen puute voi sekoittaa paljon lapsen arkea. Lapsi voi esimerkiksi olla hoidossa monessa eri paikassa, mikä saattaa olla hajanaista lapselle.

”Että aika paljonhan täällä lastensuojelussa ollaan tekemisissä vanhempien kanssa, joilla on erilaisia persoonanhäiriöitä. Et niitä on hirvittävän vaikee saada diagnoosia niistä, kun välttämättä niin, nää vanhemmat ei lähde kyllä hakemaan itelleen sitä hoitoa. Niin mitä sitten, miten ne vaikuttaa lapsiin. Et jos sä olet, elät vanhemman kanssa, joka ailahtelee koko ajan ja on ehkä narsistinen ja valehtelee ja jotenkin sekoittaa sitä arkea, niin se lapselle jää aikamoinen. Ni, kyl mä nään ylipäättänsäkin lastensuojelun asiakkaat, jos nyt miettii sitä, niin aika usein on kyse vanhemmuuden ongelmista tän tyyppisissä. Jotkut lapset siitä selviikin aika hyvin, mut joillekin se sit voi olla niinku aika kohtalokasta.” (H3)

Aineistosta nousi myös suora selittävä tekijä ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen, jossa vanhempi ottaa lapsen mukaan esimerkiksi päihdekuvioihin ja -tapaamisiin sekä päihteiden käyttöön. Lapsi on pienestä pitäen nähnyt sellaisia kuvioita, ja se on muuttunut lapselle normaalimmaksi. Joskus vanhempien on hyvin vaikea omista lähtökohdistaan tukea lapsensa, aikuisen tai nuoren, selviytymistä. Joskus omat vanhemmat voivat vetää lapsensa esimerkiksi takaisin päihteiden käyttöön, vaikka aikuinen lapsi haluaisi päästä siitä irti. Ja suku voi tehdä samaa. Jos oma suku ei arvosta, se voi olla ihmiselle hyvin rankkaa.

Ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen voi vaikuttaa haastateltavien näkökulman mukaan myös ongelmien ja niiden vaikutuksen tiedostamattomuus. Vanhempi saattaa kokea ongelmaksi nuoren huonon käytöksen ja lintsamisen koulusta, kun taas lastensuojelussa voidaan nähdä ongelmana vanhemman kykenemättömyys oman lapsen rajaamiseen nuoresta pitäen. Pikkuhiljaa ongelmat ovat kasautuneet ja kumuloituneet, ja ne näkyvät kunnolla sitten murrosiässä. Vanhemman saattaa olla vaikea nähdä tilannetta selkeästi, koska on itse niin lähellä tilannetta ja lapsi on niin paljon osa itseä. Ihmisillä on taipumusta ajatella, etteivät vahingot voi osua omalle kohdalle, vaikka muille voi sattua. Tällöin ei ole helposti uskoteltavissa vanhemmille, että heidän toiminnallaan on merkitystä siihen, miten heidän lapsensa tulee pärjäämään aikuisena. Vanhempi voi myös ajatella, että esimerkiksi oma päihteidenkäyttö ei ole haitallista, koska hän vertaa sitä kaikkiin ympärillä oleviin.

Yhtenä tavallisena ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen selittäjänä oli aineistosta löydettävissä vanhemmuuden mallit. Aineistosta löytyi 3 eri näkökulmaa vanhemmuuden mallien siirtymiseen: 1. ei malleja ollenkaan, 2. ei muita malleja kuin oman vanhemman tuottama, 3. huonojen toimintamallien siirtyminen. Osa haastateltavista selitti sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä vanhemmuuden mallien puuttumisella. Vanhempi ei ole saanut lapsuudenperheestään vanhemmuuden malleja. Vanhemman vanhemmuus voi olla hukassa myös sen takia, että vanhempi on voinut omassa lapsuudessaan jäädä erittäin vaillinaiseksi vanhemmuudesta. Vaillinaisen vanhemmuuden kokemus puolestaan voi tuottaa vaikeutta oman perheen kanssa ja siirtyä suhteessa lapseen. Kyse ei tarvitse olla samoista ongelmista, mitä omilla vanhemmilla on ollut. Epävarmuutta vanhempana toimimiseen voi tuottaa se, jos oma vanhempi on ollut kovin epävarma vanhempana.

Aineistossa nähtiin myös erilaisten vanhemmuuden mallien, toimintamallien, puuttumisen lisäävän riskiä ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Vanhempi ei saa lähipiiristään, toimintaympäristöstään, muita malleja. Vanhemman lapsuudenperhe voi olla vanhemman ainoa kokemus perheestä. Jos vanhemmalla ei ole mitään muuta vertailukohtaa, niin hän ei osaa toimia millään muulla tavalla. Tällöin vanhempi voi toimia mekaanisesti vanhempana omien vanhempien ja elinympäristön vanhempien tavalla. Jos vanhemman elinympäristö ja läheisverkosto pysyy samana, samankaltaisena, niin erilaisiin toiminta- ja vanhemmuuden malleihin tutustuminen on epätodennäköistä. Ihmisillä on taipumus seurustella kaltaistensa kanssa. Tällöin ajatus siitä, että näin asioiden kuluukin mennä, vain vahvistuu. Itsensä ja oman kasvatuksensa vertaaminen toisiin, joilla on samoja ongelmia, voi vaikuttaa niin, että vanhempi ei välttämättä näe oman toimintansa merkitystä eikä ongelmiaan.

Vanhempien toimintamallit, miten toimii vanhempana ja millainen vanhempi on, voivat siirtyä lapsien vanhemmuuteen. Toimintamalli, jonka on lapsena oppinut omilta vanhemmiltaan ja jonka on itse kokenut, voi dominoida tiedostamattomasti vanhemman käyttäytymistä oman lapsensa kanssa. Tällaisia omassa lapsuudessa sisäistettyjä malleja voivat olla mm. suhtautuminen lapsiin, asenne, lasten kurittaminen, vanhempien välinen väkivalta tai käsitys, että väkivallan käyttö on normaalia. Tällöin vanhempi voi siirtää suoraan omia kokemuksia sellaisenaan seuraavalle sukupolvelle. Jos vanhempi ei ole työstänyt omaa vanhemmuuttaan, ei ole muuta mallia toimia. Rungas huono-osaisuus vähentää vanhemman mahdollisuuksia oman vanhemmuuden miettimiseen. Vanhemmat saattavat omien toimintatapojen oikeudellisuuden miettimisestä huolimatta päätyä samantapaiseen vanhemmuuden malliin kuin vanhempansakin. Jotkut tavat toimia voivat olla syvälle juurtuneita.

6.2 Lapsen kehitys ja vuorovaikutussuhde

Lapsen kehitykseen ja yksilöllisiin piirteisiin liittyen aineistosta löytyy 3 erilaista selittävää tekijää sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen: 1. ongelmien vakavuuden vaikutus lapsen kehitykseen ja resurssien käyttöön sekä pinnistely ja aikuisen rooli liian aikaisin, 2. vanhemman hyväksynnän ja hyväksymisen hakeminen sekä 3. persoonakohtaiset voimavarat. Lisäksi lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutussuhteeseen liittyen aineistosta on löydettävissä 3 selittävää tekijää ylisukupolviseen siirtymiseen: 1. kiintymyssuhde, 2. vuorovaikutus ja 3. perhedynamiikan siirtymät.

6.2.1 Lapsen kehitys ja yksilölliset piirteet

Ongelmien vakavuuden vaikutus lapsen kehitykseen ja resurssien käyttöön nähtiin aineistossa yhtenä ylisukupolvista siirtymistä selittävänä tekijänä. Jos perheen ongelmat ovat massiivisia, voivat ne vaikuttaa lapsen kehittymiseen ja häneen itseensä. Tällöin lapselle saattaa tulla myös ongelmia, ja ne voivat vaikeuttaa lapsen pääsemistä omille jaloilleen aikuisenakin, ja hän voi olla kykenemätön käyttämään kaikkia resurssejaan. Esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa voi olla, että nuori ei kouluttaudu ja voi hankkia lapsen hyvin nuorena. Tällöin on suuri mahdollisuus, että lapsi syrjäytyy. Jos lapsi joutuu liian nuorena pinnistelemaan kovasti ja joutuu liian aikaisin ottamaan aikuisen roolin, esimerkiksi suojelemaan sisaruksiaan vanhempien tuhoisalta käyttäytymiseltä, se voi aineistossa esitettyjen näkemysten mukaan vaikuttaa lapsen myöhempään elämään ja ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Lapsi saattaa jaksaa vastuunkantoa aikansa, mutta voi olla, että esimerkiksi siinä vaiheessa, kun omat lapset tulevat, ei jaksakaan enää, ei enää kestä. Eli kaikki aiemmin koettu paine purkautuu, ja silloin tullaan tilanteeseen, jossa tarvitaan apua. Tai lapsi voi alkaa myöhemmin yhtäkkiä itsekin käyttäytymään samalla tavalla kuin vanhempansa. Lapselle voi tulla samoja ongelmia kuin vanhemmalla on ollut. Lapsen oirehdinta voi alkaa myös silloin, kun muun perheen tilanne rauhoittuu eikä kyseisen lapsen tarvitse toimia toisten tukena.

Aineistosta oli löydettävissä myös selittävä tekijä, jonka mukaan lapsi voi alkaa jossain vaiheessa elämäänsä käyttäytyä samoin kuin ongelmainen vanhempi, liittyen hyväksyntään ja tuttuuteen. Vanhemman tavoin toimiva lapsi saattaa hakea hyväksyntää ongelmalliselta vanhemmalta. Toisaalta myös vanhemman tavoin käyttäytyminen on ihan kuin hyväksyisi vanhemman. Se viestittää, että vanhemman käytöstä ei haluta kuitenkaan täysin tuomita. Toisaalta myös esimerkiksi päihdeporukka voi luoda myös määrätyllä tavalla tuttuuden tunnetta päihdeperheessä lapsena eläneelle henkilölle. Voi olla helpompi olla siinä porukassa, johon on totuttu kuin olla erilaisten ihmisten kanssa.

Persoonakohtaisten voimavarojen ja yksilöllisten piirteiden nähtiin aineistossa selittävän osaltaan ylisukupolvista siirtymistä. Selviäminen lapsuudenkokemuksista voi olla hyvin persoonakohtaista, persoonallisuuskysymyksen, ja riippua esimerkiksi voimavaroista. Jotkut ovat vahvempia ja toiset heikompia. Joku voi yrittää esittää vahvaa, ja loppujen lopuksi sen takia jossain vaiheessa tulee ongelmia. Joku toinen saattaa taas kovasti katkeroitua lapsuudenkokemuksistaan. Tämä katkeroituminen voi heijastua koko perheeseen ja omiin lapsiin. Yksi haastatelluista kertoi, että jotkut asiakkaat kokevat geenien vaikuttavan paljon siihen, miten omilla taustoilla ja perimällä voi pärjätä. Toinen haastateltava itse ajattelee, että yksilön persoonallisilla tekijöillä on valtava merkitys siirtymiseen ja että genetiikka vaikuttaa esimerkiksi päihdeongelmaan osaltaan 40–60%. Lisäksi siirtymiseen vaikuttavia yksilöllisiä tekijöitä katsottiin olevan lapsen temperamentti, sukupuoli, luonteenpiirteet, koulussa pärjääminen, koulumenestys, opettajan ja muiden oppilaiden suhtautuminen lapseen sekä se, mihin porukkaan lapsi ajautuu. Vaikuttavina tekijöinä nähtiin myös se, pidetäänkö lasta häirikkönä ja nähdäänkö lapsella olevan kykyjä, sekä lapsen koulussa ja kotona omaksuma rooli. Myös koulussa pärjäämättömyys saattaa ohjata lapsen kehitystä huonompaan.

”Sit tietysti semmonen temperamentti, lapsen temperamentti saattaa vaikuttaa kauheen paljon, että jos se menee. Jotkut vanhemmat on sitä mieltä, että joku lapsi on kamalan vaikea. Ja tietysti niinku, ja sit tietysti sit niinku, jos vanhemman on kauheen vaikea nähdä jossain lapsessa hyvää, niin silloin siinä on hirveen vaikea lapsen myöskään mitään hirveen hyvää aikaan saada.” (H2)

6.2.2 Lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutussuhde

Kiintymyssuhde nousee olennaiseksi kysymykseksi ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen selittäjänä esimerkiksi huostaan otetun nuoren kohdalla, jos kiintymyssuhteet omaan biologiseen vanhempaan ovat jossain vaiheessa katkenneet tai muuttuneet huostaanoton myötä. Se voi vaikuttaa osaltaan vuorovaikutukseen oman lapsen kanssa. Vanhemman ja lapsen väliset vaikeat vuorovaikutuksen ongelmat voivat muokata paljon lapsen kokonaiskuvaa, minäkuvaa ja persoonaa. Lisäksi mukana voi tulla helpommin kaikkea muutakin, mikä edesauttaa siirtymistä asiakkuuteen. Mutta se, minkälainen vuorovaikutus vaikuttaa keneenkin ja millä tavalla, ei ole yleistettävissä. Jos vanhemmalla ei ole ollut omaan vanhempansa hyvää kontaktia, suhdetta, niin voi olla hyvin vaikeaa saada omaankaan lapseen hyvää kontaktia. Vanhemmalle ei ole kasvanut lapsena kykyä olla kontaktissa, eikä vanhempi voi sen takia tarjota omalle lapsellekaan sellaista. Pelkän vuorovaikutuksen vaikutusta siirtymiseen nähtiin aineistossa hyvin vaikeana erotella, koska vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus on vahvasti kytköksissä siihen kulttuuriin, jota perhe elää.

”Eli esimerkiksi se millä tavalla tommosta fyysistä läheisyyttä ilmaistaan ja sitten miten tämmösiä eri emootioita, tunteita ilmaistaan fyysisten toimenpiteiden kautta, nii se opitaan vanhemmilta esimerkin kautta ja tota mikäli sitä ei ole oppinut ja sitä ei ole kokenut lapsuudessa niin sitä ei osaa myöskään niille omille lapsille näyttää niitä tunteita, Tää on tietenkin yleistys, eikä tietenkään päde kaikkiin, vaan toiset ikään kuin saattavat sitten siinä aikuisuuden, aikuistuttuaan, niin oppia että mikä heillä on lapsena aiheuttanut sellaista ongelmaa, jonka he haluavat korjata sitten omien lastensa kanssa. Että sitä ei ihan suoraan voi sanoa, että ehkä jos ei ole koskaan kotona halattu, niin ei osais halata.” (H5)

Aineistosta nousi esille myös se, että perhedynamiikka voi liittyä tietyin ehdoin sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen. Taloudellisesti vakaisissa perheissä voivat ongelmat olla esimerkiksi perheenjäsenten välisissä suhteissa, niiden toimimattomuudessa, perhedynamiikassa. Vanhemmilla voi olla esimerkiksi kyvyttömyyttä toimia ja suhtautua lapseen oikein. Raha voi olla jopa haittaava tekijä, jos sillä pyritään korvaamaan lapsen aito kohtaaminen. Aineistossa nähtiin, että taloudellisesti hyvin toimeentulevien perheiden perhedynamiikan siirtymät eivät ole samalla tavalla ylisukupolvistuneita, koska perhedynamiikassa sattumalla on suuri merkitys siinä, mitä siirtyy seuraavalle sukupolvelle. Varsinkin ongelman rajoittuminen vain jollekin tietylle alueelle vähentää todennäköisyyttä ongelmien ylisukupolvistumiselle. Esimerkiksi hyvä parisuhde saattaa

parantaa tilannetta jälkeläisille. Mutta jos on monta päällekkäistä ongelmaa, niin todennäköisyys, että joku niistä siirtyy seuraavalle sukupolvelle, on paljon isompi. Mitä enemmän on kuormittavia tekijöitä, sitä todennäköisempää on, että ylisukupolvisen siirtymisen katkaiseminen on vaikeata. Perhedynamiikassa saattaa olla lähtöperheestä perittyjä toimintatapoja. Mutta niiden muuttumismahdollisuus on paljon suurempi, jos perheestä puuttuu köyhyyden asettamat reunaehdot. Ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen voi vaikuttaa myös lapsen asema perheessä, se, missä vaiheessa on syntynyt, montako lasta perheessä on ja monentenako syntynyt. Myös sillä on merkitystä, minkä ikäinen lapsi on ja onko hän herkässä vaiheessa, kun perheessä on rankka vaihe. Lapset myös omaksuvat erilaisia rooleja riippuen siitä, ovatko he sisarusarjasta vanhimpia, keskimmäisiä vai nuorimpia ja ovatko he tyttöjä vai poikia.

6.3 Suku, yhteisö ja muut ihmissuhteet

Sukuun, yhteisöön ja muihin ihmissuhteisiin liittyen aineistosta on löydettävissä 6 erilaista näkökulmaa: 1. puolison valinta, jonka ongelmat ovat samanlaisia kuin omalla vanhemmalla, 2. tuttavapiirin ja sukulaisten samankaltaiset ongelmat, 3. lähiympäristön tuottamat samankaltaiset mallit, 4. suvun negatiivinen puuttuminen perheen toimintaan, 5. eristäytyminen valtakulttuurista yhteisön osana ja 6. läheisverkoston kapeus.

Puolet haastatelluista toi esille, kuinka ongelmat voivat siirtyä ylisukupolvisesti sen takia, että vanhempi voi hankkia helposti sellaisen puolison, jolla on samoja ongelmia kuin hänen lapsuudenperheessään vanhemmilla. Vanhempi voi hakea samanlaisen roolin kuin lapsena, tai oman vanhemman kaltaisen puolison hankkiminen saattaa tuntua tutulta ja helpolta. Esimerkiksi hyväksikäyttö, lapsena koettu tai nähty väkivalta tai vanhempien päihteiden käyttö nähtiin ongelmina, jotka voivat siirtyä tämäntyyppisesti. Lapsena muokkautuu käsitys itsestä ja omista rajoistaan. Esimerkiksi lapsena hyväksikäytetty vanhempi ei ehkä pystykään suojaamaan itseään ja lapsiaan samalla tavalla kuin normaalisti ihmiset tekevät. Parisuhde voi vaikuttaa ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen myös ongelmien kietoutumisen kautta. Esimerkiksi päihdeongelmaiset hakeutuvat toistensa seuraan. Ja parisuhde voi osaltaan voimistaa omassa lapsuudenperheessä olleita ongelmia. Voi olla, että vaikka vanhempi vaihtaa puolisoa, niin uusillakin puolisoilla voi olla samoja ongelmia.

”Mut tota, nehän on selkeesti mun mielestä sellasia periytyviä. et se väkivaltanen malli. Et se on, hyvin usein on kyse siitä, et siel on lapsuuden perheessä ollut väkivaltaa käyttävä vanhempi. Useissa se on ollut tietysti isä. Ja sitten haetaan puoliso samanlainen. Tämmöset niinku mallit näkyy mun mielestä selkeesti näis ongelmissa. Se on jotenkin vahvasti periytyvää, tää malli. Ja samoin tietysti myös se, että jos ite käyttää sitä väkivaltaa, niiin aika usein se tulee mallina sieltä lapsuuden perheestä.” (H3)

Siirtymistä edistäviin samankaltaisiin ihmissuhteisiin liittyvänä näkökulmana, selittävänä tekijänä, nousi aineistosta myös se, kuinka suku ja lähiyhteisö voivat jakaa vanhemman ongelman ja samalla pahentaa sitä. On sukuja, joissa päihdeongelmallisuutta ja määrätynlaista epäsosiaalisuutta on enemmän, joissa lähes kaikilla on ongelmia, ja nämä ongelmat voivat siirtyä myös suvuihin. Ongelmaa on monessa polvessa sisaruksilla ja heidän lapsillaan. Lastensuojelu on paitsi oman perheen kautta, myös kaikkien läheisten perheiden kautta tuttu. Siirtymäperheissä näkee läheisneuvonpitoa yrittäessä, että suvusta ei ole välttämättä ollenkaan tukea tarjolla. Ongelmat ovat ehkä siirtyneet sieltä. Jos perheessä on yli sukupolven menevää huono-osaisuutta, usein myös isovanhemmuus on heikko lenkki. Jos isovanhemmilla on samaa ongelmaa kuin vanhemmillakin (kuten esimerkiksi päihdeongelma), isovanhempien tapaaminen saattaa voimistaa vanhemman ongelmaa. Päihdeongelmallisille isovanhemmille ei myöskään uskalla jättää lasta, eikä hoitoapua voi saada. Tavallaan sitä kautta huono-osaisuus kumuloituu ja siirtyminen mahdollistuu. Vanhemman pitäytymistä kohtuullisessa päihteiden käytössä voi vaikeuttaa esimerkiksi yhteiset päihteidenkäyttötavat samassa pihapiirissä asuvien ihmisten kanssa. Näin naapuriyhteisöt voivat kannustaa vanhempia päihteiden käyttöön. Tällaisista tilanteista on hyvin vaikea päästä pois muuten kuin muuttamalla.

”Et joskus aikoinaan mulla oli semmonen asiakasperhe, missä oli hirveen laaja se, että se oli niinku, äidillä oli paljon sisaruksia, jotka kaikki oli ollut täällä asiakkaana ja heillä oli jokaisella tahollaan sitten vielä niinku lastensuojelun asiakkuutta, et heidän omien lastensa kohdalla. ... Serkuksia joo, ja siinä oli. Tavallaan se oli, toimi toiseen suuntaan. Et ku me vaan kaikki ollaan ja jokaisella on nää omat juttunsa ja tuli myös semmosia sitten, siinä oli paljon päihteidenkäyttöä, seksuaalista hyväksikäyttöä, joka sitten kanssa meni hyvin paljon kanssa ristiin sillä tavalla, että se valitettavasti myös näky useammassa sukupolvessa sitten. Sitten suvulla oli yhteisiä tapaamisia, missä saatto olla hirveen voimakkaita riitoja. Saatto olla myös semmosia yhteisiä lomailuja, joiden aikana tapahtu aika rankkoja asioita myöskin. Että ei, saattaa toimia myös siihen suuntaan tai varmaan toimiikin, ehkä niin, että jos sitten on hirveen paljon muussa suvussa ongelmia, niin kyl se vaikuttaa myös.” (H2)

Osa haastatelluista katsoi, että lähiympäristön mallit voivat myös osaltaan vaikuttaa lapseen. Jos lähiympäristöstä saatavat mallit ovat samankaltaisia kuin mitä vanhempien antamat mallit, voivat ne osaltaan vahvistaa siirtymistä. Ihmiset, joiden kanssa ylisukupolvisten perheiden vanhemmat ovat tekemisissä, voivat olla aika samankaltaisia kuin vanhemmat itse. He voivat olla entisiä kavereita samasta nuorisokodista. Vanhemmat voivat verrata omaa ja perheensä tilannetta näihin. Lapsen muusta verkostosta, perherakenteen tiiviyydestä ja lapsen muista lähiympäristön malleista riippuen vanhempien toimintatavat vaikuttavat lapseen. Isovanhempien ja muun suvun toiminta vaikuttaa siihen, minkälaisia malleja lapsi oppii, millaisia malleja hänelle siirtyy. Mutta tämä vaikutus vähenee lapsen kasvamisen myötä. Jos lapselle sanotaan yhtä ja lapsi ajattelee toista, voi lapsi alkaa oireilemaan.

Aineistosta oli löydettävissä yhtenä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen selittävä tekijänä suvun negatiivinen puuttuminen perheen toimintaan, vanhempien kasvatuksen sekoittaminen ja negatiivisen asenteen luominen lastensuojeluun. Yksi haastateltava kuvaili, kuinka joillakin perheillä on hyvin voimakastahtoisia isovanhempia, jotka määräävät perheen toimintaa eivätkä toimi enää varsinaisesti tukena. Isovanhemmat saattavat myös liiallisella dominoivuudellaan sekoittaa jälkikasvunsa elämää. Aineistossa nähtiin, että jos isovanhemmat ja muu suku sekoittavat vanhemman kasvatusta ja toimintaa koko ajan, niin vanhemman hyvätkään ajatukset lasten kanssa toimimisesta eivät pääse siirtymään käytäntöön. Suvuilla ja sosiaalisilla verkostoilla saattaa olla omia asenteita ja uskomuksia, joilla pyritään vaikuttamaan vanhempiin, mahdollisesti jopa vastakkaiseen suuntaan kuin lastensuojelu. Se voi nakertaa luottamusta viranomaisiin. Suvun vaikutus perheen negatiivisen asenteen luomisessa lastensuojelua ja kaikkea viranomaisten puuttumista kohtaan voi olla erittäin vahvaa. Suku voi kieltää avun hakemisen, koska suvulla on niin vahva kulttuuri siinä, miten toimitaan.

Eristäytyminen valtakulttuurista voi myös vahvistaa osaltaan sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä. Pienempi yhteisö voi haluta, että toimitaan sen oman systeemin mukaan. Esimerkiksi yhteisö voi pitää jotain sellaista hyväksyttävänä, mitä taas valtakulttuurissa ja lastensuojelussa katsotaan haitalliseksi lapselle, kuten pähteiden käyttö. Tällöin sellainen käytös helpommin myös siirtyy sukupolvelta toiselle. Voi olla joku joukko, joka tiivistyy ja tavallaan hakeekin eriytymistä ympäröivästä yhteiskunnasta. Tällöin ryhmän vahvuus tulee joukosta ja siinä vallitsevista arvoista, jotka voivat olla hyvin vastakkaisiakin ympäröivään yhteiskuntaan verrattuna. Silloin saattaa aiheutua ongelmia. Tilanne voi pahimmillaan kärjistyä eri ryhmittymiksi ja näiden välisiksi

väkivaltaisiksi yhteenotoiksi. Nuorten yhteisöissä voi vahvistua samankaltainen negatiivinen käytös, kuten esimerkiksi väkivalta. Tällöin yhteisö voi vahvistaa nuoren epäsosiaalista käytöstä.

Aineistossa esitettiin myös läheisverkoston kapeutta osasyynä ylisukupolvisen siirtymiseen. Siirtymäperheissä välit omiin vanhempiin ja ehkä myös sukuun ovat usein katkenneet. Perheillä ei välttämättä myöskään ole hyviä, kantavia suhteita läheisverkostossa, ja läheisverkosto voi olla kapea tai olematon. Ylisukupolvisen siirtymisen perheet usein eristäytyvät. Omat lapsuudenkokemukset, esimerkiksi lapsuuden sijoitukseen liittyen, voivat vaikuttaa siihen, etteivät vanhemmat halua olla missään tekemisissä omien vanhempien ja sukulaisten kanssa. Välien katkeaminen voi johtua siitä, että omat vanhemmat voi olla niin huonossa jamassa, ettei sen vuoksi haluta olla tekemisissä, tai siitä, että omat lapsuuden kokemukset ovat olleet hyvin vaikeita. Joskus taas saatetaan haluta pitää asiat pienen perheen sisällä, jolloin sukulaiset eivät välttämättä tiedä, mitä perheessä tapahtuu. Ei haeta apua läheisverkostolta. Toisaalta taas muualta muuttavilla voi välimatka vaikeuttaa isovanhempien tuen tarjoamista. Ja jos ongelmia on ollut jo edellisellä sukupolvella, voi olla, ettei sieltä edes tule tukea. Toisaalta isovanhempien osallistuminen perheen elämään voi olla vaikeaa esimerkiksi huumevanhempien kohdalla myös sen takia, että samalla tavallaan joutuisi kieltämään oman lapsen vaatimukset, esimerkiksi rahavaatimukset ja muut.

6.4 Viranomaisten tukiverkon puutteet

Viranomaisten tukiverkoston puutteiden nähtiin osaltaan vaikuttavan ja jopa pahimmillaan edistävän ongelmien ylisukupolvista siirtymistä. Kyseisiä vaikutustapoja nähtiin olevan kahdenlaisia: 1. avun saamisen pitkittyminen ja 2. perheiden tottuminen tukeen.

6.4.1 Avun saamisen pitkittyminen

Avun saamisen pitkittymisen nähdään osaltaan vaikuttavan ja jopa selittävän sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä, koska ongelma voi avun puuttuessa pitkittyä ja vaikeutua ja hoitamaton ongelma voi siirtyä seuraavaan sukupolveen. Avun saamisen pitkittymiseen liittyvät selittävät tekijät: 1. vanhempien suhtautuminen lastensuojeluun on negatiivista ja asiakkuutta sekä tukitoimia vältellään ja 2. ongelmat eivät tule esiin, perheet ovat kontrollin ulottumattomissa. Aineistossa nähtiinkin tärkeäksi varhainen avun tarpeen tunnistaminen.

Aineistossa nähtiin, että suhtautuminen lastensuojeluun ja sen tarjoamaan tukeen voi olla aluksi erittäin negatiivista vanhemmilla, joilla on lastensuojelutaustaa. Suhtautumisen lastensuojeluun nähtiin olevan kiinni monen muun tekijän ohella myös aikaisemmista lastensuojeluun liittyvistä kokemuksista ja lapsuuden tunnekokemuksista. Varsinkin sellaisten vanhempien, jotka ovat olleet sijoitettuna vastentahtoisesti, nähtiin pyrkivän välttämään lastensuojelua loppuun asti. Vanhempi saattaa olla kokenut lapsena sellaisia asioita, jotka haluaa unohtaa, ja sen takia ei puhu niistä. Vanhempi ei haluaisi edes ajatella kyseisiä asioita ja sulkee ne pois. Vanhemmat saattavat myös selittää itsensä perheen ongelmista pois. Joillakin siirtymäperheillä saattaa olla myös taito työskennellä työntekijöiden kanssa niin, että he vastaavat asioihin niin kuin olettavat työntekijän haluavan kuulla. Vanhempien suhtautumisen ollessa negatiivista ja välttelevää lastensuojeluasiakkuuden ja avun saaminen perheeseen voi pitkittyä ja perheen ongelmat voivat pahentua.

”Se on ehkä semmonen, mikä mun mielestä näkyy, et jos on ollut siellä omassa lapsuudenperheessä asiakkuus, ja sitten on kun itse on vanhempi, niin näkyy semmonen vihamielisyys. Aika usein, jos on ollut sijoitettuna itse ja sit saa lapsen ja sit tulee lastensuojeluilmoitus, niin musta se näkyy kyllä, että ei haluta olla lastensuojelun kanssa tekemisissä. Et on jotenkin saanut niin tarpeekseen siellä kun, jos on koko ikänsä ollut, että ei haluta enää, että haluais tavallaan pärjätä itse.” (H3)

Eräänä avun saamisen pitkittymisen ja sitä kautta sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen selittäjänä esiintyi aineistossa se, etteivät perheiden ongelmat välttämättä tule esiin ja perheet jäävät avun ja kontrollin ulottumattomiin. Esimerkiksi taloudellisesti hyvin toimeentulevien perheiden vanhemmat eivät välttämättä ole olleet aikaisemmin suoraan lastensuojelun asiakkuudessa, vaikka heidän lapsuudenperheissään ongelmia olisikin ollut. Apua ja tukea on voitu hakea esimerkiksi yksityisten palveluiden kautta, tai sitten ongelmat on pidetty perheen sisällä. Tällöin kyseisten perheiden lapset eivät ole tasa-arvoisessa asemassa muiden perheiden lasten kanssa, koska eivät saa tarvitsemaansa palvelua. Jos ongelma jää hoitamatta, on mahdollista, että se jatkuu seuraavalle sukupolvelle.

”Et sitten perhe on voinut hakea sitä apua ja tukea jotain muuta kautta. Taikka sitten ne asiat on jotenkin pidetty siellä perheessä. Että ne on hoidettu jotenkin sillain hiljaisesti, että ne ei ehkä oo tullut sillä tavalla ehkä näkyviin sit siinä suorana asiakkuutena.” (H1)

6.4.2 Tottuminen tukeen

Perheiden tottuminen tukeen nähtiin aineistossa vaikuttavan varsinkin sosiaalitoimen asiakkuuden siirtymiseen sukupolvelta toiselle. Aineistossa esiintyi 2 erilaista tukeen tottumisen mekanismia: 1. asiakkuuteen tukeutuminen ja kiinnijääminen sekä 2. avuttomuuteen kasvaminen, opittu avuttomuus.

Aineistossa nähtiin, että ylisukupolvisen siirtymisen perheet saattavat jäädä helpommin kiinni asiakkuuteen, koska vanhemmat ovat saaneet tukea lapsena ja vaativat sitä uudestaan. Tuen vaatimus saattaa olla pitkäkestoista. He tietävät oikeutensa, ovat valmiit saamaan kaiken avun, eivätkä puolestaan taas usko voimavaroihinsa samalla tavalla kuin joku toinen vanhempi, vaan ovat hyvin tarvitsevia. Siirtymäperheiden voi olla myös vaikea päästää irti lastensuojelun tarjoamasta tuesta pitkään jatkuneen asiakkuuden jälkeen. Jotkut perheet voivat haluta, että tukena on koko ajan joku. Aineistossa tuotiin esille myös sitä, että ehkä asiakas ei haluakaan yrittää itse, vaan laskee sen varaan, että häntä autetaan aina. Myös perheiden taloudellisen tukemisen nähtiin aineistossa passivoivan vanhempia. Perhe ei lähde aktiivisesti parantamaan elämäntilannettaan, koska taloudellinen tuki nähdään perusoikeutena, josta halutaan pitää kiinni. Myös liian pitkälle rakennetun yhteiskunnallisen tukiverkon nähtiin tuottavan avun tarvetta, koska se ei kannusta omatoimisuuteen eikä taloudelliseen omavaraisuuteen, ja sen vuoksi myös perheen ja suvun tuki jää helposti myös vähemmälle.

”On varmaan semmosia perheitä ehkä, jotka on tottunut siihen, että aina niinku on joku taho. Ja jotenkin on niin suuri tarve esimerkiksi kun on isoja ongelmia ja on suuri tarve silleen, et on joku semmonen paikka, et missä niistä oikeesti voi puhua. ... Jos on pitkältä aikaa semmonen malli, et joku täytyy olla, niin ehkä se tahtoo sen varmistuksen vielä vähän pidempään. Jos se on vaikea uskoo omaan selviytymiseen.” (H2)

Tukeen tottumista voi aineistossa esitettyjen näkökulmien mukaan edistää se, että avuttomuuteen kasvetaan tai opitaan, jolloin asiakas ei näe omaa passiivisuuttaan ongelmana. Aineistossa nähtiin tukeen tottumisen selittäjänä myös se, jos vanhemmilla on avuttomuutta omien ja perheen asioiden hoitamisessa, jolloin lastenkin oppiminen omien asioiden hoitamiseen voi vaarantua. Kyseessä olevan avuttomuuden nähtiin jatkuvan helposti. Lapsi voi tottua sosiaalityöntekijöihin ja toimimaan viranomaisten kanssa, ja viranomaisten tukeen nojautuminen saattaa tuntua tutummalta. Vanhemman tukeutumisen viranomaisten tukeen nähtiin opettavan myös lapsia tukeutumaan samalla tavalla. Myös toimeentulotukiasiakkuuden nähtiin jatkuvan helposti tästä syystä

sukupolvelta toiselle. Toisaalta nähtiin myös, että ylisukupolvisen siirtymisen perheiden nuoret eivät välttämättä tiedä miten aktivoitua, koska eivät ole saaneet siihen mallia lapsuudessa omasta perheestä.

”Jos omat vanhemmat ei oo koskaan olleet töissä, vaan olleet toimeentulotuen alaisina, niin ei sitä välttämättä lapsi ymmärrä, mitä se on se oma aktiivisuus ja oma itsenäistyminen niinku taloudellisessa mielessä.” (H5)

6.5 Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät

Aineistossa tuotiin esille myös joitakin yhteiskunnallisia rakenteellisia tekijöitä, joiden katsottiin osaltaan vaikuttavan sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Tällaisia rakenteellisia tekijöitä löytyi aineistosta 3 erilaista ryhmää: 1. alueellinen ongelmien kasautuminen, 2. varallisuus, yhteiskunnallinen asema, sosiaaliluokka ja 3. huono-osaisuuden kasautuminen, eriytyminen yhteiskunnasta.

Yhtenä yhteiskunnan rakenteellisena tekijänä sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen oli aineistossa löydettävissä alueellinen ongelmien kasautuminen. Sosiaaliset ongelmat kasautuvat tietyille alueille esimerkiksi asuntojen vuokratason perusteella, ja siten ne siirtyvät näiden alueiden perheiden jälkeläisille. Tietyt asuinalueet, joihin kasautuu samankaltaista väestöryhmää, voivat tavallaan uusintaa itseään. Köyhyyden alueellisesta siirtymisestä jälkeläisille on vain muutamia poikkeuksia. Näissä poikkeustapauksissa yhteiskunnalla pitää olla merkittävä asema. Osassa aineistoa nähtiin taas viiteryhmän olevan tietynlainen. Samassa tilanteessa olevat ihmiset asuvat samalla alueella. Esimerkiksi on taloyhtiöitä, joissa asuu useampia lastensuojelun asiakkaita. Tällöin vanhemmilla ei ole muuta vertailukohtaa. Yksi haastatelluista näki, että asiakkaat pohtivat keskenään lastensuojelua, että voi olla asioiden suurentelua ja yhteen lyöttäytymistä niin, ettei tehdä lastensuojeluilmoituksia. Sellaisesta pinnistäminen jonkin muun tyyppiseen elämään saattaa olla vaikeaa. Toisaalta aineistossa tuli esiin myös näkökulma, jonka mukaan perheet voivat jäädä paljolti myös yksin, jos ovat muuttaneet toisesta kaupungista. Aineistossa nähtiin myös, että lapsen elämä saattaa olla vaikeampaa ns. hyvällä alueella, jos oma perhe on köyhä ja ongelmainen.

Perheen varallisuudella, yhteiskunnallisella asemalla ja sosiaaliluokalla nähtiin aineistossa olevan myös yhteys ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Taloudellinen tilanne yhdistettiin ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavana tekijänä sekä sosiaalisten ongelmien muodostumisen ja ongelmien kasaantumisen että huoltajien tehtävän vaikeutumisen ja perheenjäsenten välien kärjistymisen muodossa. Köyhyys nähtiin myös sosiaalisena ongelmana, joka voi siirtyä suoraan sukupolvelta toiselle. Aineistossa nähtiin, että sosioekonominen asema, sosiaaliluokka, ja esimerkiksi työttömyys, voi siirtyä sukupolvelta toiselle. Yksilön myöhempään elämänsuunnan hakeutumiseen nähtiin vaikuttavan esimerkiksi lapsuuden kasvuympäristön ja lähipiirin osoittaman koulutuksen ja työssäkäynnin arvostamisen määrän sekä yhteiskunnan tarjoaman tuen. Toisaalta aineistossa nähtiin myös, että ongelmat eivät katso yhteiskuntaluokkaa. Varallisuuden nähtiin kuitenkin vaikuttavan siihen, että sosiaalitoimen asiakkuutta pystytään välttämään.

”Köyhyys voi aiheuttaa itsessään haitan huoltajan tehtävälle huolehtia näistä huollettavista eli lapsista. Siis ihan pelkästään se köyhyys. Ei tarte olla mitään muuta ongelmaa, et useesti ne ongelmat kasaantuu. ... Ja useesti se ongelma on tai sen ongelman muodostuminen johtuu huonosta taloudellisesta tilanteesta. Ja sehän tietenkin siirtyy, se huono taloudellinen tilanne, sehän siirtyy ihan suoraan lapselle.” (H5)

Huono-osaisuuden kasautuminen pienelle väestöosalle voi aineistossa esitettyjen ajatusten mukaan vaikuttaa osaltaan sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Ongelmien ylisukupolvisessa siirtymisen ydinkysymykseksi mainittiinkin moniongelmaisuus. Mitä enemmän perheessä on potentiaalisia ongelmakohtia, sitä suurempi on riski ylisukupolviseen siirtymiseen. Monenlaisista ongelmista johtuen ihminen saattaa kokea jäävänsä syrjään ympäröivästä yhteiskunnasta. Aineistossa nähtiin myös merkkejä yhteiskunnan kahtiajakautumisesta, jolla on siirtymiseen väistämättä oma vaikutuksensa huono-osaisuuden kasautumisena. Huonosti voivassa väestöosassa ongelmat ehkä kasautuvat ja siirtyvät helpommin. Tällöin ongelmat voivat olla erittäin hankalia ja monimutkaisia. Myös suomalaisen päihdemyönteisen kulttuurin nähtiin osaltaan vaikuttavan sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Myös asiakkuudesta irtipääsemisen nähtiin voivan olla erittäin vaikeaa, vaikka yksilö sitä haluaisikin, muun muassa työllistymisestä johtuen, koska suomalainen yhteiskunta ei tue tarpeeksi poistumista asiakkuudesta.

”Tavallaan sit, et nykyään jos aika moni kokee sitten, että ei välttämättä oo mitään annettavaa tälle yhteiskunnalle sitten, ni se on mun mielestä tosi niinku vaarallista ja hälyttävää. Tämmöstä katkeroitumista sitten on havaittavissa.” (H8)

7 SOSIAALISTEN ONGELMIEN YLISUKUPOLVISELTA SIIRTYMISELTÄ SUOJAAVAT TEKIJÄT

Aineistosta oli löydettävissä erilaisia suojaavia tekijöitä sosiaalisten ongelmien ylisukupolviselta siirtymiseltä. Jaoin nämä suojaavat tekijät viiteen ryhmään päätekijöiden mukaan: 1. vanhemmuus ja asioiden työstäminen, 2. vuorovaikutus, lapsen persoona, luonne ja asema perheessä, 3. läheisverkosto, 4. tuet ja palvelut sekä 5. rakenteelliset tekijät.

7.1 Vanhemmuus ja asioiden työstäminen

Vanhemmuuteen ja vuorovaikutukseen liittyvät sosiaalisten ongelmien siirtymiseltä suojaavat tekijät voidaan jakaa aineiston perusteella 5 osaan: 1. hyvät vanhemmuuden mallit, vahva vanhemmuus, 2. tietoisuus oman taustan mahdollisesta vaikutuksesta, 3. välineet vanhemmuuden miettimiseen, uuden käytöksen opettelu ja keskustelu, 4. oma kokemus, ei halua lapsilleen samaa sekä 5. kyky tuen vastaanottamiseen.

Hyvistä vanhemmuuden malleista ja vahvasta vanhemmuudesta suojaavana tekijänä puhui puolet haastateltavista. Aineistossa nähtiin esimerkiksi, että tasapainoinen vanhemmuus ja kasvatusta ohjaavat lasta tasapainoiseen kasvuun, ja arjen elementit nähtiin tärkeinä turvallisuuden tunteen luojina. Yksi haastateltavista toi esille, että heikko yhteiskunnallinen asema ja vaikea taloudellinen tilanne eivät itsessään välttämättä aiheuta lapsiperheiden palvelujen tarvetta, johtuen riittävän vahvasta ja voimakkaasta vanhemmuudesta. Toisaalta vanhempien elämäkokemuksen nähtiin vaikuttavan osaltaan vanhemmuuteen. Tämän nähtiin liittyvän esimerkiksi vanhemman itsenäistymiskriisiin ja kypsymiseen sekä näkemykseen lapsen kasvattamisesta. *”Monella se saattaa olla sit 25-vuotiaana tai 30-vuotiaana ihan jotenkin asiat paljon paremmassa kunnossa, kun joku itsenäistymiskriisi on siitä mennyt.” (H2)*

Ylisukupolvisen siirtymisen perheiden vanhemmat Suomessa saattavat olla aika hyvin tietoisia oman taustansa, lapsuudenkokemusten ja saadun kasvatuksen mahdollisesta vaikutuksesta perheen nykyiseen tilanteeseen, lapsiin, kasvatuskäytäntöihin ja vanhempana toimimiseen. Esimerkiksi yksi haastateltavista näki suuren osan asiakkaista miettivän omien lapsuudenkokemusten vaikutusta nykyhetkeen ja tähänhetkisiin ongelmiin. Tällöin kyse voi olla siitä, että vanhempi on ymmärtänyt tilanteen ja haluaa katkaista siirtymän, ettei se jatku. Joillakin on luontaisesti kyky ymmärtää

sellaisia asioita ja tilanteita. Tilanteen tiedostaminen nähtiin myös porttina, jonka jälkeen vasta voi todella alkaa puhumaan ja työstämään asioita ja saada tarvittavaa apua, jotta tilanteesta pääsee irrottautumaan. Tietoisuuden nykyisten ongelmien mahdollisesta liittymisestä lapsuudenkokemuksiin nähtiin voivan motivoida asiakasta ajattelemaan, ettei hän ole syyllinen, ettei hän välttämättä ole huono vanhempi. Tällöin vanhempi voi motivoitua työskentelemään muutoksen eteen.

Vanhemmuutta nähtiin vahvistavan myös sen, jos vanhemmalla on välineitä vanhemmuuden miettimiseen, asioiden pohtimiseen, uuden käytöksen opetteluun ja keskusteluun. Esimerkiksi oikea-aikaiset mielen tapahtumat ja sopivat tukitoimet voivat viedä paljon aikaa, vuosia, mutta vaikuttavat yhdessä ylisukupolviseen siirtymiseen. Kyse on vanhemmasta itsestään liikkeelle lähtevästä prosessista, siitä, että vanhempi ymmärtää, haluaa tai tarvitsee muutosta. Vanhempi voi lastensa ja elämänvalintojensa pohtimisen kautta käydä läpi taustansa vaikutusta lapsiin, ja miettiä, mitä on antanut omille lapsilleen. Työstäminen nähtiin aineistossa avainkysymyksenä myös, kun vanha toimintamalli korvataan uudella. Uuden käyttäytymistävän opettelussa ylisukupolvisen siirtymisen välttämiseksi nähtiin vaikuttavan myös esimerkiksi keskustelut työntekijän kanssa. Kun työntekijä tuo esille mahdollisesti siirtymään liittyviä asioita, voi asiakkaan prosessi kyseisten asioiden pohtimiseen alkaa ja asiakas voi alkaa uudella tavalla käydä lävitse omien kokemusten vaikutusta omaan käyttäytymiseen ja nykyisiin ongelmiin. Aineistosta on myös esimerkki vanhemmista, joilla on molemmilla rankka tausta ja jotka kävivät keskenään paljon keskustelua taustojensa vaikutuksista vanhemmuuteen ja lasten kanssa olemiseen ja näin tukivat toisiaan.

”Me tehdään se, mihin me ollaan niinku opittu. Mitä me ollaan itse koettu. Ja tavallaan niin kauan kuin siellä on niin paljon huono-osaisuutta, joka niinku estää sen, että sulla ei oo niinku aikaa pysähtyä, voimia pysähtyä miettimään. Ni todennäköistä on, et sä siirrä sitä juuri sellaseena, ku se on ollut sinulla, ni sit sinne seuraavaan. Et sit heti, jos sinne syntyy niitä välineitä, joilla sä voit edes pikkusen niinku tutkii sitä, nii sä saatat jo saada työvälineitä, joilla sä voit vahvistaa sitä omaa vanhemmuuttas.” (H6)

Aineistossa yhtenä vanhemmuuden voimavarana nähtiin vanhemman tahto tehdä toisin kuin omat vanhemmat ovat tehneet, hakeutuminen pois lapsuudenkodin mallista. Vanhemmat saattavat olla hyvin tarkkoja sen suhteen, etteivät omat lapset joudu kokemaan samanlaisia asioita kuin mitä he ovat itse lapsena kokeneet, kuten esimerkiksi lapsuudenaikainen perheväkivalta, nuoruudenaikaiset päihteidenkäyttökokemukset tai laitoksessa sijoitettuna oleminen. Jotkut saattavat aikuistuttuaan oppia, mikä heillä on lapsena aiheuttanut ongelmia, ja haluta korjata nämä asiat omien lasten kanssa. Sen toteuttaminen voi onnistua pienellä tuella, esimerkiksi hakemalla lastensuojelulta apua

väkivaltaisen puolison vuoksi. Vanhempi on voinut esimerkiksi itse ymmärtää oman taustan vaikutuksen ja haluaa tarjota omille lapsilleen jotakin parempaa. Jotain on jo tapahtunut, kun vanhempi ajattelee, ettei halua saman siirtyvän lapselleen, ja se voi johtaa toimenpiteisiin.

Vanhempien kykyyn, valmiuteen ja tahtoon ottaa vastaan perheelle tarjottu tuki ja apu tai hakea sitä itse vaikuttaa ratkaisevasti vanhemman oman lastensuojelukokemuksen laatu, kuten vanhemman lapsuuden tilanne, avun tarve, tarjottu apu sekä palvelun ja kohtelun laatu. Jos vanhemmat ovat lapsuudessa kokeneet saavansa jollain tavalla apua lastensuojelulta, voi heidän olla helpompi ottaa vastaan vastaavaa apua omien lasten kohdalla. Tällöin vanhempi voi esimerkiksi myös itse ottaa lastensuojeluun yhteyttä, hakea apua. Lastensuojelutaustaiset vanhemmat tietävät yleensä myös kokemuksesta, että huostaanotto ei ole ensimmäinen keino, vaan lastensuojelulla on erilaisia keinoja auttaa. Vanhempi, jolla on lapsuudesta hyvä sijoituskokemus, voi olla, asioiden kärjistyessä siihen pisteeseen, valmiimpi oman lapsen sijoittamiseen. Sijoitus voi olla näille vanhemmille mahdollisuus auttaa omaa lastaan. Vanhemmat, jotka ovat olleet sijoitettuna, saattavat kokea, että sijoitus on hyvä asia elämässä, ja sen takia herkemmin pyytää jopa sijoitusta omien lasten kanssa jossain vaiheessa.

”Saattaa olla myös, että se vaikuttaa ehkä niinku semmoseen vanhempien omaan herkkyyteen siinä, et jos heillä on oma kokemus siitä, että mitä voi olla, jos asiat menee oikein totaalisesti pieleen. Niin saattaa sillä tavalla niinku varmistaa, halutaan vielä jotakin varmistusta ja halutaan jotakin palveluja varmistakseen sen, että nyt ei, nyt oman lapsen kohdalla käy toisin.” (H2)

7.2 Lapsen ominaisuudet ja vuorovaikutus

Lapsen ominaisuuksiin ja vuorovaikutukseen liittyvät sosiaalisten ongelmien siirtymiseltä suojaavat tekijät voidaan jakaa 3 osaan: 1. persoonakohtaiset voimavarat, luonteenpiirteet, sosiaalisuus ja suhtautuminen, 2. lahjakkuus, älykkyys ja pärjääminen koulussa sekä 3. vanhempien ja lasten väliset hyvät suhteet ja vuorovaikutus.

Aineistossa nähtiin, että lapsuuden kokemuksista selviytyminen voi toisaalta olla myös persoonakysymys ja että lapsen voimavarat selvitä hankalista olosuhteista ovat persoona- ja yksilökohtaisia. Jotkut pääsevät hyvin jaloilleen raskaista lapsuudenkokemuksista huolimatta, mutta etukäteen sen ennustaminen, kuka selviää, voi olla erittäin vaikeaa. Myös nuoren luonteessa olevien piirteiden, luonteenpiirteiden, nähtiin vaikuttavan ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Jotkut selviävät paremmin vaikeuksista ja ovat vahvempia vastustamaan ongelmien ylisukupolvista

siirtymistä. On selviytyjätyyppejä, jotka ovat pienestä pitäen hoitaneet myös toisia ja pärjäävät hyvin. Eräinä tällaisina suojaavina luonteenpiirteinä nähtiin esimerkiksi sosiaalisuus, ulospäin suuntautuneisuus ja myönteinen suhtautumistapa elämään. Kyky sosiaalisuuteen voi auttaa lasta löytämään kantavia kaveruus- ja ystävyys-suhteita koulussa ja myöhemminkin ja voi vaikuttaa siihen, miten saadaan kaverit ja opettajat suhtautumaan koululuokassa. Lapsen suhtautuminen ja asennoituminen elämään ja tapahtuneisiin asioihin, huomion kiinnittäminen voimavaroihin voi vaikuttaa. Joku voi samoista lähtökohdista nähdä asiat erilaisina eikä katkeroidu, vaan selviää niistä. Se, että nuori pystyy näkemään oman elämän ainutkertaisena, ettei hänen tarvitse tehdä vanhempien virheitä, on erittäin tärkeä asia.

Suojaava tekijä voi olla aineiston mukaan myös lapsen lahjakkuus ja älykkyys, joita lapsi pystyy hyödyntämään suunnatessaan pois perheen ongelmista. Lapsi voi esimerkiksi suunnata energiaansa opiskeluun ja ajatteluun, ja hänellä voi olla kykyä lähteä analysoimaan ja miettimään, minkälainen oma lapsuudenperhe on ollut, mitä se nyt merkitsee ja miten se vaikuttaa häneen. Myös hyvä koulumenestys sekä kyky pärjätä ja omaksua uutta voivat suojata lasta ja vahvistaa hyvään. Ne voivat toimia ulospääsynä kotitilanteesta. Tällöin lapsi voi pystyä kääntämään tilanteensa ja kokemuksensa edukseen niin, etteivät ne ole enää häntä tuhoavia. Yksi haastateltavista toikin esille, että psykoedukaation käyttö oikeassa kohdassa voi auttaa lasta lisäämään tietoisuuttaan vanhempiensa päihde- tai mielenterveysongelmista. Ne lapset, joilla on tietämys ja ymmärrys oman vanhemman sairaudesta, selviytyvät paremmin. Tällöin tietämys toimii eräänlaisena rakennustekijänä.

Aineistossa nähtiin, että vanhempien ja lasten välisillä hyvillä suhteilla sekä hyvällä ja eheällä vuorovaikutuksella voi olla merkitystä siirtymiseen, ja niiden nähtiin vaikuttavan ainakin lapsen kasvuun ja eheyteen ihmisenä. Jos vanhemmat ovat pystyneet omista ja perheen ongelmista huolimatta olemaan hyvässä vuorovaikutuksessa lasten kanssa ja vahvistamaan lapsessa pärjäämistä, erillisyyttä, itsenäisyyttä ja itseluottamusta, se voi vaikuttaa lasten pärjäämiseen myös pitkällä tähtäimellä, ja lapset saattavat päästä hyvin pitkälle. Ongelmista huolimatta onnistunut vuorovaikutus voi vaikuttaa lapsen kasvamiseen vahvaksi ja estää ylisukupolvista siirtymistä hänen lapsilleen. Tällöin usein myös lapsille tulee aikuisena kyky luoda omiin lapsiin hyvä kontakti ja suhde. Kun kokee hyvän vuorovaikutussuhteen, pystyy itsekin luomaan niitä. Toisaalta, vaikka itsellä ei olisi kokemusta hyvästä vanhempi-lapsi-suhteesta, niin puolisoilla voi olla kykyä siihen. Jos toinen vanhempi pystyy välittämään lapselle rakkautta ja sitä, että lapsi on arvokas, niin se on suojaava tekijä. Aineistossa nähtiin myös, että vanhempien eläytymiskyvyllä lapsen elämään ja

vanhemman selkeän lämpimällä kiintymyksellä lapsen voi olla iso merkitys lapselle jatkossakin, vaikka vanhemmuudessa muuten olisi vaikka mitä puutteita. Haastatteluissa puhuttiin myös, kuinka yksi painopistealue työntekijän puuttuessa ylisukupolviseen siirtymiseen on vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen tukeminen. Pienestä pitäen pyritään saamaan kuntoon vanhemman ja lapsen välinen kontakti.

”Mä aattelen, että jos vanhemmilla on todella siis semmonen, sanonks mä nyt sit, että eläytymiskyky, et kyky eläytyä siihen lapsen elämään. Vaikka omaan elämään tulee niitä minkälaisia tahansa, niin lapsi voi kuitenkin jossain asioissa pärjätä ja miettiä sitä. Niin se on varmaan iso asia. Sit tietysti ku semmonen, kiintymys on vähän hankala sana, koska mä aattelen, että useimmat vanhemmat varmaan on kiintyneitä lapsiinsa, mut tietysti niinku. Et jos sillain hirveen selvää semmosta lämmintä kiintymystä, niin kylhän sillä on, sillä on iso merkitys kyllä siten lapsille varmaan nyt ja aina jatkossakin, että vaikka vanhemmuudessa ois mitä puutteita.” (H2)

7.3 Läheisverkosto

Läheisverkosto suojaavana tekijänä voidaan jakaa kahteen erilaiseen näkökulmaan: 1. lapsen hyviin perheen ulkopuolisiin ihmiskontakteihin ja 2. vanhempien läheisverkostolta saamaan tukeen ja apuun.

7.3.1 Lapsen hyvät ihmiskontaktit

Lapsen hyviin perheen ulkopuolisiin ihmiskontakteihin liittyviä suojaavia tekijöitä löytyi aineistosta 3 erilaista: 1. hyvät, perheen ulkopuoliset aikuiskontaktit, 2. sijoitus ja 3. vertaiset.

Perheen hyvät ulkopuoliset ihmissuhteet, aikuiskontaktit, kuten kaverien vanhemmat, naapurintäti, kummitäti tai isovanhemmat, jotka kykenevät tukemaan lasta, voivat korvata vanhemmuuden puutteita ja toimia lapsille ongelmien ylisukupolviselta siirtymiseltä suojaavina tekijöinä. Tällaiset ihmissuhteet ovat parhaimmillaan valtava voimavara lapsen kasvuun. Jos omat vanhemmat eivät pysty olemaan lapsen tukena ja turvana, niin silloin tarvitsisi olla joku muu läheinen ja turvallinen ihminen, joka pystyy olemaan perheen ongelmista huolimatta mukana lapsen elämässä, jotta lapsella olisi edes joku tärkeä ja turvallinen aikuinen ihminen. Suurissakin vaikeuksissa olevilla perheillä on usein läheisverkostossaan normaalin toimintakyvyn omaavia ihmisiä, tukiverkostoa, jotka pystyvät tukemaan lasta. Tällaiset ihmiset voivat olla erittäin tärkeitä ylisukupolvisen siirtymisen perheissä, jotta saadaan siirtymisen kierre katki. Lapsi voi oppia myös

käyttäytymismalleja tällaisten perheen hyvien ulkopuolisten ihmissuhteiden, merkittävien toisten, kautta. Esimerkiksi isovanhempien ja suvun toiminta vaikuttaa siihen, minkälaisia malleja lapsi oppii ja miten lasta kasvatetaan.

”Mut voimavaroja voi olla myös se, että on ees joku aikuinen siinä, sellanen turvallinen aikuinen. Niinku sukulainen tai naapuri tai opettaja tai kuka tahansa. Sehän voi olla todella tärkeä tekijä tämmönen asia siinä, millä tavallaan saadaan katki tää kierre.” (H3)

Aineistossa tuotiin esille myös sitä, että siirtymistä on saatu estettyä hyvällä ja pitkällä sijoituksella. Onnistuneella huostaanotolla voidaan vaikuttaa siirtymiseen ja luoda hyviä, turvallisia aikuissuhteita. Aineistossa korostettiin, että sijoituksen tulee olla riittävän pitkäaikainen ja siihen tulee sisältyä riittävän turvallisia ihmisiä ja ihmissuhteita, jotta lapsella on jatkuvuutta. Lapsena saatu hyvä sijaisperhe voi antaa myös vertailukohtaa aikuisena sen suhteen miten kasvattaa omia lapsia. Sijaisvanhemmat voivat toimia lapselle merkittävänä toisina, joilta lapsi oppii erilaisia käyttäytymismalleja. Aineistossa puhuttiin myös lapsen sijoittamisesta voimissaan oleville lähisukulaisille, kuten isovanhemmille, tädille, kummitädille, joilla on riittävät resurssit, jotka ovat harkinneet asiaa tarkasti ja tietävät, mihin ryhtyvät. Tällaisen sijoituksen nähtiin voivan olla hyvä ratkaisu silloin, kun vanhemmilla ja isovanhemmilla on hyvät välit ja he elävät sovussa. Voi olla, että vasta isovanhempina osataan nauttia lapsista. Vuosien saatossa voi itsekkin muuttua paljon, ja lapsenlapsen kohdalla voidaan osata toimia eri tavalla ja eri asenteella.

Ylisukupolviselta siirtymältä suojaavana ja lapsen selviytymistä vahvistavana tekijänä nähtiin myös se, että lapsella on apuna vanhempia sisaruksia, ystäviä tai muuta luonnollista verkostoa, joka oikeasti huolehtii ja välittää. Joskus sisarukset pystyvät tukemaan toisiaan vahvasti ja terveellä tavalla. Myös vanhemmat sisarukset tai sisarpuolet, jotka ovat menestyneet elämässä, voivat käydä hyvästä esimerkistä nuorelle sen suhteen, että samoilla geneillä voi pärjätä. Jotkut lapset saattavat myös löytää sellaisia kavereita tai kaveriperheitä, että pääsevät suuntautumaan kotitilanteesta pois. Tämänkaltaisista ihmissuhteista on lapselle paljon tukea, ja suhde saattaa jatkua vielä aikuisuuteenkin. Lapsen nähtiin myös oppivan vertaisverkon kautta käyttäytymismalleihin liittyen normaalin tavan toimia. Myös pienen lapsen päivähoitossa käynti ja vanhemman lapsen harrastus nähtiin tärkeänä, jos vanhemmilla on puutteita vanhemmuudessa ja jaksaminen vähissä. Niiden nähtiin tarjoavan lapselle virikkeellistä ja sosiaalista toimintaa. Harrastuksen nähtiin voivan myös kantaa yli vaikeidenkin aikojen.

7.3.2 Vanhempien läheisverkostolta saama tuki ja apu

Vanhempien läheisverkostolta saamaa tukea ja apua suojaavina tekijöinä esiintyi aineistossa 3 erilaista: 1. arjessa auttaminen, voimavarat ja tuki, 2. toisten esimerkit ja ajatukset, vertaistuki sekä 3. vaikutus viralliseen tukeen.

Perheen läheisverkostot, kuten isovanhemmat, suku tai naapuriyhteisö, nähtiin aineistossa voimavarana, kantavina yhteisinä, joista voi löytyä voimavaroja ja apua, jotka huolehtivat ja jotka voivat viedä asioita parempaan, kun vain saavat tietää perheen ongelmista. Läheisverkoston käyttäminen tukena nähtiin hyvänä asiana usein myös erittäin vaikeissa tilanteissa olevien lasten ja nuorten auttamiseksi, kuten ylisukupolvisen siirtymisen perheissä. Läheisverkostolta saatavaa tukea ja voimavaroja yksilöitiin esimerkiksi arjessa auttamiseksi: avun saamiseksi arkiaskareissa ja lastenhoidossa. Läheisverkosto ja isovanhemmat nähtiin myös mahdollisina taustatukijoina, jolloin joissain perheissä pärjätään ilman lastensuojelua suvun ja läheisten ystävyysuhteiden vuoksi. Suvun vaikutus perheeseen riippuu siitä, minkälaiset välit perheellä ja suvun kesken on, kuinka hyvin vanhempi kokee voivansa pystyä puhumaan perheen asioista avoimesti suvulle ja millaista tukea perhe saa. Aineistossa nähtiin aina merkittävämpänä, jos suvusta löytyy ihmisiä, jotka pystyvät tukemaan perhettä.

”Suurin osa meidän asiakkaista esimerkiksi asuu kaupungin vuokra-asunnoissa tai joissain muissa vuokra-asunnoissa, niin siellä muodostuu myöskin esimerkiksi tämmösten yksinhuoltajaperheiden yhteisöjä selkeesti semmissä vaiheissa ainakin kun äidit on siel kotihoidontuella kotona, niin siellä muodostuu näitä niinku naapuriyhteisöjä sillä tavalla. Jotka sitten, ne on sitten kans vähän hyvässä ja pahassa. Et välillä ryypätään yhdessä ja välillä hoidetaan toinen toistensa lapsia ja ollaan sillain monenlaisena vertaistukena.” (H4)

Vanhemman oivallus siitä, ettei halua saman siirtyvän lapselleen, ei tule tyhjästä, vaan siihen vaikuttavat muut ihmiset vaikkapa esimerkillään ja ajatuksillaan. Toiset perheet voivat toimia erilaisina malleina lapsen kanssa toimimiselle. Esimerkiksi lapsen päiväkodin kautta voi tutustua muihin perheisiin tai työyhteisöstä voi tulla erilaisia kontakteja kuin mitä muuten suvussa tai lähiympäristössä on. Tällöin vanhempi voi päästä puhumaan tavallisista lastenkasvatukseen liittyvistä asioista, näkemään monia erilaisia koteja ja perheitä ja lastenkasvatustapoja sekä saada tukea niin, ettei vanhempi toista vain mekaanisesti vanhaa tapaa toimia. Myös sukulaiset voivat toimia vanhemmille eräänlaisina ”herättelijöinä” näkemään omat toimintatavat suhteessa omiin lapsuudenkokemuksiin. Aineistossa tuotiin esille myös, että vertaistukiryhmissä vanhemmat voivat

huomata, että muissakin perheissä kamppaillaan samanlaisten asioiden kanssa ja ettei kyseisten asioiden tarvitse olla ylitsempääsemmättömiä, vaan niistä voidaan selvitä ilman, että ongelmat kasvavat liian suuriksi. Vertaistuellisten ryhmien nähtiin voivan muodostua sekä ns. luonnollisten ryhmien sisällä, kuten samassa elämäntilanteessa olevien vanhempien kesken naapuriyhteisössä tai työyhteisössä, että järjestettyjen vertaisryhmien kautta, kuten leikkipuistotoiminnan vertaisryhmät ja yksinhuoltajien ryhmät.

Perheen läheisverkostolla nähtiin olevan vaikutusta viralliseen tukeen ja sitä kautta sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Aineistossa nähtiin esimerkiksi, että verkoston kautta tulevan tiedon avulla myös työntekijän ymmärrys perheen tilanteesta lisääntyy. Nähtiin, että taustojen tietämisen kautta työntekijä voi paremmin ymmärtää nykytilannetta. Läheisverkoston nähtiin myös voivan tukea vanhempia virallisen tahon järjestämän avun vastaanottamiseen. Esimerkiksi isovanhemmilla voi olla hyvä kokemus siitä, että heidän lapsiaan on autettu aikoinaan, ja nyt he sen vuoksi tukevat lastaan ottamaan apua vastaan omien lasten auttamiseksi. Läheisverkoston nähtiin myös voivan puuttua myönteisesti perheen tilanteeseen ja hankkia perheelle viralliselta taholta apua. Esimerkiksi sukulaiset ovat saaneet tietää, että perheessä on paljon ongelmia, hyvää tarkoittaen ovat tehneet lastensuojeluilmoituksen, ja pyytäneet perheeseen apua. Jos se menee hyvin, niin perhe ymmärtää, että sukulaiset haluavat vain auttaa, eivätkä tee ilmoituksia ilkeyttään.

”Esimerkiks tällanen, että jos on ongelmia niinku siinä suvussa jollakin perheellä, niin se suku haluaa tulla hyvässä siihen. ... Et se voi olla myös se vahvuus siinä, et suku tulee auttamaan ja halutaan sitten, että jos omat vanhemmat ei pysty huolehtimaan.” (H1)

7.4 Tuet ja palvelut

Tuet ja palvelut suojaavina tekijöinä voidaan jakaa 3 erilaiseen näkökulmaan: 1. asiakkaan ja työntekijän välinen luottamuksellinen suhde ja kokemus autetuksi tulemisesta, 2. varhainen tuki ja puuttuminen sekä 3. toimiva palvelujärjestelmä.

Aineistossa nähtiin, että pitkään kestävä tiivis työskentely, hyvä ja luottamuksellinen suhde työntekijän ja asiakkaan välillä sekä lastensuojelutyöhön syntyvä luottamus voidaan katsoa myös voimavaraksi, koska se voi viedä muutokseen. Luottamuksellinen suhde voi auttaa asiakasta kokemaan, että hän on arvostettu ongelmista huolimatta ja että työntekijä on hänen puolellaan.

Myös sillä katsottiin olevan merkitystä, että vanhempi kokee tulevansa autetuksi ja saavansa sen tuen, joka omassa arjessa ja elämässä auttaa, tukee ja vahvistaa lapsen ja oman elämän suhteen. Se auttaa vanhempia saamaan muutosta omaan elämäänsä, pääsemään lastensuojelun tuen tarpeesta ja katkaisemaan ylisukupolvista siirtymistä. Aineistosta nousivat esille myös vanhemman ja työntekijän väliset keskustelut, joissa vanhempi voi käydä läpi omaa taustaansa ja kokemuksiaan. Tällöin työntekijä nähdään tavallaan vanhemman omassa prosessissa apuvälineenä, jonka avulla vanhempi voi helpommin työstää kokemuksiaan. Toisaalta tuotiin esille myös sitä, että toiset vanhemmat saattavat tarvita prosessinsa tueksi syvempiäkin terapioiden. Tällöin työntekijän tehtävän nähtiin olevan avun hankinta myös vanhemmalle, jotta tämä kykenee käsittelemään omia asioitaan.

Aineistossa nähtiin tärkeänä ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen ehkäisemisen kannalta, että riittävän varhaisessa vaiheessa pystyttäisiin puuttumaan perheen tilanteeseen, huomattaisiin, että lapsi voi huonosti ja että perheet pääsisivät nopeammin avun piiriin. Esimerkiksi jos lapsi tulee asiakkaaksi alle kouluikäisenä, voidaan tilanteeseen silloin puuttua paljon aikaisemmin. Palvelujärjestelmän tulee olla sellainen, että pystytään poimimaan varhaisessa vaiheessa ne, jotka tarvitsevat tukea. Varhaisella tuella nähdään pystyttävän vaikuttamaan esimerkiksi vanhempien avuttomuuteen aikaisin, jolloin perhe voi päästä jaloilleen helpommin. Keinoiksi entistä varhaisempaan ongelmien ja mahdollisen siirtymisen tunnistamiseksi aineistossa mainittiin esimerkiksi päiväkotij- ja kouluryhmien suuruudet, koska nyt ei huomata hiljaisesti oirehtivia lapsia, ja vanhempien tukeminen hyvään vuorovaikutukseen lapsensa kanssa ja siihen, ettei elämä olisi niin hektistä ja että vanhemmilla olisi aikaa jälkikasvunsa kanssa. Varhaisen tuen ja kotipalvelun palveluilla nähtiin olevan pitkäaikaisia vaikutuksia ihmisten elämässä, hyvinvoinnissa ja siirtyvyyden jatkumisessa. Myös ennaltaehkäisevät tukimuodot, kuten kouluterveydenhuolto ja koulukuraattoripalvelut sekä vauvaperheisiin tehtävä ennaltaehkäisevä työ ja päihde-ensikotien työ, joiden karsiminen ei heti näy, mutta tulee myöhemmin näkymään, nähtiin olennaisina tekijöinä, joilla pystytään vaikuttamaan ylisukupolvisten ongelmien siirtymiseen.

”Tavallaan se tuki sitä siinä vaiheessa niinku siihen omaan vanhemmuuteen, sen vuorovaikutussuhteen, et siihen kun päästään niinku mahdollisimman varhaisessa vaiheessa puuttumaan. Et niinku mun mielestä neuvolat esimerkiks on hyvin avainasemassa. ... Että on tosiaan niin tämmöstä vauvaperheisiin tehtävää työtä, mihinkä ei tartteta välttämättä edes lastensuojelun asiakkuutta. Et se voidaan niinku hoitaa, hakeutua, voidaan ohjata neuvolan tai terveydenhuollon kautta tai päivähoiton kautta. Niin tota se on mun mielestä niinku aika olennainen tekijä tavallaan, millä keinoin pystytään sitten tavallaan vaikuttamaan ylisukupolvisten ongelmien siirtymiseen sitten.” (H8)

Toimiva palvelujärjestelmä nähtiin myös yhtenä suojaavana tekijänä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen: se, että osataan tunnistaa ongelmat ja ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen riski, oikealla tavalla kohdata ja tarjota oikeanlaista apua oikeassa kohdin. Aineistossa nähtiin, että tukimuotoja pitäisi olla oikeaan aikaan enemmän käytössä, resursseja pitäisi olla riittävästi, tulisi olla konkreettisia tukitoimia, jonojen tulisi olla nykyisiä pienempiä, jotta perheet voivat saada tarvitsemansa avun nopeammin ja ennaltaehkäisevään työhön ja korjaavaan lastensuojelutyöhön on panostettava. Myös eri auttajatahojen pelaaminen yhteen ja tavoitteiden miettiminen yhdessä perheen kanssa nähtiin erityisen tärkeänä. Nämä nähtiin myös keinoina pitkäaikaisen asiakkuuden katkaisuun ja muutostyön käynnistämiseen. Tärkeäksi nähtiin myös ajallisesti riittävä ja tarpeeksi pitkäaikainen apu. Sillä nähtiin olevan pidemmällä aikavälillä elämässä paljon suurempi merkitys, kun olosuhteet ja tilanteet muuttuvat ja lapsi voi kasvaa kotona riittävän vanhemmuuden turvin, kuin esimerkiksi kolmen kuukauden hoidolla. Joillakin perheillä voi olla sellainen tilanne, että ainoa pinnalla pitävä asia on lastensuojelu. Myös lainsäädännön tasolla palvelujärjestelmän toimivuuden säätely tuotiin aineistossa esiin esimerkiksi siinä, että lastensuojelu työskentelee perheen kanssa mahdollisimman pitkään avoimuudessa, mahdollisimman nopeasti yhdistetään perheet uudestaan ja mahdollisimman paljon otetaan mukaan myös muita toimijoita, jotka eivät ole viranomaisia.

7.5 Rakenteelliset tekijät

Yhteiskunnan rakenteelliset tekijät suojaavina tekijöinä voidaan jakaa 2 erilaiseen näkökulmaan:

1. aineellinen hyvinvointi ja sosiaalinen status sekä 2. hajautettu asuminen.

Aineistossa nähtiin myös aineellisella hyvinvoinnilla, sosiaalisella statuksella, työllisyydellä ja asuttamispolitiikalla olevan osaltaan merkitystä ongelmien ylisukupolvisessa siirtymisessä. Aineistossa nähtiin, että sosioekonomisesti korkeassa asemassa olevilla perheillä on paremmat mahdollisuudet hakeutua itse yksityisten palvelujen ääreen johtuen taloudellisesta vakaudesta eikä perheiden, joilla on varallisuutta, tarvitse turvautua sosiaalitoimeen. Nähtiin myös, ettei aineellisesti hyvinvoivissa perheissä välttämättä ole samanlaista riskiä jäädä alimpaan sosiaaliluokkaan ja että korkeasti koulutettujen vanhempien lapset koulutautuvat todennäköisesti itsekin korkeasti.

”... Niin tota kyllähän sekin on semmosta periytyvää, et jos aattelee niinkun tämmösii, missä on korkeemmin koulutetut, tai korkeesti koulutetut vanhemmat, niin aika todennäköstä on, että sitten ne lapsetkin koulutautuu.” (H1)

Aineistossa puhuttiin myös asumispolitiikan, työllistämispolitiikan ja päihdehuollon rakenteista ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavina tekijöinä. Esimerkiksi aineistossa mainittiin hajautetun sosiaalisen asutuksen malli, jossa kaupungin vuokra-asuntoja on sijoitettu tasaisesti ympäri kaupunkia, jolloin pystytään vaikuttamaan perheiden ympäristöön. Tämän nähtiin tuottavan parempaa sosiaalista kontrollia ja antavan lapsille ja perheille paremman mahdollisuuden tutustua erilaisiin ihmisiin ja perheisiin ja tätä kautta vaikuttavan ylisukupolvisen siirtymisen katkaisuun. Yhteiskunnan tehtävänä nähtiinkin epäsuhtaisten lapsuuden lähtökohtien tasoittaminen ja mahdollisuuksien tarjoaminen.

”Kyllä mä oon sitä paljon miettinyt esimerkiks asumispolitiikan näkökulmasta, että onko se, että ihmiset, jotka on samassa tilanteessa, ni asuu samoissa, että on alueita ... Mä tiedän, että jos kaupungilla ois esimerkiks hankintayhtiön kautta on pieniä yksioita, en tiedä onko perheasuntoja, ni oliskin niinku erilaiselta alueelta. Vaikuttasko se lapseen? ... Toisaalta mä ajattelen, että sosiaalinen kontrolli on ehdottomasti parempaa, jos olis tämmöstä hajautettua. Ja se mahdollisuus, että esimerkiks ne lapset vois tutustuu muunkinlaisiin ihmisiin, kuin että rapussa tulee juomaporukka esimerkiks. Et kyl mun mielestä tämmösillä isoilla niinku asumispolitiikkaan, monilla tekijöillä voidaan niit rakennetekijöitä rakentaa ja vaikuttaa.” (H6)

”Must niillä, ne on just niitä rakennetekijöitä, jotka niinku tarvitaan, jotta niinku muutoksii saadaan. Et kyllä mä ajattelen, että ne on aika merkittäviä kysymyksiä, niinku yhteiskunnalliset isot linjaukset. Ne on merkittäviä. Et vaikka me kuinka siihen perheen sisäseen vuorovaikutukseen vaikutetaan, mutta että jos on sit tämmösiä isoja asioita, jotka niinku on tuottamassa tavallaan ja vahvistamassa, niin kyllä ne on musta merkittäviä. Asuttaminen tulee yhtenä kysymyksenä. Ja sit kaikki tommoset työllisyyspoliittiset systeemit, niin kyllä. Päihdehuollon niinku rakenteet. Niillä on ehdottomasti merkitys.” (H6)

8 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen ja siihen vaikuttavat tekijät

Tutkimuksessani selvitin sitä, millaisena sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttää lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni oli, millaiseksi sosiaalityöntekijät määrittelevät ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen. Tutkimuksessani sosiaalityöntekijät määrittivät sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen usein lastensuojelun tai sosiaalitoimen asiakkuuden kautta, sekä selittävien tekijöiden ja siirtyvien ongelmien kautta. Aineistossa katsottiin kuitenkin, että sosiaaliset ongelmat voivat siirtyä ylisukupolvisesti myös sellaisilla perheillä, joilla ei ole lastensuojelun tai sosiaalitoimen asiakkuutta. Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttää tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta myös vaikeiden ongelmien kumuloitumisena. Sosiaalityöntekijät näkivät virallisen tuen tarpeen pituuden pitkittyneen ylisukupolvisen siirtymisen perheissä, ja olevan muita lastensuojeluperheitä pidempi. Kuitenkin aineistossa esitettiin myös kertomuksia päinvastaisista tilanteista. Toisaalta sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttää tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta sekä vaikeasti määriteltävältä että vaikeasti mitattavissa olevalta. Esimerkiksi siirtymisen määrän arvioiminen oli haastateltavista hankalaa. Ylisukupolvisessa siirtymisessä nähtiin olevan asuinalueellisia eroja liittyen pääasiassa perheiden sosiaaliseen statukseen ja ekonomiseen tilanteeseen.

Tutkimuksessani sosiaalityöntekijät näkevät, että pääasiassa vaikeilla ongelmilla on enemmän taipumusta siirtyä, kuin ”kevyemmillä”. Myös ”ongelmavyyhtien” nähtiin siirtyvän herkemmin. Eli mitä enemmän perheessä on erilaisia ongelmia, sitä todennäköisempänä nähtiin, että jokin näistä ongelmista siirtyy ylisukupolvisesti. Sosiaalityöntekijät näkivät, että ongelmat siirtyvät usein samanlaisina tai lähes samanlaisina, mutta joissakin tapauksissa ongelmat voivat siirtyä myös erilaisina. Eli toisen sukupolven ongelmat voivat olla myös erilaisia kuin ensimmäisen sukupolven, vaikka kyse on silti sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä. Tavallisimmiksi siirtyviksi ongelmiksi mainittiin väkivalta, hyväksikäyttö, mielenterveys- ja päihdeongelmat sekä köyhyys ja työttömyys.

Tutkimustulosteni perusteella voidaan katsoa, että sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttäytyy monimuotoisena ilmiönä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluista piirtyy kuva sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä moniaineksisena prosessina, joka rakentuu ja vaikuttaa useilla eri tasoilla samanaikaisesti. Tutkimuksessani sosiaalityöntekijät näkivät lastensuojelun asiakaskunnan nykyään hyvin heterogeenisenä ja, että myös siirtymäperheet voivat olla monenlaisia. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden haastatteluista oli nähtävissä, ettei sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä voi puhua yksiselitteisesti ja ettei tämä johdu pelkästään asiakaskunnan monimuotoisuudesta. Sekä aineistossa että kirjallisuudessa nimettiin samoja ylisukupolvisesti siirtyviä sosiaalisia ongelmia, kuten perheväkivalta, päihteet ja mielenterveyden ongelmat (ks. Suokas-Cunliffe 2005; Lammi-Taskula ja Salmi 2008; Savonlahti, Pajulo & Piha 2003; Sarkkinen 2003; Nousiainen 2004; Mäkelä 2003; myös luku 3.1).

Toisena tutkimuskysymyksenäni oli se, millaisia ylisukupolviseen siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä sosiaalityöntekijät esittävät. Jaoin tutkimuksessani vaikuttavat tekijät aineistossa esitettyjen näkemysten mukaisesti ylisukupolvista siirtymistä selittäviin tekijöihin ja siirtymiseltä suojaaviin tekijöihin. Selittäviissä tekijöissä tarkastelen millaisia selityksiä ja syitä sosiaalityöntekijät näkevät ylisukupolviselle siirtymiselle olevan, miten he selittävät tämän ilmiön olemassaoloa ja syntymekanismia. Ylisukupolviselta siirtymiseltä suojaavien tekijöiden kohdalla tarkastelen niitä asioita ja tekijöitä, jotka vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden näkökulmissa toiseen suuntaan eli vähentävät ylisukupolvista siirtymistä.

Sosiaalityöntekijöiden tutkimuksessani esittämät selittävät tekijät ovat keskenään erilaisia ja monimuotoisia. Selittäviä tekijöitä esitettiin hyvin erilaisista näkökulmista. Sosiaalityöntekijät esittivät tutkimuksessani erilaisia selittäviä tekijöitä liittyen vanhemmuuteen, vanhemman toimintaan, lapsen yksilölliseen kehitykseen, vanhemman ja lapsen väliseen vuorovaikutussuhteeseen, muihin ihmissuhteisiin, viranomaisten turvaverkon puutteisiin ja yhteiskunnan rakenteellisiin tekijöihin.

Samoin myös ylisukupolviselta siirtymiseltä suojaavat tekijät näyttäytyivät monimuotoisina. Tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät kuvasivat eri tasoilla (yksilö, yhteisö, yhteiskunta) olevia suojaavia tekijöitä. Sosiaalityöntekijät näkivät erilaisia suojaavia tekijöitä liittyen vanhemmuuteen ja vanhempien kykyyn työstää asioita, vuorovaikutukseen, lapsen persoonaan ja luonteeseen, lapsen asemaan perheessä, läheisverkostoihin, tukiin ja palveluihin sekä yhteiskunnan rakenteellisiin tekijöihin.

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluista ja kirjallisuudesta löytyi monia samanlaisia vaikuttavia tekijöitä sosiaalisten ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen liittyen. Selittävät ja suojaavat tekijät näyttävät vaikuttavan eri suuntiin ongelmien ylisukupolviseen siirtymiseen. Kuitenkin niillä näyttää olevan kosketuspinta-alaa toisiinsa, ja ne sisältävät osittain samoja asioita. Katsonkin niiden olevan useimmiten ikään kuin ”kolikon kaksi puolta”, eli kyseisten asioiden olemassaolo ja laatu voivat vaikuttaa sekä siirtymistä selittävinä tekijöinä että siirtymiseltä suojaavina tekijöinä. Tämä näkyy mielestäni hyvin analyysiosiossani (ks. luku 6 ja luku 7), jota tarkastelemalla voi huomata, kuinka lähes kaikkiin selittäviin tekijöihin on löydettävissä vastaavasti suojaava tekijä. Tällaisesta on mallina esimerkiksi vuorovaikutuksen ongelmat ja vuorovaikutuksen vahvuus. Se kuitenkin vaihtelee, kuinka vahvasti jotain asiaa pidettiin selittävänä tekijänä tai vastaavasti taas suojaavana tekijänä. Esimerkiksi vuorovaikutukseen liittyvät asiat tulivat paljon vahvemmin esille suojaavien tekijöiden kohdalla kuin selittävässä tekijöissä.

8.2 Ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen prosessina

Tutkimukseni analyysin tuloksien ja aikaisempien tutkimusten lähempi tarkastelu luo osaltaan kuvaa ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä prosessina. Sekä omassa tutkimuksessani että muissa aikaisemmissa tutkimuksissa ongelmien ylisukupolviselta siirtymiseltä suojaaviin tekijöihin liittyen nähtiin tärkeänä vanhemman oman prosessin käynnistyminen ja eteenpäin meneminen (ks. Siltala 2003a; Niemelä 2003; myös luku 3.3.1 ja luku 7.1). Teoriaosuudessa käsiteltiin sitä, kuinka vanhemman ja pienen lapsen välisessä vuorovaikutusprosessissa vanhempi ja lapsi vaikuttavat toisiinsa. Tällaisessa vuorovaikutuksessa tuodaan esille, miten toinen nähdään, hyväksytäänkö hänet. Pahimmillaan vanhempi voi alitajuisesti, tiedostamattaan, torjua oman lapsensa, koska tämä tuo pintaan vanhemman lapsuudesta käsittelemättömiä kokemuksia ja tunteita. Lapsi myös haastaa vaatimuksillaan. (Ks. Törrönen 2003; Savonlahti, Pajulo & Piha 2003; Sarkkinen 2003; Niemelä 2003; myös luku 7.1 ja luku 7.2.) Toisaalta aineistossa tuotiin esille myös tukiverkoston vaikutusta vanhemman prosessille (ks. luku 3.3.3 ja luku 7.3.2). Näenkin, että toisten ihmisten tuottamat

esimerkit ja ajatukset ovat kuin polttoainetta ihmisen oman kasvun prosessille. Katson kuitenkin, että toisten ihmisten vaikutus yksilöön ei ole yksisuuntainen prosessi. Vuorovaikutuksessa ympäristön tuottamat ajatukset yksilössä heijastuvat hieman muuttuneina takaisin ympäristöön, ja sitten ne prosessoituvat ympäristössä hieman eri muotoon ja heijastuvat takaisin yksilölle.

Tulkitsenkin aikaisempien tutkimusten ja oman analyysini perusteella, että vanhempi ei näyttäisi olevan vain antavana, määrittelevänä, tekijänä vanhemman ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa, vaan myös jo pieni lapsi on vuorovaikutuksessa vahva toimija (ks. Siltala 2003a; myös luku 3.3.2 ja luku 7.2). Vaikka alussa lähivanhemman vaikutus lapsen kehitykseen ja olemiseen on suuri, näyttävät lapsen olemukseen ja olemiseen vaikuttavan myös lapsen persoonalliset tekijät, temperamentti ja sitä kautta kehittynyt, kehittyvä luonne (ks. Mäkelä 2003; myös luku 6.2.1 ja luku 7.2). Lisäksi vanhempi ei ole lapsen ainoa ympäristö, vaan lapsi on samalla tavalla vuorovaikutuksessa oman ympäristönsä kanssa kuin vanhempikin. Lapsen kasvaessa myös ympäristön vaikutus suurenee suhteessa vanhemman vaikutukseen. Lapsi voi pakottaa vanhemman kohtaamaan omat kipupisteensä, menemään oman tunnepuolen mukavuusalueensa ulkopuolelle ja kohtaamaan asioita, joita tämä ei ole vielä kohdannut. Jos vanhemmalla on kykyä kohdata nämä asiat, jos hänellä on tarvittavat voimavarat tai ympäristö tuottaa niitä riittävästi hänelle, niin parhaimmillaan lapsi voi olemisellaan viedä vanhempaa itsensä tuntemisen ja kasvun prosessissa eteenpäin. Lapsen saaminen voi pakottaa vanhemman kohtaamaan asiat, joita hän ei ole halunnut tai kyennyt käsittelemään. Tällainen onnistunut prosessi, vanhemman omien kokemusten ja ongelmien onnistunut käsitteleminen, voi katkaista ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen.

Tutkimukseni tulosten ja aikaisempien tutkimuksien tarkastelu suhteessa toisiinsa antaa sellaisen kuvan, että kokemuksellisuus eli se, miten yksilö kokee asiat ja maailman, kuka tai millainen yksilö kokee olevansa, on yksi ydinkysymys sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisessa siirtymisessä. Ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen voi tällöin olla osaltaan kokemusten tai kokemusmaailman siirtymistä, vaikka se voi olla osaltaan myös sosiaalisen aseman siirtymistä. Vanhempien ongelmat aiheuttavat tilanteita, jotka vaikuttavat lasten ongelmien syntyyn. Vanhemman tulkinnat maailmasta ja tapahtumista ohjaavat lapsen tulkintoja ja kokemusmaailmaa ja vaikuttavat vahvasti siihen, miten lapsi näkee ja kokee asiat. Lapsi ikään kuin elää vanhemman kokemusmaailman kyllästyttämässä ja suuntaamassa kokemusmaailmassa. Tarvitaankin toisenlaista näkökulmaa, esimerkiksi toisen ihmisen näkemyksiä tai toisenlaisia kokemuksia, aiemmista erilaisia, jotta ajatus- ja kokemuspiiri voi laajeta ja jotta aikaisemmin tapahtuneet asiat voidaan kokea ja nähdä eri tavalla. Onko kyse kuitenkin loppujenlopuksi siitä, ettei niin merkittävää kuitenkaan ole se, millaisia kokemuksia

yksilöllä on, vaan se miten hän ne kokee, miten hän jäsentää kokemuksensa itsensä osasiksi? Näkeekö hän vaikeat kokemukset omaa minuutta, identiteettiä, ja tulevaisuutta määrittävinä tekijöinä, vai näkeekö hän, että tällaisten kokemusten yli voi päästä? Eli onko yksi avainkysymys asennoituminen maailmaan ja kokemuksiin? Ja antavatko erilaiset ihmiskontaktit, suojaavat ihmissuhteet, erilaista näkökulmaa omiin kokemuksiin?

8.3 Ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen puuttuminen

Tutkimuksessani tarkastelin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä. Lastensuojelussa sosiaalityöntekijä toimii useasti perheen tilanteen viimesijaisena määrittelijänä suhteessa yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin ja tukeen. Tällainen määrittely sisältää erilaisia arvioita suhteutettuina toisiinsa, kuten asiakkaan kertoma, mahdolliset aikaisemmat kokemukset kyseisen asiakkaan kanssa, muiden työntekijöiden ja asiantuntijoiden arviot, "hiljainen tieto", työntekijän työssä ja muualla kerätty kokemus sekä teoreettinen tausta. (Ks. luku 2.) Aineistosta kävi ilmi, kuinka eri sosiaalityöntekijät saattoivat painottaa erilaisia asioita selittäessään sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä: yksi painotti perheen vaikutusta, toinen vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta ja kolmas yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia tekijöitä. Ovatko tällöin valitut tukimuodot tämän näkemyksen suuntaisia, eli yksi tarjoaisi perhedynamiikkaan vaikuttavia palveluja, toinen vuorovaikutukseen vaikuttavia ja kolmas suvun ja lähiyhteisön aktivoivia palveluja? Katsonkin, että perheiden tilanteet ja ongelmat ovat aina yksilöllisiä, eikä näin ollen voida tarjota yhtä yksiselitteistä mallia sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen estämiseksi.

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa tuotiin esille ennaltaehkäisevää työtettä ja ajattelutapaa ylisukupolvisen siirtymisen katkaisussa. Näenkin tärkeänä, että ne vahvistuisivat entisestään korjaavan työtteen rinnalla sosiaalityössä ja lastensuojelussa, jotta sosiaalisten ongelmien siirtymisen kierre voitaisiin katkaista. Mahdollisimman varhainen syrjäytymisen ehkäiseminen jo peruskoulussa auttaakin nuoria pysymään mukana yhteiskunnassa ja jatkamaan opintoja tai siirtymään työelämään (ks. Lehtonen & Lehtonen 2008, 54). Valittu toimintamuoto, suhtautuminen tilanteeseen ja tarjottava tuki voivat olla erilaisia riippuen siitä, kuka on ongelman ja perheen tilanteen määrittelijänä: sosiaalityöntekijä, asiakas, muut viranomaiset, perhe tai suku. Väärälä (2003, 79) näkeekin sosiaalipolitiikan olennaisena osana ehkäisevän näkökulman (mt., 79).

Sosiaalisissa riskeissä auttaminen ja riskien ennaltaehkäisy ovat olleet hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan olennaisena osana. Sosiaalinen integroiminen, tasa-arvon lisääminen ja sosiaalisen vastuun laajentaminen ovat tukeneet ennaltaehkäisevien instituutioiden ja käytäntöjen muodostumista. (Mt., 82.)

Tällainen ennaltaehkäisevä työote voi vaatia asiakkaan kannalta vielä nykyistä palvelujärjestelmää helpommin lähestyttävää ammatillista tukea. Jos vanhempien omat tukiverkostot eivät ole riittävät, voi tällainen ”matalan kynnyksen” tuki muodostua hyvinkin tärkeäksi ylisukupolvisen siirtymisen perheiden saamisessa tuen piiriin. (Ks. Lammi-Taskula & Salmi 2008, 57.) Näenkin, että tällaiset helposti lähestyttävät tukimuodot voivat muodostua tärkeiksi ennaltaehkäiseviksi tukimuodoiksi, koska sekä aineistossa että aikaisemmissa tutkimuksissa mainittu ylisukupolvisen siirtymisen perheiden vanhempien epäluuloisuus viranomaisia kohtaan, saattaa aluksi estää muiden tukimuotojen vastaanottamisen. Voisivatko tällaisia ennaltaehkäisevän työotteen palveluja olla esimerkiksi Pietilä-Hellan (2006, 72-73) mainitsevat kotipalvelu ja perhetyöntekijöiden palvelut normaaliutta korostavilla areenoilla (kuten esimerkiksi perhekeskukset, neuvolat ja avoimet päiväkodit), joilla voitaisiin taata entistä parempi avuntarpeen arviointi ja siihen vastaaminen. Samalla palveluja voisi saada ilman, että asiakasperhe tulee leimatuksi erityiseksi tai ongelmalliseksi. Myös äitiys- ja lastenneuvolan sekä esi- ja peruskoulun kautta tarjottavat perhepalvelut näyttävät helpommin lähestyttäviltä tuen hakemisen paikoilta, koska suurimmalla osalla suomalaisista lapsiperheistä on olemassa valmis kontakti johonkin kyseisistä tahoista (ks. Lammi-Taskula & Salmi 2008, 53, 57). Helminen (2006, 29) näkee perheiden ja lasten hyvinvoinnin ja terveyden tukemisessa tärkeänä peruspalveluiden ja nimenomaan peruspalvelukokonaisuuden toimivuuden.

Jäinkin pohtimaan, että vaikka haastateltavien vastauksissa sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen esittäytyikin monitahoisena prosessina ja haastatteluissa tuotiin esiin myös ennaltaehkäisevien toimintatapojen tärkeyttä, kuinka hyvin suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä ja suomalainen yhteiskunta vastaavat näihin esitettyihin tarpeisiin. Kuinka perheiden palveluissa otetaan huomioon siirtymisen monitahoinen luonne yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla? Onko lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöillä tarpeeksi laaja ja monipuolinen ”työkalupakki”, tarjonta erilaisia palveluja, joita he voivat perheiden palvelutarpeen mukaan perheille tarjota? Lastensuojelun työskentely lähinnä ydinperheen kanssa voi jättää huomiotta suvun ja yhteisöjen positiivisen tai negatiivisen vaikutuksen perheeseen, vaikka kyseinen vaikutus tiedostettaisiinkin. Katsonkin tutkimukseni tulosten pohjalta, että ylisukupolvinen siirtyminen on

ilmiö, johon tulisi myös puuttua ottaen kaikki kyseiset tekijät huomioon. Lapsiperheiden palveluja ja palvelumalleja tulisikin Pietilä-Hellan (2006, 72) näkemyksen mukaan monipuolistaa palvelemaan perheiden erilaisia avun ja tuen tarpeita. Lammi-Taskula ja Salmi (2008, 57) näkevätkin perheiden tarpeita vastaavan palvelujärjestelmän kehittämisen edellytyksenä sisällölliset muutokset ja monipuolisen koulutuksen, joiden resurssit ja suuntaaminen riippuvat poliittisesta päätöksenteosta. He peräänkuuluttavatkin päätöksentekijöiden vastuuta palvelujärjestelmän kehittämisessä. Myös Pietilä-Hella (2006, 67) näkee perusteltuna perheiden palvelujen uudistamisen. Hän kuitenkin pohtii palvelurakenteen uudistamisen riittävyttä. Myös sosiaali- ja terveystoimen ongelmakeskeinen asenne ja lähestymistapa asiakkaisiin voisi hänen mukaansa vaatia muutosta.

8.4 Tutkimuksen arviointi ja jatkotutkimusaiheita

Tutkimuksen edetessä heräsin huomaamaan, että vaikka alun perin hahmotinkin sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen laaja-alaisena ilmiönä, on siinä enemmän ja monipuolisemmin erityyppisiä tasoja ja ulottuvuuksia, joita en alussa kyennyt suoraan hahmottamaan ja nimeämään. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut avasivat monia ovia, monia erilaisia näkökulmia ja tarkastelumahdollisuuksia, joita minulla ei ollut suhteessa ilmiöön ennen haastatteluja. Ennen tutkimuksen aloittamista minulla oli jonkinlainen hämärä kuva siitä, mitä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen on ja mitkä tekijät voivat vaikuttaa siihen. Teoriaosuutta tehdessäni oivalsin ilmiön laajuuden ja pirstaleisuuden ja halusin saada edes jonkinlaisen otteen, kokonaiskuvan, siitä. Jouduin tutkimusta tehdessäni pohtimaan paljon myös sitä, mitä aineisto antaa tutkimukselle, mihin kysymyksiin aineisto vastaa ja millä tavalla näen aineistosta saatavan tiedon: faktoina vai konstruktioina.

Vaikka tämän tutkimuksen puitteissa ei ollutkaan mahdollista kuvata ylisukupolvista siirtymistä niin moniulotteisesti kuin itse ilmiö edellyttäisi, tutkimukseni kuitenkin kaiken kaikkiaan täytti sille asettamani kriteerit ja odotukset auttaessaan hahmottamaan paremmin ilmiön olemassaoloa ja hahmottamaan sen merkitystä sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Keräämäni aineiston pohjalta voidaan osoittaa vain yleisiä linjoja sen suhteen, mitä ylisukupolvinen siirtyminen on lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Toisaalta sosiaalityöntekijöiden näkemykset ja kokemukset osaltaan raottavat sitä verhoa, mitä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen on. Tämä tutkimus vastaa osaltaan tähän tiedon tarpeeseen ja avaa näkökulmia jatkotutkimuksille. Pitää kuitenkin muistaa, että tutkimuksestani puuttuu asiakkaiden omat näkökulmat ja kertomukset. Näin

emme voi olettaa, että pystymme tämän tutkimuksen puitteissa saamaan ilmiöstä lähimainkaan täydellistä kuvaa, mutta katson, että se voi antaa suuntaviivoja ja näkökulmia, tarkastelukehysten, jonka puitteissa voimme ilmiötä lähestyä.

Katson, että se miten sosiaalityöntekijät näkevät sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen, vaikuttaa siihen, miten he siihen reagoivat, miten he ylisukupolvisen siirtymisen perheen kanssa työskentelevät ja tapaan, jolla ylisukupolvisen siirtymiseen puututaan tai ei puututa. Lähdenkin tutkimuksessani siitä taustaoletuksesta, että työntekijän näkemykset ja ennakkooletukset vaikuttavat valittaviin työskentelymuotoihin ja työskentelyotteeseen. Kuitenkin konstruktoiden ja näkemysten yms. vaikuttaminen sosiaalityöntekijän toimintaan jää omassa tutkimuksessani vain taustaoletukseksi, jolla perustelen tutkimukseni tärkeyttä, sen tekemistä. Tämän vuoksi en nähnyt aiheelliseksi tuoda tutkimuksessani korostetusti esille konstruktivistista näkökulmaa esimerkiksi tutkimalla diskursseja, koska se ei mielestäni sovellu yhteen tutkimuskysymyksiäni kanssa. Sosiaalinen konstruktivismi onkin tutkimuksessani kevyenä viitekehystenä.

Tutkimuksessani en päässyt perehtymään erikseen työntekijöiden näkemyksiin siitä, millaisin keinoin siirtymistä voitaisiin heidän näkökulmastaan ehkäistä ja miten ylisukupolvinen siirtyminen pitäisi ottaa työskentelyssä huomioon, vai pitäisikö sitä ottaa huomioon. Haastatteluissa kuitenkin käytiin lävitse myös tätä puolta ylisukupolvisen siirtymiseen liittyen. Näenkin tämän jatkossa tärkeänä jatkotutkimuskohteena. Sosiaalityöntekijöiden toimintaa tutkimalla voitaisiin löytää paremmin keinoja, joilla katkaista sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen. Jatkossa on tutkittava myös ylisukupolvisten perheiden jäsenten kokemuksia ja näkemyksiä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä, jotta voitaisiin saada parempi ja eri näkökulmasta tuleva kuva kyseisestä ilmiöstä. Eri ryhmien (esimerkiksi asiakkaat, toiset asiantuntijat) näkemyksiä tutkimalla voitaisiin löytää lisää erilaisia näkökulmia sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisen siirtymiseen ja sitä kautta yhä tehokkaampia ja parempia tapoja siirtymisen katkaisuun ja ennaltaehkäisyyn. Tämä tutkimus tarkastelee sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Eri näkökulmasta, eri haastateltavien ryhmältä, kerätty aineisto voi tuoda ja luoda aivan erilaisen kuvan sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä.

LÄHTEET

Airio, Ipo & Niemelä, Mikko 2002. Periytyykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sosiologia* 3/2002, 215-226.

Eronen, Tuija 1997. Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma.

Eskola, Jari 2007. 6-8? (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Leena Viinamäki & Erkki Saari (toim.) Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Tammi, 32-46.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2001. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 24-42.

Eskola, Marjatta 2003. Aina voi tehdä toisin. Asiakkaan avun tarpeen ja menettelytavan välisestä suhteesta muodostuu sosiaalityön laadun mitta. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 108-127.

Grönlund, Henrietta & Juntunen, Elina 2006. Diakonia hyvinvointijärjestelmän aukkojen tunnistajana ja paikkaajana. Teoksessa Elina Juntunen, Henrietta Grönlund & Heikki Hiilamo. Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diagoniatyön kohdentumisesta. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006: 7. Helsinki, 177-185.

Helminen, Jari 2006. Onnen kehto vai kurjuuden alho? Suomalaisten lapsiperheiden arjen kurjistumisesta. Teoksessa Jari Helminen (toim.) Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa. Jyväskylä: PS-kustannus, 15-36.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsingin yliopiston julkaisuja. Helsinki: Yliopistopaino.

Holmila, Marja & Raitasalo Kirsimarja 2008. Lapsuudenkodin alkoholin liikkakäytön vaikutukset. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 294-307.

Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo 2006. Suomalainen yhteiskunta. 2. uudistettu painos. WSOY: Helsinki

Jyrhämä, Riitta 2004. Sisällön erittelyn mahdollisuuksia. Taulukkolaskentaohjelma analysoinnin apuna. Teoksessa Pertti Kansanen & Kari Uusikylä (toim.) Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät. Jyväskylä: PS-kustannus, 223–237.

Karjalainen, Pekka, Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana 2003. Lähiöt, kaupunkisosaalityö ja projektitoiminta. Teoksessa Timo Kopomaa (toim.) Kohti kaupunkisosaalityötä - haasteena tasapainoinen kaupunki. Helsinki: Palmenia-kustannus, 229-250.

Karvonen, Sakari, Moisio, Pasi, Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti 2008. Suomalaisten muuttuvat elinolot. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 28-37.

Kautto, Mikko 2006. Hyvinvointia ja politiikkaa koskevat päätelmät. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 347-357.

Korhonen, Anne & Sukula Seija 2004. Vauvaperhetyö. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko 2006. Miten auttaa huono-osaisia? Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 329-343.

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna 2008. Huoli jaksamisesta vanhempana. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 38-59.

Landy, Sarah & Menna, Rosanne 2006. Early intervention with multi-risk families. An integrative approach. Baltimore: Brookes.

Lastensuojelulaki (417/2007)

Latvala, Eila & Vanhanen-Nuutinen, Liisa 2003. Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: sisällönanalyysi. Teoksessa Sirpa Janhonen & Merja Nikkonen (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. 2. uudistettu painos. Helsinki: WSOY, 21-43.

Launonen, Kaisa 2007. Vuorovaikutus - kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Lehtimäki, Sanna, 2011. ”Ketjun voi katkaista, ettei tarvi mennä sitä samaa polkuu.” Ketjuuntuvat elämät ja palvelujärjestelmä elämänkulussa. Tampereen yliopisto, sosiaalityön pro gradu -tutkielma.

Lehtonen, Heleena & Lehkonen, Helena 2008. Avauksia perusopetuksen yrittäjyyskasvatukseen. Teoksessa Heleena Lehtonen (toim.) Sytykkeitä syrjäytymisen ehkäisemiseen. Hämeenlinna: Tampereen yliopisto Opettajankoulutuslaitos, 48–67.

Loseke, Donileen 2003. Thinking about social problem. An introduction to constructionist perspectives. 2. painos. New York: Aldine de Gruyter.

Martikainen, Tuomas & Haikkola, Lotta (toim.) 2010. Maahanmuutto ja sukupolvet. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Moisio, Pasi 2006a. Kasvanut polarisaatio lapsiperheiden parissa. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 36-56.

Moisio, Pasi 2006b. Sosiaalinen liikkuvuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo 2000-luvun Suomessa. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 264-284.

Muuri, Anu 2008. Sosiaalipalveluja kaiken ikää ja kaikille? Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 192-215.

Mäkelä, Sinikka 2003. Mielisairas äiti ja vauva. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 306-326.

Niemelä, Pirkko 2003. Äitiyden tunteen syntyminen. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 237-251.

Nousiainen, Kirsi 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja.

Nyysölä, Kari & Pajala, Sasu 1999. Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Helsinki: Gaudeamus.

O'Connor, Mary J. 1996. The implications of attachment theory for the socioemotional development of children exposed to alcohol prenatally. Teoksessa Hans-Ludvig Spohr & Hans-Christoph Steinhausen (toim.) Alcohol, pregnancy and the developing child. Fetal alcohol syndrome. Cambridge University Press, 183–206.

Payne, Malcolm 1999. Social Construction in Social Work and Social Action. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) Constructing Social Work Practises. Aldershot: Ashgate, 3–25.

Pekkarinen, Elina 2011. Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 51, 2011.

Pietilä-Hella, Riitta 2006. Perhekeskus - kohtaamisen tila ja paikka. Teoksessa Jari Helminen (toim.) Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveystyö monimuotoisissa perhesuhteissa. Jyväskylä: PS-kustannus, 63-78.

Pulkkinen, Lea 2002. Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rauhala, Pirkko-Liisa 1998. Mistä ehkäisevässä sosiaalipolitiikassa on kysymys? Käsitteellistä ja historiallista tarkastelua. Stakes Tutkimuksia 90. Helsinki.

Raunio, Kyösti 2006. Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Rimpelä, Matti 2008. Lasten ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisen hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 62-73.

Rose, Stephen M. 2003. Sosiaalityön missio. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-kustannus: Jyväskylä, 193-205.

Sarkkinen, Mirja 2003. Masentunut äiti - tyydyttävän äitiydenkokemuksen ulkopuolella. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 283-305.

Sauli, Hannele 2007. Lasten ja lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa (toim.) Suomalainen lapsi 2007. Helsinki: Tilastokeskus.

Savonlahti, Elina, Pajulo, Marjukka & Piha, Jorma 2003. Päihdeäidit, vauvat ja varhainen vuorovaikutus. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 327-337.

Siltala, Pirkko 2003a. Varhainen vuorovaikutus kokemuksen ja tutkimuksen valossa. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 16-43.

Siltala, Pirkko 2003b. Traumatisoitunut vanhemmuus ja varhainen vuorovaikutus. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 268-282.

Sinkkonen, Jari 2003. Lapsen kiintymyssuhteen syntyminen ja sen häiriöt. Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 92-106.

Stern, Daniel 1995. The motherhood of constellation. A unified view of parent-infant psychotherapy. New York: Basic Books.

Suokas-Cunliffe, Anne 2005. Traumatisoitunut äiti päiväryhmässä. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittymisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 62-82.

Suomen Mielenterveysseura, 2007. Sosiaalinen perimä – ylisukupolviset kohtalot tutkimuskirjallisuuden valossa.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Hannele 2003. Tappakaa ja virtaan heittäkää kaikki kolmevuotiaat ja sitä nuoremmat poikalapset! Teoksessa Pirkko Niemelä, Pirkko Siltala & Tuula Tamminen (toim.) Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Helsinki: WSOY, 220-236.

Virmasalo, Ilkka 2002. Perhe, työttömyys ja lama. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 204. Jyväskylä.

Vuori, Anna, 2003. Kaltoinkohtelun ylisukupolvisuus: Huostaanotettujen lasten äitien lapsuuskokemuksia. Helsingin yliopisto, sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Väärälä, Reijo 2003. Voidaanko sosiaalisia ongelmia ehkäistä? Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-kustannus: Jyväskylä, 75-85.

LIITE 1: HAASTATTELUN TEEMAT

Taustatiedot:

- Kauanko ollut tässä paikassa töissä ja tehnyt lastensuojelun sosiaalityötä
- Aiempi työura
- Koulutus
- Kokemus tästä aiheesta

1. Ylisukupolvisen siirtymisen perheet asiakaskuntana
2. Sukupolvelta toiselle siirtyvät ongelmat
3. Vanhemmuus, vuorovaikutus
4. Perhemallit, suku ja yhteisö
5. Yhteiskunta

LIITE 2: TUTKIMUKSEN ESITTELY

Tutkimuksen aihe

Lokakuun 2011 ja helmikuun 2012 välisenä aikana joitakin Helsingin kaupungin sosiaaliviraston lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöitä tullaan haastattelemaan. Haastattelut liittyvät Eva-Maria Korhosen pro gradu -tutkimukseen, jonka aiheena on sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Tutkimuksen pääkohdat

Tutkimus suuntautuu selvittämään lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä ja selityksiä sosiaalisten ongelmien ylisukupolviselle siirtymiselle. Sen tavoitteena on selvittää

- millaisena sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen näyttäytyy lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.
- Millaiseksi sosiaalityöntekijät kuvailevat ongelmien ylisukupolvista siirtymistä?
- Mitä se on heidän näkökulmastaan ja mitä ei ole?
- Millaisia selitysmalleja sosiaalityöntekijät esittävät ongelmien siirtymiselle?
- Mille selitysmallille he antavat eniten painoa?
- Näkevätkö työntekijät ilmiön johtuvan yksilöön, yhteisöön tai yhteiskuntaan liittyvänä ongelmana?

Tutkimus kohdistuu sosiaalityöntekijöiden näkemyksiin sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisesta siirtymisestä.

Aineistonkeruumenetelmät ja henkilötietojen käsittelytapa

Tutkimusaineistona käytetään lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden haastatteluja. Haastattelut toteutetaan yksilöhaastatteluina teemahaastattelun keinoin. Haastatteluun suostuminen on vapaaehtoista. Haastateltavilla on myös oikeus perua jo antamansa lupa tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Helsingin kaupungin Lapsiperheiden palvelujen vastuualue on myöntänyt tutkimusluvan tutkimuksen tekoon.

Tutkimus ei kohdistu yksittäisiin *sosiaalityöntekijöihin*, vaan aineistoa käytetään ongelmien ylisukupolvisen siirtymisen arvioimiseen sosiaalisen konstruktion näkökulmasta.

Tutkimusaineistoksi kerättyjä haastatteluja käsitellään koko tutkimuksen ajan luottamuksellisesti ja nimettöminä niin, ettei haastateltavan henkilöllisyys paljastu missään vaiheessa. Tutkimusaineistoa voi tarvittaessa tarkastella myös tutkimuksen ohjaaja (Tampereen yliopiston sosiaalityön tutkimuksen yksikön professori).